

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri
Book of Proceeding 17th International Congress on Social Studies with Recent Research
كتاب المتون الكاملة للمؤتمر الدولي السابع عشر للدراسات الاجتماعية والتاريخية والقانونية

Editörler - المحررون - Editors

Hatem Fahd Hno - Sami Baskın

VI. Cilt - المجلد السادس - Volume VI

ISBN: 978-625-00-1719-7

Yayınlanma Tarihi (Publishing Date): 06.11.2023

Yayınevi (Publishing House): Recent Academic Studies

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

كتاب المتون الكاملة للمؤتمر الدولي السابع عشر للدراسات الاجتماعية والتاريخية والقانونية

Book of Proceeding 17th International Congress on Social Studies with Recent Research

Editörler: *Hatem Fahd Hno, Sami Baskın*

Kapak Resmi: Photo by Lucas Hoang on Unsplash

Arka Kapak Resmi: Photo by Karsten Winegeart on Unsplash

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

1. Basım, Elektronik Kitap (Çevrim içi / Web tabanlı)

210 x 297 mm

Kaynakça var, izin yok.

ISBN 978-625-00-1719-7

1. Sosyal Bilimler 2. Kongreler ve toplantılar 3. Tam Metinler

PDF yayın

Yayınlanma adresi: <https://www.recentsocialstudies.org/tr/>

Recent Academic Studies

Yeni Pazar Mh. Ali Okumuş Cad. Mevlana Sitesi A Blok – Çayeli / Rize

Kongre Onursal Başkanı - Honorary President

Prof. Dr. İbrahim Özcoşar - Rector of Mardin Artuklu University, Türkiye

Düzenleme Kurulu Organizing Board

Düzenleme Kurulu Başkanı - Head of the Organizing Board

Prof. Dr. Şinasi Akdemir - Çukurova University, Türkiye

Düzenleme Kurulu Üyeleri

Dr. Basila Najib - Université Dr. Taher Moulay - Algeria
Dr. Bouafia Abdel Razzaq - University of Batna - 1 - Algeria
Dr. Bouhata Rabah - Université Batna 2- Algérie
Dr. Esat Layek - Tokat Gaziosmanpaşa University - Türkiye
Dr. İvrufat Safia - Mouloud Mamari University, Tizi Ouzou - Algeria
Dr. Nouria Soualemiya - Mustapha Stambouli University, Mascara - Algeria
Dr. Said Assil - Regional Center for Education and Training Professions - Morocco
Dr. Saji Meshaal Rashid - University of Mosul - Iraq
Dr. Sakina Zawaghi - University of Beji Mokhtar - Algeria
Dr. Saleh Al-Mukhtar Abu Bakr - Zintan University - Libya
Lecturer Afnan Mazhar Farhoud - Bilad Al-Rafidain University College - Iraq
Lecturer Farhan Hawi Ahmed - Directorate of the Sunni Endowment, Salah El-Din - Iraq
Lecturer Nada Mahmoud Thanoun Al-Kulberek - University of Mosul - Iraq
Mahgoul-Benhocine Karima - Université des sciences et technologies Houari Boumediene - Algeria
Prof. Dr. Ahlam Saleh Wahb - University of Mosul - College of Basic Education - Iraq
Prof. Dr. Ahmed Hasan - Journal of Nile Cairo - Egypt
Prof. Dr. Ebtessam M. El Shokrofy - Damanhour University - Egypt
Prof. Dr. Gehan M. Anwar Deeb - October 6 University - Egypt
Prof. Dr. Hatem Fahad Hanoo - University of Mosul - Iraq
Prof. Dr. Ömer Bozkurt - Mardin Artuklu University, Türkiye
Prof. Dr. Shymaa Abdel Aziz Al Daly - Al Azhar University - Egypt
Prof. Dr. Sid Ahmed Sufyan - University of Annaba - Algeria
Prof. Dr. Souhaila Laghris - Mustapha Stambouli University, Mascara - Algeria

Üniversite Tarafından Bu Kongre İçin Görevlendirilmiş Düzenleme Kurulu Üyesi*

Prof. Dr. Ömer Bozkurt - Mardin Artuklu University, Türkiye

Değerlendirme Kurulu Başkanı – Head of The Evaluation Board

Prof. Dr. Hatem Fahad Hanoo - University of Mosul – Iraq

Değerlendirme Kurulu - Evaluation Board

Prof. Dr. Abdul Rahman bin Omar bin Ahmed Al-Madkhali - Jazan University – Saudi Arabia
Prof. Dr. Aggo Ali - Batna University 1- Algeria
Prof. Dr. Alaa Hammad Rajah - University of Baghdad – Iraq
Prof. Dr. Ali Hamza Abbas - University of Mosul – Iraq
Prof. Dr. Ali Muhammad al-Ahmar - University of Maiduguri – Nigeria
Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross - Kocaeli University – Türkiye
Prof. Dr. Belhadry Loufa - University of Abdelhamid Ben Badis, Mostaganem – Algeria
Prof. Dr. Boukhal Lakhdar - Salehi University Center – Algeria
Prof. Dr. Faten Mowaffaq Fadel - Al-Hamdaniya University – Iraq
Prof. Dr. Gehan M. Anwar Deeb - October 6 University – Egypt
Prof. Dr. Hana Salem Daye - University of Mosul – Iraq
Prof. Dr. Hanaa Shweikh – Fayoum University – Iraq
Prof. Dr. Hatem Fahad Hnnoo - University of Mosul - Iraq
Prof. Dr. Hatice Demirbaş - Ankara Hacı bayram Veli University – Türkiye
Prof. Dr. Hayat Kuttub - M'sila University – Algeria
Prof. Dr. Kifah Abbas Ramadan - University of Mosul – Iraq
Prof. Dr. MA Hebin - Northwest Minzu University - P. R. China
Prof. Dr. Mohamded Mohy El Din Ahmed - Minya University, Egypt
Prof. Dr. Mujeebur Rahman - Jawaharlal Nehru University – India
Prof. Dr. Nadia Khair El-Din Aziz El-Sayed Hatem - University of Mosul – Iraq
Prof. Dr. Omayma Ghanem Zidan - Egyptian cultural advisor in China – Egypt
Prof. Dr. Ömer Bozkurt - Mardin Artuklu University – Türkiye
Prof. Dr. Raghad Abdul Karim Ahmed - University of Mosul – Iraq
Prof. Dr. Rana Salam - Secretariat of Al-Nahrain University – Iraq
Prof. Dr. Shereif Abu ElMakarem - The Higher Institute of Languages in El Mansoura – Egypt
Prof. Dr. Sherine El Shoura - Benha University – Egypt
Prof. Dr. Yehia Kamel - Suez Canal University – Egypt
Prof. Naglaa Sweed Ibrahim Salih - The Open College of Education - Al-Karkh Study Center - Iraq
Assoc. Prof. Dr. Birgül Bozkurt - Mardin Artuklu University – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Kadir Karagöz - Manisa Celal Bayar University – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. M. Raşit Akpınar - Selçuk University – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mücahit Yüksel - Necmettin Erbakan University – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Yusuf Bilgin - Bayburt University – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Z. Banu Dalaman - İstanbul Topkapı University – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Zübeyir Ovacık - Selcuk University – Türkiye
Dr. Ahmed Muhammad Qadan - Al-Qasimi Academy - Palestine
Dr. Ali bin Munawer bin Rada Al-Juhani - Tabuk University - Saudi Arabia
Dr. Ayben Kayın - Selçuk University – Türkiye
Dr. Ayfer Erdoğan Şafak - Yıldız Teknik University – Türkiye

Dr. Ayhan Şen - T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı – Türkiye
Dr. Aylin Akyol - Adıyaman University – Türkiye
Dr. Bahia Ben Sagheer - Université Abdelhamid Mehri Constantine 2- Algeria
Dr. Devran Bengü - İstanbul Arel University – Türkiye
Dr. Hasan Turgut - T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı – Türkiye
Dr. Hassan Kassab - Ibn Zohr University, Agadir – Morocco
Dr. Hülya Yiğit Özüdoğru - Ankara Hacı Bayram Veli University – Türkiye
Dr. Işıl Bilgiç - İstanbul Okan University – Türkiye
Dr. İsmail Öztürk - Tokat Gaziosmanpaşa University – Türkiye
Dr. Kerkour Mohamed - Tissemsilt University – Algeria
Dr. Liqa Khalil Ismail, Nineveh Directorate of Education / Al-Ma'rifah Secondary School for Girls – Iraq
Dr. Majed Abdel Aziz Al-Khawaja - University of Jordan – Jordan
Dr. Moaz Abdul Latif Al-Nayef - Zayed University. Abu Dhabi - United Arab Emirates
Dr. Mohamed Adel Amtareed - Libya
Dr. Mohamed Faridi - Hassan I University, Settat – Morocco
Dr. Mostafa Yahya, University Center of Nour El-Bashir El-Beidh – Algeria
Dr. Mubarak Saad Al-Ghariani - Libyan Authority for Scientific Research, Ministry of Higher Education and Scientific Research - Libya.
Dr. Nur Thani - Bayero University, Kano – Nigeria
Dr. Osama Muhammad Salous - Al-Istiqlal University – Palestine
Dr. Resul Telli - Çukurova University – Türkiye
Dr. Sahra Khmeili - University of Badji Mokhtar, Annaba – Algeria
Dr. Saja Qahtan Muhammad - University of Mosul – Iraq
Dr. Sami Bayrakçı - Selçuk University – Türkiye
Dr. Sherin Samir - October 6 University – Egypt
Dr. Sima Faisal Muhammad - University of Mosul – Iraq
Dr. Suat Dönmez - İstanbul Topkapı University – Türkiye
Dr. Şaban Banaz - Tokat Gaziosmanpaşa University – Türkiye
Dr. Tariq Mahdi Abbas Obaid - Directorate of Education of Babylon – Iraq
Dr. Tawfiq Abubakar - University of Bayero - Kano – Nigeria
Dr. Wathiqah Hazem Jassim - General Directorate of Education, Nineveh – Iraq
Dr. Wessam Khairi Morsi - British University in Egypt (BUE) – Egypt
Dr. Yasia Selima - Higher National School of Political Sciences – Algeria
Dr. Yasser Ahmed Juma – Bahrain
Dr. Zahia Souissi - Higher School of Teachers Bouzareah - Sheikh Ben Mohamed Brahimi El Meili Algerian
Dr. Zobayer Ahmed - International Islamic University Chittagong – Bangladesh
Lecturer Musaye Konak Özçelik - Mardin Artuklu University – Türkiye
PhD Student Gülcan Olçum - İzmir Katip Çelebi University – Türkiye

Sekreteryas - Secretariat

Dinçer Bektaş

مقدمة

مع تطور مناهج البحث العلمي وتنوع غاياته ومرامييه ، غدت العلوم الاجتماعية والتاريخية والقانونية أكثر التصاقا بالحياة المتسارعة ، ففي كل يوم كشف جديد ، وفي كل حين نظريات متجددة ، تثبت على الدوام أن العلم الذي لا يزكو يموت ، وزكاء كل علم ومعرفة في إنفاقه في قاعات الدرس وتحصيله بين أوراق الكتب والمجلات ، ولكن أنى لصاحب العلم أن بسطع ، وللمعرفة أن تزكو إذا كنا جزرا متباعدة لا تتصل ببعضها بوثائق يسند بعضها بعضا.

من هنا تأتي أهمية المؤتمرات والملتقيات العلمية التي تجسر تلك الهوة بين العلماء فيجتمع عالم آثار مصري بزميله العراقي ، ويلتقي عالم فقه مجدد من المغرب بعالم من تركيا ، ويتناقش عالم من الجزائر مع باحث من مصر ، ويلتقي ابن سواحل عمان بابن شواطئ تونس ، فتزداد المعرفة وتزكو ، ويبدأ حبل من الود سبيلا الى التعارف وتلاقح الافكار مهما كانت متباعدة.

لقد حرصنا في جمعية احترام العلوم على الوفاء بمؤتمراتنا في موعدها كل حين ، وفي كل مرة نأمل أن نحمل جديدا للباحثين يرفع من سوية البحث العلمي من جانب ، ويسهم في رفع سوية وكفاءة وتصنيف جامعاتنا من جانب آخر.

من هنا كان لنا الحظ في مؤتمرنا السادس عشر أن نحصل على التعريف الالكتروني DOI بحيث غدا لكل بحث يقدمه الباحثون يمتلك شيفرة تعريفية عى شبكة الانترنت تحفظ حقه كمؤلف وتضمن حضور اسمه عند العطف والاقتباس ، في خطوة نرجو منها أن تكون حفضا لحقوق مؤلفينا من جانب ، وتعدو أبحاثهم أكثر اعتمادية في الجامعات.

و ان لابد لكل عمل ان يشوبه الخلل والنقصان فإن الكمال لله سبحانه وتعالى وحده فنرجوا ان نكون وفقنا بهذا العمل خدمة للعلم والمعرفة ومن الله التوفيق

رئيس المؤتمر

ÖN SÖZ

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi, 02-06 Kasım 2022 tarihlerinde Antalya'da gerçekleşti. Bu kongre, Saygın Bilim Derneği'nin (Saybilder) organizasyonunda ve Mardin Artuklu Üniversitesi başta olmak üzere pek çok uluslararası akademik birimin ilmi desteği ile düzenlenmektedir. Kongreye 6 farklı ülkeden davetli konuşmacı katıldı. Aynı zamanda Türkçe, İngilizce ve Arapça duyurular yapılarak bilim insanlarına çağrıda bulunulmuştur. Bu çağrılar sonucunda 41'i Türk bilim insanları tarafından ve 82'si farklı ülkelerden (Belçika, Cezayir, Filistin, Irak, Mısır, Morocco, Suudi Arabistan, UAE ve Ürdün) katılan bilim insanları tarafından hazırlanmış toplam 123 sözlü bildiri sunuma uygun bulunmuştur. Tüm bildiriler üç hakemin onayına sunulmuştur. Hakemlerin en az iki tanesinden olur alan bildiriler programa dâhil edilmiştir. Aksi takdirde bir görüş bildirildiğinde ise bildiriler ret edilerek başvuruları iptal edilmiştir. Bu süreç içerisinde bildirilerin önemli bir kısmına hakemlerden düzeltme talebi gelmiştir. Hakemler tarafından talep edilen düzeltmelerin yapılıp yapılmadığı da özenle kontrol edilmiş ve düzeltilerden sonra kabul mektupları düzenlenerek yazarlarına gönderilmiştir.

Bu kitapta kongrede sunum yapan bilim insanlarının bildirinin tam metinleri yer almaktadır. Kongreye iştirak edemeyen ve bu konulara ilgi duyan kimselerin metinlerden istifade edebilmesini sağlayacak olan bu çalışmanın bilim dünyasına hayırlara vesile olmasını diliyorum.

06.11.2023

Düzenleme Kurulu Başkanı

İçindekiler - فهرس - Contents

Atakum Belediyesi: Yaşampark Engelli Kültür, Sanat ve Eğitim Merkezi.....	1122
Dr. R. Kıvanç Arslan	
Bağımlılıkla Mücadele Kapsamında Ankara Büyükşehir Belediyesi Özgür Köy Projesi	1134
Dr. R. Kıvanç Arslan	
Ontolojide Üçüncü Yol: Trializm	1146
Doç. Dr. Selami Atakan Altınörs	
Sosyal Medyada Çocuk İstismarının Tetikleyicisi Olarak Hatalı Anne Baba Tutumları Üzerinde Bir Değerlendirme	1155
Öğr. Gör. Dr. Yasemin Tarcan	
İyi Oluş Göstergeleri Kamu Politikaları İçin Bir Hedef Olabilir Mi?	1165
Dr. Ümit Acar	
Töz Problemine Russell'ın Yaklaşımı	1184
Doç. Dr. Selami Atakan Altınörs	

كتاب المتون الكاملة للمؤتمر الدولي السابع عشر للدراسات الاجتماعية والتاريخية والقانونية

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Atakum Belediyesi: Yaşampark Engelli Kültür, Sanat ve Eğitim Merkezi

Dr. R. Kıvanç Arslan

Ordu Üniversitesi

Özet

Atakum, Orta Karadeniz’de Samsun ilinin merkez ilçelerinden bir tanesidir. İlçenin adı 1994 yılına kadar halk nezdinde “Matosyon” olarak adlandırılmıştır. Matosyon olarak adlandırılan yerde 1994 yılında “Atakum” ismi ile alt kademe belediyesi kurulmuştur. Atakum, 06.03.2008 tarihinde TBMM’de kabul edilen 22.03.2008 tarihli 26824 sayılı mükerrer Resmî Gazete’de yayımlanan 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile ilçe statüsüne kavuşmuştur. Atakent, Kurupelit, Altinkum, Çatalçam ve Taflan belde belediyeleri lağvedilerek, Atakum ilçe belediyesi çatısı altında birleşmişlerdir. 2022 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 242.171 nüfusu ile Atakum, Samsun’un ikinci büyük ilçesidir. Ayrıca Atakum, Samsun’un nüfus artış hızı en yüksek ilçesidir ve kozmopolit bir yapıya sahiptir.

Sosyal belediyecilik çalışmaları kapsamında Atakum Belediyesi bünyesinde engelli vatandaşların gündelik hayatlarını kolaylaştırmak, onları sosyal hayatın içine katmak amacıyla Yaşampark Engelli Kültür, Sanat ve Eğitim Merkezi kurulmuştur. Bu merkezde engellilere yönelik gerek belediyenin kadrolu eğitimcileri tarafından gerekse Atakum Halk Eğitim Merkezi usta öğreticileri tarafından sportif, hobi amaçlı ve meslek edindirici kurslar verilmektedir. Engelliler, kurs eğitimcileri nezaretinde resim, seramik ve el sanatları alanlarında ürünler tasarlayıp üretmektedir. Merkez bünyesinde curling ve masa tenisi dallarında olmak üzere kas kontrolünü / hassasiyetini test eden bir spor dalı olan “Paralimpik Boccia” dalında sporcular yetiştirilmektedir. Yaşampark Engelli Kültür, Sanat ve Eğitim Merkezi’nde müzik çalışmaları da yürütülmektedir. Merkez bünyesinde “Engelsiz Korosu” oluşturulmuştur. Engelsiz Korosu tarafından belirli periyotlarla halka açık konserler verilmektedir.

Atakum Belediyesi ve hayırsever vatandaşlar tarafından merkeze gelen ihtiyaç sahibi engellilere manuel tekerlekli sandalye, akülü tekerlekli sandalye, koltuk değneği, yürüteç (walker) tedariki sağlanmaktadır. Merkez bünyesinde oluşturulan ve engelli bir çocuk sahibi vatandaşın gönüllü olarak çalıştığı tamirat biriminde engellilerin manuel/akülü tekerlekli sandalyeleri ücretsiz olarak tamir edilip yeniden kullanımlarına sunulmaktadır.

Bu çalışmada Atakum Belediyesi Yaşampark Engelli Kültür, Sanat ve Eğitim Merkezi’nde engellilere verilen hizmetler ve Atakum Belediyesi’nin engellilere yönelik farkındalık çalışmaları anlatılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Mahalli İdareler, Matosyon, Atakum Belediyesi, Sosyal Hizmetler, Farkındalık Çalışmaları.

Atakum Municipality: Yaşampark Disabled Culture, Art and Education Center

Dr. R. Kıvanç Arslan

Ordu University

Abstract

Atakum is one of the central districts of Samsun province in the Central Black Sea region. The name of the district was called "Matosyon" by the public until 1994. In 1994, a sub-tier municipality was established in the place called Matosyon with the name "Atakum". Atakum became a district with the Law No. 5747 on the Establishment of Districts within the Borders of Metropolitan Municipalities and Amendments to Certain Laws, which was adopted by the Grand National Assembly of Turkey on 06.03.2008 and published in the Official Gazette dated 22.03.2008 and numbered 26824. Atakent, Kurupelit, Altinkum, Çatalçam and Taflan municipalities were abolished and merged under Atakum district municipality. According to the 2022 address-based population registration system, Atakum is the second largest district of Samsun with a population of 242,171. Atakum is also the district with the highest population growth rate in Samsun and has a cosmopolitan structure.

Within the scope of social municipalism activities, Yaşampark Disabled Culture, Art and Education Center was established within Atakum Municipality in order to facilitate the daily lives of disabled citizens and to include them in social life. In this center, sportive, hobby-oriented and vocational courses are provided for the disabled both by the permanent instructors of the municipality and by the master trainers of Atakum Public Education Center. Disabled people design and produce products in the fields of painting, ceramics and handicrafts under the supervision of course instructors. Within the center, athletes are trained in "Paralympic Boccia", a sports branch that tests muscle control / sensitivity, including curling and table tennis branches. Music activities are also carried out at the Yaşampark Disabled Culture, Art and Education Center. A "Choir for the Disabled" has been formed within the center. The Disabled Free Choir gives public concerts at certain intervals.

Atakum Municipality and philanthropic citizens provide manual wheelchairs, battery powered wheelchairs, crutches and walkers to disabled people in need. In the repair unit established within the center, where a citizen with a disabled child works as a volunteer, the manual / battery wheelchairs of the disabled are repaired free of charge and reused.

In this study, the services provided to the disabled in Atakum Municipality Yaşampark Disabled Culture, Art and Education Center and Atakum Municipality's awareness raising activities for the disabled will be explained.

Keywords: Local Governments, Matosyon, Atakum Municipality, Social Services, Awareness Studies.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Giriş

Atakum ilçesinin tarihi çok eski yıllara kadar uzanmaktadır. Günümüzde Atakum'a bağlı, Çatmaoluk ile Kulacadağ mahalleleri arasında bulunan Akalan Kalesi kalıntıları Samsun ve çevresine ticari koloniler kurmak için gelenler hakkında bilgi veren Atakum'daki en eski kazı bölgesidir. 1071 yılında Malazgirt savaşından sonra bu bölgeye hâkim olan ilk Türk Devleti Danişmentliler'dir. Rüknettin Süleyman Şah döneminde Samsun ve Atakum, Selçuklu Devleti'nin eline geçmiştir. 1420 yılından itibaren Samsun ve Atakum çevresi Osmanlı yönetiminin eline geçmiştir. Eyalet-i Rum olarak bilinen Sivas Eyaleti'nin Amasya Sancağı'na bağlı kaza olarak ismi geçen Samsun ve çevresi devrin resmî belge kayıtlarında Canik olarak geçmektedir. Atakum bölgesi ise kazanın, merkez kaza sayılan sınırları içinde gösterilmiştir. 1900'lü yılların başlarında Atakum'un ünlü bir tütün taciri ve üreticisi olan Matossian adlı bir Ermeni'ye ait olduğu (Elevli ve Şişman 2016:67) bilinmektedir. Halk arasında "Matossian Bahçeleri" olarak adlandırılan Atakum, daha sonra Matosyon adına dönüştürülmüştür (Atakum Belediyesi, 2019: 11).

1983 genel seçimleriyle Anavatan Partisi'nin tek başına iktidar olmasıyla yerel yönetimler alanında özellikle anakent yönetimi ile ilgili çok önemli değişiklikler olmuştur (Arslan, 2022: 149). Turgut Özal Hükümeti 1982 Anayasası'nın 127. maddesinin verdiği yetkiyle, 1984'te önce büyük kent özeklerinde anakent yönetimlerini oluşturan bir Kanun Gücünde Kararname çıkarmış, ondan kısa bir süre sonra da bu Kararname'nin yerini alan 3030 sayılı özel Kanun'u yürürlüğe koymuştur. İstanbul, Ankara ve İzmir'de iki düzeyden oluşan bir yerel yönetim yapısı oluşturulmuştur (Keleş, 2012: 330) ve iki kademeli metropoliten yönetim modeline geçilmiştir.

1986 yılında Adana'da, 1987 yılında Bursa, Gaziantep ve Konya'da, 1987 yılında Kayseri'de büyükşehir belediyesi kurulmuştur. Antalya, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, İzmit, Mersin ve Samsun Büyükşehir Belediyeleri, Bakanlar Kurulu'nun 02.09.1993 tarihinde çıkardığı "Yedi İlde Büyükşehir Belediyesi Kurulması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile kurulmuştur. 504 sayılı KHK, bazı bakımdan öncekilerden farklı yeni bir metropol yönetim sistemi getirmiştir. Bu fark, KHK'nin 1. maddesinin II. fıkrasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu fıkra göre, KHK kapsamında kurulan büyükşehir belediyeleri içinde ilçe teşkilatı kurulmayacaktır. Bunun yerine, sadece "alt kademe belediyeleri" denen belediyeler oluşturulacaktır. 504 sayılı KHK bu yönüyle 3030 sayılı Kanun'a göre özel, 1580 sayılı Kanun'a göre ise özelin de özeli hükümler içermektedir (Tuzcuoğlu, 2002: 246). 504 sayılı KHK ile Antalya'da; Kepez, Konyaaltı ve Muratpaşa, Diyarbakır'da; Bağlar, Sur ve Yenışehir, Erzurum'da; Dadaşkent, Kazım Karabekir, Yakutiye ve Yenışehir, Eskişehir'de; Odunpazarı ve Tepebaşı, İzmit'te; Bekirpaşa ve Saraybahçe, Mersin'de; Akdeniz, Toroslar ve Yenışehir, Samsun'da; Atakum, Canik, Gazi, İlkadım isimli alt kademe belediyeleri kurulmuştur (Arslan, 2022: 149).

Atakum, 2008 yılında 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile ilçe statüsüne kavuşmuştur. Atakent, Kurupelit, Altinkum, Çatalçam ve Taflan ilk kademe belediyelerinin tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleleriyle birlikte Atakum İlk Kademe Belediyesine katılmıştır. Atakum merkez olmak ve ekli (39) sayılı listede adları yazılı köyler bağlanmak üzere Samsun İlinde Atakum, Canik İlk Kademe Belediyesi merkez olmak ve ekli (40) sayılı listede adları yazılı köyler bağlanmak üzere Samsun İlinde Canik, Gazi ve Yeşilkent ilk kademe belediyelerinin

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleleri ile birlikte İlkadım İlk Kademe Belediyesine katılmıştır. İlkadım merkez olmak ve ekli (41) sayılı listede adları yazılı köyler bağlanmak üzere Samsun İlinde İlkadım, adlarıyla belediye kurulmuştur. Akalan, Aksu, Aslandamı, Çamlıyazı, Çatmaoluk, Elmaçukuru, Erikli, Güney, Kabadüz, Kamalı, Karagüney, Karakavuk, Karaoyumca, Kesilli, Köseli, Kulacadağ, Kurugökçe, Meyvalı, Özören, Sarayköy, Sarıışık, Sarıtaş, Sarıyusuf, Şenyurt, Yeşiltepe, Yukarıaksu köyleri olmak üzere toplam yirmialtı köy Atakum ilçesine bağlanmıştır.

Samsun şehir içindeki sıkışıklık, çarpık kentleşme, kirlilik ve trafik yoğunluğu gibi sebeplerle alternatif çıkış yeri arayan üst ve orta gelir grubu için Atakum yöresi kısa zamanda cazibe merkezi olmuş, özellikle orta sınıf tarafından tercih edilen kooperatif evleri ile nüfus hızla artmıştır. Bu talep daha önce yazlık olarak kullanılan bahçe içindeki sahil evlerini de etkilemiş, artan arazi fiyatları kat karşılığı olarak bu konutlar üzerinde büyük talep yaratmış, özellikle yapsatçılar tarafından mevcut doku bozularak anayol ile kıyı çizgisi arasında yer alan en fazla iki katlı olan konutlar süratle çok katlı apartmanlara (Yılmaz, 2015: 24) dönüşmüştür. Atakum gün geçtikçe nüfus yapısı bakımından daha da kozmopolit bir hale dönüşmektedir. Gerek farklı ülkelerden gelen insanların gerekse yurt içinden iç göçle gelen insanların çalışmak ve ikamet için seçtikleri cazibe merkezidir. Hem yabancı uyruklu insanlar hem de Samsun'a yakın olan Amasya, Çorum, Giresun, Kastamonu Ordu, Sinop, Tokat gibi illerden insanlar yerleşme veya yatırım amaçlı Atakum'dan ev sahibi olmak istemelerinden dolayı da konuta olan talep her geçen gün artmaktadır.

Kentsel yaşam kalitesi, yaşam kalitesini mekânsal ve yerel toplumsal açıdan değerlendirmesini ifade eder. Kentin içme suyu, kanalizasyon, yol, park gibi alt yapı hizmetlerinin gelişim düzeyinden kültürel, eğitsel, sosyal ve ekonomik imkanların ve sunulan hizmetlerin düzeyine kadar değişik unsurlar kent yaşam kalitesini oluşturmaktadır kentsel yaşam kalitesinin nihai hedefi yaşanabilir kentler oluşturmaktır. Kentsel yaşam kalitesi farkındalığının gelişmesi Atakum bakımından önceliklidir Atakum'da hızlı bir kentleşme söz konusudur dolayısıyla hızlı kentleşme sürecinin pozitif niteliklerle donanması gereği vardır aksi takdirde ülkenin pek çok kentinin hızlı kentleşme sonucu uğradığı bozulma ve sorunlar Atakum için de kaçınılmaz olacaktır (Mumcu, 2016:18). Yerel yönetimler tarafından engelli vatandaşların gündelik hayatlarını kolaylaştırıcı ve yaşam kalitelerini artırıcı hizmetlerin ifa edilmesi ve farkındalığın artırılması da kentsel yaşam kalitesi ile yakından ilintilidir.

Engelli insan nüfusu oldukça çeşitlidir. Her yaş grubundan, gelir ve eğitim yelpazesinden insanları içerir (Prime Minister's Strategy Unit, 2005: 5). Engelli kişilerin yalnızca hareket güçlüğü çeken veya sağır veya kör gibi duyuşal bozuklukları olan kişiler olduğuna dair yaygın bir yanlış vardır. Gerçekte, çok çeşitli rahatsızlıkları olan ve kronik ya da tekrarlayan sağlık sorunları olan kişiler engelli olabilir. Örneğin ruh sağlığı sorunları olan, astım, diyabet veya epilepsi hastası kişiler engelli olabilir. (Oliver, M., Barnes, C., 1998: 6).

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun 01.07.2005 TBMM'de kabul edilerek, 07.07.2005 tarihli 25868 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Kanun'un 3. maddesinin c bendinde yapılan tanıma göre Engelli; fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireydir. Engellilik, akut veya kronik bir durum nedeniyle kişinin aktivitesinde uzun veya kısa süreli bir azalmayı ifade eder. Çok yönlü, karmaşık ve tanımlaması zordur. Engellilik, belirli bir tıbbî durumun tanımının ötesine geçer (Mont, D. 2004: 5).

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Türkiye’de Sağlık Bakanlığı bünyesinde Engelli Sağlık Kurulu raporlarını esas alan “Ulusal Engelli Veri Sistemi” oluşturulmuştur. Temmuz 2023 verilerine göre Ulusal Veri Sistemi’nde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.414.643’ü erkek, 1.097.307’si kadın olmak üzere 2.511.950’dir. Ağır engeli olan kişi sayısı 775.012’dir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2023:16). TÜİK 2.022 verilerine göre Türkiye’de toplam nüfusun %5,1’i görme sorunu, %3,4’ü işitme sorunu yaşamaktadır. Herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı bir araç kullanmadan yürüyenlerin ve merdiven inip çıkamayan anların toplam nüfus içindeki oranı %4,9’dur. Yaşıtlarına göre merdiven inip çıkamayanların oranı %4,5’tir (<https://www.tuik.gov.tr>).

1. Anayasa ve Yasalarda Engellilerle İlgili Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir devlettir. Sosyal devlet ilkesi Türkiye’de anayasal hüküm olarak ilk kez 1961 Anayasası’nın 2. maddesinde yer almıştır. 1961 Anayasası’nın 10. maddesinde de, “Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar” denilmektedir. 1982 Anayasası’nın başlangıç bölümünde ise, her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu belirtilmekle birlikte Anayasa’nın 2. maddesinde sosyal devlet ilkesi yer almaktadır. Anayasa’nın, ‘Kanun Önünde Eşitlik’ başlıklı 10. maddesine 2010 yılında eklenen fıkrada; “çocuklar yaşlılar özürlüler harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz” denilmektedir.

Engelliler Hakkında Kanun 5378 sayı numarası ile 2005 yılında çıkarılmıştır. Kanun’un ‘Ayrımcılık’ başlıklı 4. maddesinin ‘A’ bendinde (Ek:6/2/2014-6518/65 md.); “doğrudan ve dolaylı ayrımcılık dâhil olmak üzere engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır. Eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tedbirler alınır. Engellilerin hak ve özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanmasını sağlamaya yönelik alınacak özel tedbirler ayrımcılık olarak değerlendirilemez” denilmektedir.

2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu ile hem büyükşehir belediyelerine hem de diğer belediyelere engellilerle ilgili yasal sorumluluklar yüklenmiştir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun büyükşehir belediye başkanının görev ve yetkileri başlıklı 18. maddesinin m bendine göre; bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilerle ilgili faaliyetlere destek olmak üzere engelli merkezleri oluşturmak büyükşehir belediye başkanının görevleri arasındadır. (Arslan, 2021:1535).

2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesinin ‘b’ bendinin dördüncü fıkrasında; “belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemler uygulanır” denilmektedir. 5393 sayılı Kanun’un belediye başkanının görevleri başlıklı 38. maddesinin m bendinde; belde halkının huzur, esenlik, sağlık ve mutluluğu için gereken önlemleri almak; n bendinde ise bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak belediye

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

başkanının görevleri arasında sayılmıştır. Aynı Kanun'un belediye hizmetlerine gönüllü katılım başlıklı 77. maddesinde; "Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında belde de dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular" denilmektedir.

Dünya'da engelli hakları ve engellilere yönelik gecikmelide olsa yasal bazda ilk adımları atan ülkeler arasında Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere başı çekmektedir. 1990 yılında yürürlüğe giren Engelli Amerikalılar Yasası (The Americans with Disabilities Act), Amerikalı bir engellilik uzmanının gözlemlediği gibi; dezavantajlı bir gruba eşit haklar tanınması için baskın çoğunluk üyelerinin olumlu yükümlülük getiren ilk yasal hükümdür (Hahn, H., 2002: 171). İngiltere'de 2 Aralık 1996 da yürürlüğe giren 1995 Engelli Ayrımcılığı Yasası (Disability Discrimination Act) birçok engelli kişinin istihdam alanlarında karşılaştığı ayrımcılığa son vermeyi amaçlayan önlemler getirmiştir. Bu Yasa; mallara, tesislere ve hizmetlere erişim, arazi ve mülkün yönetimi-satın alınması veya kiralanması, ticaret örgütlerine dahil olma gibi toplumsal hayatı ilgilendiren konularda tıbbî bir yaklaşımdan, sosyal kurumların engelliler için makul uyarlamalar yapmasını gerektiren ve engellilere sivil haklar tanıyan toplumsal bir yaklaşıma doğru bir değişimi temsil ediyordu (Williams, B. ve diğerleri, 2008: 13). Avrupa Birliği'nde engellilik, Çerçeve İstihdam Direktifi 2000 kapsamındadır. Bu çerçevede istihdamda; din veya inanç, engellilik, cinsel yönelim temelinde ayrımcılık yasaklanmıştır. Doğrudan ve dolaylı ayrımcılıkla, tacizi tanımlar. Engellilik ve ilgili uluslararası standartlar 2006 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler anlaşması olan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nde (UNCRPD) yer almaktadır (Potter, M., 2014: 4).

Engelli haklarını, kazanımlarını daha ileriye götürmeyi amaçlayan bu doğrultuda kamu politikaları oluşturulmasını sağlayan ulusal ve uluslararası birçok sivil toplum kuruluşu mevcuttur. Engelli hakları hareketi, insanlar arasındaki fiziksel ve zihinsel farklılıkların anormal veya alışılmadık değil, normal ve beklenen bir şey olarak kabul edildiği bir toplum için çalışmaktadır (Kaplan, D. 1999: 364). Engelli hakları aktivisti ve yazar Victor Berel Finkelstein (1938-2011); "İlk olarak, çok kültürlü dünyaya katılmadan önce, farklı grup kimliğimizin özgürce kabulüne dayalı olarak kendi kamusal imajımızı yaratmamızın esas olduğu konusunda açık olmalıyız böyle bir kültürel kimlik hepimizin istediği sosyal değişimi teşvik etmek için ihtiyaç duyduğumuz organizasyonları yaratmak için gerekli güveni geliştirmemize yardımcı olmada hayati bir rol oynayacaktır" (Finkelstein, 1987:4) diyerek engellilerin hem özgüvenli olması gerektiğinden bahsetmiş hem de engelli hareketi için dayanışmayı sağlayan organizasyonlar olan sivil toplum kuruluşlarının öneminden bahsetmiştir. M. McColl ve diğerlerinin "Engelli Kişilere Yönelik Vergi Önlemleri Teknik Danışma Komitesi Raporu"ndan (Technical Advisory Committee on Tax Measures for People with Disabilities) aktardıklarına göre Yatay Eşitlik; benzer koşullardaki bireylere aynı şekilde davranıldığında elde edilir. Yatay eşitlik kolaydır. Genellikle kuralların olması ve bu kuralların eşit şekilde uygulanmasıyla elde edilir. Dikey Eşitlik; farklı koşullardaki bireylere, bu koşullarla orantılı olarak farklı davranıldığında elde edilir. Dikey eşitlik hükûmetin, vatandaşların yaşam koşullarını kabul etmesini gerektiren uygulanması çok daha zorlayıcı bir idealdir (McColl ve diğerleri, 2017: 8).

Birleşmiş Milletler nezdinde 1992 yılında, 3 Aralık Dünya Engelliler Günü olarak kabul edilmiştir. Kamu kurumları, yerel yönetimler, kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütleri, özel sektör kuruluşları, sivil toplum kuruluşları sosyal sorumluluk ve toplumsal farkındalık

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

bilinciyle her yıl 3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nde etkinlikler, paneller, konferanslar, sanatsal, kültürel faaliyetler düzenlenmektedir. Finkelstein'in "farklılığın kutlanması insanlığın, insanlık ailesinin üyeleri olmanın kutlanması olduğunu keşfedeceğiz" (Finkelstein, 1987:4) cümlesi 3 Aralık Dünya Engelliler Günü'ne daha da ayrıcalık katmaktadır.

2. Yaşampark Engelli Kültür, Sanat ve Eğitim Merkezi

Anayasa gereği, sosyal devletin vatandaşlarına sunmakla mükellef olduğu Sosyal Politikalar ve hizmetler söz konusudur. Sosyal belediyeçilik ise devletin sosyal politikaları dahilinde hizmetlerinin uygulanmasına yardımcı olmak için bizzat belediyelerin yerel bazda hiçbir ayırım gözetmeksizin vatandaşlara sosyal yardım ve hizmet sunmasıdır (Arslan, 2021: 1529).

Sosyal belediyeçilik çalışmaları kapsamında Atakum Belediyesi bünyesinde Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü'ne bağlı olarak engelli vatandaşların gündelik hayatlarını kolaylaştırmak, onları sosyal hayatın içine katmak amacıyla 2008 yılında Yaşampark Engelli Kültür, Sanat ve Eğitim Merkezi kurulmuştur. Merkez, altı dönümlük kapalı alandan oluşmaktadır. Bu merkezde engellilere yönelik gerek belediyenin kadrolu eğitimci tarafından gerekse Atakum Halk Eğitim Merkezi usta öğreticileri tarafından sportif, hobi amaçlı ve meslek edindirici kurslar verilmektedir.

Kursiyerler, kurs eğitimci nezaretinde resim, seramik ve el sanatları alanlarında ürünler tasarlayıp üretmektedir. Her yıl 3 Aralık Dünya Engelliler Farkındalık Günleri'nde, kursiyerlerin yaptıkları çalışmalar vatandaşların beğenisine sunulmaktadır.

Merkez bünyesinde Curling ve masa tenisi dallarında olmak üzere kas kontrolünü/hassasiyetini test eden bir spor dalı olan "Paralimpik Boccia" dalında sporcular yetiştirilmektedir.

Ülkemizde pek bilinmeyen Boccia, 1984 yılında, New York'ta gerçekleşen Paralimpik Oyunlarında rekabete dayanan bir spor olarak tanıtılınca kadar, uzun yıllar boyunca boş zaman aktivitesi olarak değerlendirilmiştir. Olimpiyat sınıfında karşılığı bulunmayan iki Paralimpik spordan bir tanesidir (bir diğeri goalball) ve Boccia Uluslararası Spor Federasyonu (BISFed) tarafından yönetilir. Boccia, aslen serebral palsi hastalığı bulunan kişiler tarafından oynanmak üzere tasarlanmış bir strateji ve doğruluk oyunudur. Bu spor artık motor becerileri etkileyen engelleri bulunan sporcuları da içermektedir. Bu spor oyuncuların renkli topları, "jak" olarak bilinen beyaz bir hedef topuna mümkün olan en yakın mesafeye atarak ya da yuvarlayarak oynadıkları düzgün bir yüzeyde oynanır. Jak topunun yakınına en fazla topu yerleştiren oyuncu, çift ya da takım oyunu kazanır. Takım maçlarında altı bölüm oynanırken, bireysel ve çiftler maçları dört bölümden oluşur. Her bir bölümden sonra "jack" hedef topuna, topu en yakın olan sporcu, çift veya takım 1 puan alır ve "jack" e rakiplerininkinden daha yakın olan her bir top için artı bir puan alırlar. Her bir sporcu, çift veya takım her bölümde altı top atar. Boccia dört sınıfa bölünmüştür, BC1-4. Bu sınıflarda sporcuların hepsi, her iki bacak ve kollarını da etkileyen ağır koordinasyon bozukluğu sebebiyle, tekerlekli sandalyede yarışır (https://www.tmpk.org.tr).

BC1 – Sporcuların bacaklarını, kollarını ve gövdelerini etkileyen ağır aktivite sınırlandırmaları bulunur ve genellikle elektrikli tekerlekli sandalyeye bağlıdır.

BC2 – Bu sınıftaki sporcuların, BC1 sınıfındakilere oranla daha iyi durumda olan gövde ve kol fonksiyonları bulunur. Kollarının ve ellerinin becerileri çoğunlukla topu üstten ve alttan atabilmelerine izin verir.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

BC3 – Sporcuların kol ve bacak fonksiyonlarında belirgin sınırlandırmaları bulunur ve beden kontrolleri zayıftır ya da hiç yoktur. Tutarlı bir şekilde topu tutamaz veya bırakamazlar.

BC4 – Bu sınıf, serebral olmayan engelleri bulunan ve bu engelleri aynı zamanda koordinasyon yeteneklerini de engelleyen sporcuları içerir (<https://www.tmpk.org.tr>). Türkiye’de, Bedensel Engelliler Spor Federasyonu bünyesinde 19-24 Haziran 2023 tarihleri arasında Yalova’da 7. Paralimpik Petkim Boccia Türkiye Şampiyonası düzenlenmiştir.

Yaşampark Engelli Kültür, Sanat ve Eğitim Merkezi’nde müzik çalışmaları da yürütülmektedir. Merkez bünyesinde “Engelsiz Korosu” oluşturulmuştur. Engelsiz Korosu tarafından belirli periyotlarla halka açık konserler verilmektedir. Atakum Belediyesi, kamu kurumları, öze sektör işletmeleri, sivil toplum kuruluşları ve hayırsever vatandaşlar tarafından merkeze gelen ihtiyaç sahibi engellilere manuel tekerlekli sandalye, akülü tekerlekli sandalye, koltuk değneği, yürüteç (walker) tedariği sağlanmaktadır.

Dünya’nın önde gelen kentlerinde uygulanan katılımcı bütçe modelini Atakum’da hayata geçiren Atakum Belediyesi, Atakum Kent Konseyi iş birliği ile “Benim Belediyem”, “Benim Bütçem” ve ‘Komşularımızla Buluşuyoruz’ sloganlarıyla başlatılan proje kapsamında engelli yurttaşlar için 2022 yılının son günlerinde “Katılımcı Bütçe ile Engelsiz Atakum” toplantısı gerçekleştirilmiştir. Belediye’nin 2023 bütçesinde Atakumluları doğrudan söz sahibi yapacak proje toplantısında engelli yurttaşlar gündelik hayattan sosyal ve ekonomik hayata kadar karşılaştıkları sorunları dile getirmişlerdir. Engelli bireylerin yaşadıkları sorunların aşılması için herkesi ve tüm yaşam alanlarını kapsayan bir farkındalık çalışması yapılması gerektiğine dikkat çeken katılımcılar, Belediye Başkanı’na taleplerini iletmışlerdir. 2023 bütçesi hazırlanırken bu talepler göz önünde bulundurulmuştur. 2023 bütçesinden 200.000 TL akülü araç alımına harcanması planlanmıştır (Atakum Belediyesi, 2023b: 66).

Yaşampark Engelli Kültür, Sanat ve Eğitim Merkezi’nin bağlı olduğu Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü tarafından, Yaşampark için yapılan çalışmalar haricinde sosyal sorumluluk projeleri (Merhaba Bebek Projesi, Medeniyetler Birliği Projesi, Kadınları Güçlendiriyoruz Projesi) eğitim programları (Kayıt Dışı Üretim Yapan Kadınlar İçin Kooperatifleşme Eğitimi, Erkek Personele Yönelik, Şiddetin Önlenmesi Eğitimi, Meme ve Rahim Ağzı Kanseri Farkındalığı Eğitimi, Kreslerde Görevli Öğretmenler İçin Farkındalık Eğitimi, Yerel Eşitlik Eylem Planı Kapsamında Kadınlara Yönelik Bilinçlendirme Eğitimi, Atakum Belediyesi Çalışanlarına Farkındalık Eğitimi, Atakum Belediyesi Personeline Yönelik Her Türlü Bağımlılığın Önlenmesi ve Temel İlk Yardım Eğitimi), festivaller (Samsun Kadın Emegi Festivali, Kadın Emegi Festivali, Sardunya Kokan Kadınlar Tiyatro Festivali) düzenlenmektedir.

Yerel yönetimler, engelli insanlara yönelik hizmetlerin ana sağlayıcısıdır (Oliver, M., Barnes, M., 1998: 182). Atakum Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı ile Atakum’da sosyal adaleti sağlamak amaçlanmış, bu minvalde engelsiz kent, engelsiz toplum oluşturmak ve dezavantajlı kesimlere destek olmak hedefi koyulmuştur (Atakum Belediyesi, 2019:7). Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü’ne, ‘Engelliler Danışma Merkezi’ kurarak bu merkez aracılığı ile engelli vatandaşlara belediyenin imkânları ölçeğinde sorunlarına çözümler getirmek, engellilerin sosyal hayata katılmasına katkıda bulunmak (Atakum Belediyesi, 2020: 41) görevi verilmiştir. Gençlik ve Spor Hizmetleri Müdürlüğü’ne, ilçe sınırları içerisinde faaliyet gösteren engelli gençlere yönelik sportif etkinlikler düzenlemek, engelli spor kulüplerine aynı ve nakdi destek vermek (Atakum Belediyesi, 2020: 52) görevi verilmiştir.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Stratejik planda, “Faaliyet Alanları ile Ürün ve Hizmetlerin Belirlenmesi” başlığı altında kültür ve sosyal işler yönetimi bünyesinde dezavantajlı kesimlerin tespit edilip yasal yardımlarda bulunmaktan ve engelli dostu şehirler için projeler geliştirilmesinden bahsedilmiştir. (Atakum Belediyesi, 2019:22). Stratejik plan hazırlanırken PESTLE Analizi ’de yapılmıştır. PESTLE matrisinde, sosyo kültürel etkenler içinde engellilere yönelik verilen kamu hizmetlerinin yeterli olmaması olumsuz tespitler arasında yer almıştır. Ayrıca engelli sosyal ve kültürel hizmet alanlarının artışı yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur (Atakum Belediyesi, 2019: 42).

Strateji geliştirme ana başlığı altında oluşturulan hedef kartları ile belediyenin idari yapısı içinde yer alan birimlere engellilere sunulan hizmetlerle ilgili stratejik plan döneminde tutturulması gereken hedefler belirlenmiştir. Bu kapsamda şehir içinde engelli vatandaşlar için kullanışlı tasarımlar yapılmayışının ve şehirde engellilerin daha aktif sosyalleşeceği alanlara olan ihtiyaç olduğunun tespiti yapılmıştır. Park ve Bahçeler Müdürlüğü’nün sorumluluğunda engelliler için parklarda donatı elemanlarının (Atakum Belediyesi, 2019: 54) istihdam edileceği, Fen İşleri Müdürlüğü’nün sorumluluğunda engellilere yönelik kaldırım yapılması gerektiği ve Engelli Rehabilitasyon Merkezi’nin yapılacağı, Engellilerin rehabilitasyona imkân sağlayan merkezlerin eksik olması tespiti, (Atakum Belediyesi, 2019: 58-59) belirtilmiştir. Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü’nün sorumluluğunda dezavantajlı kesimlerin tespit edilmesi ve bu kesimlere maddi yardım yapılması, akülü araba dağıtımı yapılması (Atakum Belediyesi, 2019: 58-52) gerektiği hususunda durulmuştur. 2019 yılı içerisinde engelli istihdamına destek olmak amacıyla projeler hazırlanmış ve bölgedeki kamu (İŞKUR) ve özel sektör temsilcileri ile iş birliği yapılarak, engellilere istihdam olanağı sağlanmıştır (Atakum Belediyesi, 2020:110).

Beş yıllık stratejik planların ardından her yıl stratejik hedeflere ulaşmadaki performansı gösteren faaliyet raporları hazırlanmaktadır. Atakum Belediyesi 2020 Faaliyet Raporu’na göre 2020 yılı içerisinde Atakum Belediyesi tarafından Engelli Rehabilitasyon Merkezi yapılarak hizmete açılmıştır (Atakum Belediyesi, 2021: 82). 2020 yılı içerisinde Atakum Belediyesi tarafından “Ekolojik Engelsiz Yaşam Merkezi Projesi” ve “Köylüm Köylüm Projesi” hayata geçirilmiştir. “Ekolojik Engelsiz Yaşam Merkezi Proje” alanı olarak seçilen bölge Karaoyumca mahallesi bir köy yerleşkesi içinde olduğundan, burada yaşayan insanlara ve bölgeye katma değer sağlanabilmesi için ve engelli insanları diğer bireylerle buluşturacak mekanların oluşturulması proje kapsamında unutulmamış, köy ürünleri ve engelsiz satış alanları proje kapsamında değerlendirilerek oluşturulmuştur. Çevreci yapı bilincinin yerleşmesi amacı ile 8756,37 metrekare alan içerisinde; İştme Engelliler Sınıfı, Görme Engelliler Kütüphanesi, Çok Amaçlı Eğitim Sınıfı, Bilgisayar Eğitim Sınıfı, Engelli Eğitim Mutfağı, Eğitim Odaları, Psikoteknik Ofis alanları mevcuttur. Köy Ürünleri ve Engelsiz Satış Alanı, Engelsiz Tarım Alanları, Engelli Parkuru ve Spor Alanları da merkez içerisinde yer almaktadır (Atakum Belediyesi, 2021: 93). “Köyüm Köylüm Projesi” kapsamında; ‘bir kadına bir inek verin ve onun dünyayı değiştirmesini izleyin’ mottosu ile Samsun Karadeniz Rotary Kulübü ile ortaklaşa gerçekleştirilen protokolle kırsal mahallelerde yaşayan yaklaşık 25 adet, engelli, yetim, dul, şehit ve ihtiyaç sahibi kadın tespit edilmiş olup onların nezdinde ailelerine 50 adet Karadeniz Bölgesi ile uyumlu, süt kalitesi yüksek Jersey ırkı 50 adet sığır verilmiştir. Bir yıl süreyle bu hayvanların bakım ve beslenme masrafları da karşılanmıştır. Bu proje, ekonomik anlamda engelli ailelerine ciddi bir katkı sağlamıştır (Atakum Belediyesi, 2021: 172).

2021 yılında parklara, engelliler için donatı elemanı konulmuştur (Atakum Belediyesi, 2022:72). İmar ve Şehircilik Müdürlüğü tarafından 2021 yılı içerisinde yapılması planlanan

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

engelli kaldırımlarının %100'ü yapılmıştır. 2022 yılı içerisinde Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürlüğü tarafından 3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nde de Vedat Türkalı Kültür Merkezi'nde engelli bireylerin yaşadığı sorunların tartışıldığı bir panel düzenlenmiştir. Panelin ardından Yaşampark Engelli Merkezi'nde, engelli öğrencilerin resim ve el sanatları çalışmalarından oluşan bir sergi düzenlenmiştir (Atakum Belediyesi, 2023a: 146).

Atakum Belediyesi'nin çalışmalarına rağmen engellilerin Atakum'da günlük yaşamlarını olumsuz yönde etkileyen unsurlarda mevcuttur. Bağcı ve Karakaya tarafından yapılan araştırmanın bulgularına göre; Atakum İlçesinin cadde ve sokaklarında engelli vatandaşların günlük hayatını zorlaştıran çevresel faktörler bulunmaktadır. Engelli vatandaşlar dışarıya çıktıklarında en büyük korkularının bir yere çarpmak veya bir şeye takılıp düşmek olduğunu, bu korkunun bazen dışarı çıkmalarına mâni olduğunu belirtmektedir. Kaldırım yetersizlikleri ve deformasyonları, bozulmuş engelli rampaları, ikazlar ve aydınlatma konusunda yaşanan eksiklikler, kaldırımları daraltan trafo, ağaç, aydınlatma direkleri, standartlara uymayan rögar kapakları ve mazgallar, kaldırımlara çıkmış veya engelli rampalarının önüne park etmiş araçlar gibi olumsuzluklar nedeniyle engelli vatandaşların ilçe içinde kimseden yardım almadan dolaşmaları zorlaşmaktadır. Engelli vatandaşlar bahsedilen olumsuzluklar nedeniyle karşıdan karşıya geçerken veya kaldırımlara çıkıp inerken çevresinden yardım almak zorunda kaldığını belirtmektedir. (Bağcı ve Karakaya, 2022:200).

Bağcı ve Karakaya tarafından yapılan araştırma kapsamında görüşülen engelli vatandaşlar, kaldırımların dar ve bozuk, engelli rampalarının kullanılamayacak durumda olmasına bağlı olarak akülü arabalarının zarar göreceği korkusuyla kaldırımları kullanamadıklarını, kaldırım yerine yol kenarından gitmeyi tercih ettikleri için sürücülerin tepkisine maruz kaldıklarını, zaman zaman kazalar atlattıklarını ifade etmektedirler. Engelli bireyler rampaların önüne araç park edildiği için sorun yaşadıklarını, elektrikli scooterler ve motosikletli kuryeler tarafından kaldırımların kullanılmasına bağlı olarak tehlikeli durumların yaşanabildiğini belirtmektedir. Bu olumsuzluklar sadece engelli bireylerin değil ilçede yaşayan herkesin hayatını zorlaştırmaktadır. Araştırma sahasında pek çok yerde görme engelli vatandaşlar için hazırlanmış sarı kılavuz şeritler üzerinde aydınlatma direklerinin veya yaralanmalara neden olabilecek başka engellerin olduğu görülmüştür. Bu durum engelli vatandaşların en büyük korkusu olan düşme riskini artırmaktadır (Bağcı ve Karakaya, 2022: 200).

Şişman ve diğerleri tarafından yapılan diğer bir çalışmada Samsun Atakum ilçesinde yer alan 19 Mayıs Üniversitesi merkez yerleşkesi konu edilmiştir. Belirlenen çalışma alanında yer alan kaldırımlarda segmentler halinde yükseklik ve genişlik ölçümleri yapılmış, elde edilen veriler Coğrafi Bilgi Sistemi ortamın da sayısal harita üzerine aktararak yaya kaldırımı bilgi sistemi oluşturmak üzere öznitelik verileri ile entegre edilmiştir (Şişman ve diğerleri, 2016: 56). Yapılan çalışmada araziden elde edilen veriler ışığında Coğrafi Bilgi Sistemi ortamında yapılan basit birkaç sorgulama sayesinde Ondokuz Mayıs Üniversitesi merkez yerleşkesinin çalışmaya konu edilen bölgesinde kaldırımların yüksekliklerinin %57,1'inin genişliklerinin ise %31,4'ünün TS 12576 standartlarına göre uygun olmadığı belirlenmiştir. Bunun dışında gerek engellilerin ve gerekse diğer vatandaşların kaldırıma erişimlerini engelleyecek pek çok unsurun da kaldırımlar üzerinde yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu konunun sadece bir kaldırım imalatı problemi olmayıp, genel bir alt yapı üretim eksikliği ve hatta genel bir yaklaşım ve algı sorunu olduğu toplumu oluşturan tüm bireylerin bu konuda önemli oranda farkındalık eksikliğine sahip olduğu gözlemlenmiştir (Şişman ve diğerleri, 2016:62).

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Sonuç

Atakum Belediyesi Yaşampark Engelli Kültür, Sanat Ve Eğitim Merkezi, engellilere yönelik çalışmaları ile Samsun’da farkındalık yaratan önemli bir organizasyondur. Ayrıca halka en yakın yönetim birimi olan yerel yönetimlerin, engelliler konusundaki duyarlılığını göstermektedir. Atakum Belediyesi 2023 bütçesinin hazırlanmasında ‘katılımcılık’ nasıl ön plana çıkarılmışsa sadece bütçe konusunda değil yerel politikaların oluşturulmasında engelli vatandaşlar karar mekanizmalarına etkin bir şekilde katılmalıdırlar.

Atakum Belediyesi, Merkez aracılığı ile ihtiyacı olan engelli vatandaşlara tekerlekli sandalye, akülü tekerlekli sandalye, koltuk değneği, yürüteç (walker) yardımı yapmaktadır. Vatandaşlarında bu konuda duyarlılıklarını artırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Yaşampark Engelli Kültür, Sanat Ve Eğitim Merkezi engelli vatandaşların sosyal ihtiyaçlarının karşılandığı, sanat, kültür, spor faaliyetlerinin yürütüldüğü, el becerilerinin geliştirildiği, istihdamı artırmaya yönelik meslek edindirici kursların düzenlendiği diğer belediyelere de örnek teşkil eden önemli bir kazanımdır. Yerel yönetimler engelli vatandaşların günlük yaşamlarını kolaylaştıran, yaşam kalitelerini ve hayat standartlarını yükselten çalışmalarına aksatmadan ve hızla devam etmelidirler.

Yerel yönetimler; üniversiteler, özel sektör kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla engellilere yönelik ortak çalışmalar yapmalı, iş birliği içerisinde çalışmalar yürütmelidirler. Sağlık Bakanlığı sağlık hizmetlerinde, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ise sosyal hizmetlerde engellilere yönelik pozitif ayrımcılığa dayalı tutumların oluşmasına öncülük etmelidir.

Kaynakça

- Arslan, R. K. (2021). “Covid 19 Kaynaklı Pandemi Sürecinde Sosyal Belediyecilik: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği”, 14. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri, H. F. Hno., Ö. Bozkurt, A. Soufiane, (Editörler), Volume IV, Rize, Recent Academic Studies Yayınları, s.1529-1548
- Arslan, R. K. (2022). *Türkiye’de Büyükşehir Kurma ve Genişletme Politikası*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Atakum Belediyesi (2019). *2020-2024 Stratejik Plan*, Samsun.
- Atakum Belediyesi (2020). *2019 Faaliyet Raporu*, Samsun.
- Atakum Belediyesi (2021). *2020 Faaliyet Raporu*, Samsun.
- Atakum Belediyesi (2022). *2021 Faaliyet Raporu*, Samsun.
- Atakum Belediyesi (2023a). *2022 Faaliyet Raporu*, Samsun.
- Atakum Belediyesi (2023b). *2023 Performans Programı*, Samsun.
- Bağcı H. R., Karakaya E. (2022). “Atakum (SAMSUN) Engelli Atlası”, *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 47, p. 187-209.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Elevli B., Şişman A. (2016). "Atakum'da Şehirleşmenin Görsel Değişimi", Atakum'a Akademik Bir Bakış Yeni Atakum, B. Şişman (Editör), *Atakum Belediyesi Kültür Yayınları*, Samsun, s. 65-81.

Finkelstein, V. (1987). "Disabled People and Our Culture Development", *In London Disability Arts Forum*, Vol. 8, pp. 1-4.

Hahn H. (2002). "Academic Debates and Political Advocacy: The US Disability Movement." *In Disability Studies Today*, p. 162-189.

Kaplan, D. (1999). "The Definition of Disability: Perspective of The Disability Community". *Journal Health Care Law & Policy*, 3, p. 352-364

McColl, M. A., Jaiswal, A., Jones, S., Roberts, L., & Murphy, C. (2017). *A Review of Disability Policy in Canada*, Kingston, Ontario: Canadian Disability Policy Alliance.

Mont, D. (2004), *Disability Employment Policy*. World Bank.

Mumcu, A. (2016). "Atakum'da Kentleşme ve Kentsel Yaşam Kalitesi Gündemi", Atakum'a Akademik Bir Bakış Yeni Atakum, B. Şişman (Editör), *Atakum Belediyesi Kültür Yayınları*, Samsun, s. 13-21.

Oliver, M, Barnes C. (1998). "Disabled People and Social Policy: from Exclusion to Inclusion", Longman, London & New York.

Potter, M. (2014). "Review of gender issues in Northern Ireland." *Northern Ireland Assembly, Research and Information Service Research Paper*, 27.

Şişman A., Şişman Y., Elevli S. (2016). "OMÜ'de Yaya Kaldırımlarının Engellilerin Kullanma Potansiyeli Açısından Değerlendirmesi I: Yaya Kaldırımı Bilgi Sisteminin Oluşturulması", Atakum'a Akademik Bir Bakış Yeni Atakum, B. Şişman (Editör), *Atakum Belediyesi Kültür Yayınları*, Samsun, s. 55-65.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2023), *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Temmuz 2023*, Ankara.

Technical Advisory Committee on Tax Measures for Persons with Disabilities (2004). *Disability Tax Fairness (F34-1/2004E)*.

Prime Minister's. Strategy Unit (2005). "Improving the Life Chances of Disabled People." *London: Cabinet Office*, 74. Prime.

Williams, B., Copestake, P., Eversley, J., & Stafford, B. (2008). *Experiences and expectations of disabled people*. London Office for Disability Issues.

Yılmaz, C. (2015), "Samsun Şehri", T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Samsun Büyükşehir Belediyesi Samsun Şehir Kimliği Çalıştayı Sonuç Kitabı, Samsun, s. 41-113.

İNTERNET KAYNAKLARI

Türkiye İstatistik Kurumu, <https://www.tuik.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 22.09.2023.

Türkiye Milli Paralimpik Komitesi, <https://www.tmpk.org.tr/>, Erişim Tarihi: 22.09.2023.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Bağımlılıkla Mücadele Kapsamında Ankara Büyükşehir Belediyesi Özgür Köy Projesi

Dr. R. Kıvanç Arslan
Ordu Üniversitesi

Özet

Demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri olan yerel yönetimlerin kaynağını anayasadan ve yasalardan alan yerel halka sunulması gereken birçok hizmet konusu ve yerel halka karşı yükümlülükleri vardır. Bu hizmet konularından ve yükümlülüklerinden bir tanesi de toplum sağlığını korumanın gereği olarak bağımlılıkla mücadeledir. Bağımlılık bir nevi hastalıktır. Bağımlılığın bir sınırı bulunmamaktadır. İnsanoğlu her şeye (nesne, kişi, alkol, madde, internet, kumar...) karşı bağımlılık geliştirebilir. Bazı bağımlılık türleri vardır ki bunlar bağımlının kendisine zarar verdiği gibi bağımlının ailesine, çevresine ve toplumun geneline de zarar verebilmektedir. Bu bağımlılık türlerinin en tehlikelilerinden biri alkol ve madde bağımlılığıdır. Alkol ve madde bağımlılığı ile mücadelede siyasal iktidarı elinde bulunduran merkezi hükümetlerin gerek sağlık gerekse sosyal politikalarının etkin rolü vardır.

Bağımlılıkla mücadele sadece merkezi hükümetin görevi değildir. Bağımlılıkla mücadele, merkezi hükümetin yanı sıra yerel yönetimlerin, özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının ortak görevidir. Ülkemizde birçok büyükşehir belediyesi ve il belediyesi sosyal belediyecilik gereği alkol ve madde bağımlılığına karşı önleyici ve tedavi edici proje geliştirip fiiliyata dökmektedir. Böyle bir proje geliştirip uygulayan belediyelerden biri Ankara Büyükşehir Belediyesi'dir. "Özgür Köy Projesi", Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin alkol ve madde bağımlılarının tedavi merkezinde yatarak tedavilerinin yapılması ve tedavi sonrasında onların toplumsal hayata kazandırılmasında rol oynayan önemli bir sosyal sorumluluk projesidir. Ankara Büyükşehir Belediyesi ile Lokman Hekim Üniversitesi iş birliği kapsamında 2020 yılında başlatılan "Bağımlı Bireylerin Tedavisi ve Sonrasında Sosyal Hayata Uyum ve Rehabilitasyonu Projesi" 2022 yılında Ankara ili Temelli ilçesinde "Özgür Köy Bağımlılıkla Mücadele ve Tedavi Merkezi" ismi ile 20.485 metrekarelik alanda faaliyete geçirilerek alkol ve madde bağımlılarına tedavi hizmeti vermeye başlanmıştır.

Alkol ve madde bağımlılığının neden olduğu fiziksel, psikolojik ve sosyal sorunlarla mücadele için gerekli tedavinin ve rehabilitasyonun gerçekleştirileceği Merkez'de, 25 yıl süre ile Lokman Hekim Üniversitesi tarafından vatandaşlara hizmet verilecektir. Yataklı tedavi sunulan merkezde madde bağımlılarına yönelik hobi amaçlı ve meslek edindirmeye yönelik kurslar düzenlenerek sosyal hayata uyumları sağlanmaya çalışılmaktadır. Gönüllü olarak tedavi olmak isteyen vatandaşlar Ankara Büyükşehir Belediyesi Sağlık Dairesi Başkanlığı'nın hiyerarşik yapısı içinde yer alan Bağımlılıkla Mücadele Şube Müdürlüğü'ne başvurabilecekleri gibi doğrudan Lokman Hekim Hastanesi'ne de başvurabilmektedirler. Ankara Büyükşehir Belediyesi, amacına uygun olarak yoksul ve kimsesiz bağımlı bireylerin tedavisi için Özgür Köy Bağımlılıkla Mücadele ve Tedavi Merkezi'nin toplam kapasitesinin %10'unu geçmeyecek şekilde doğrudan alkol ve madde bağımlılarının hastaneye kabulünü sağlamaktadır. İhtiyaç halinde proje alanının yeni yapılarla genişletilmesi Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin uhdesindedir.

Bu çalışmada Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal belediyecilik kapsamında toplum sağlığını korumaya yönelik, alkol ve madde bağımlılığıyla mücadele için geliştirdiği "Özgür

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Köy Projesi"nin, Lokman Hekim Üniversitesi ile iş birliği çerçevesinde "Özgür Köy Rehabilitasyon Merkezi" olarak kurumsallaşması ve alkol/madde bağımlılarının tedavisi, rehabilitasyonu, sosyal hayata uyum sağlamalarına yönelik çalışmalar anlatılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Bağımlılık, Alkol/Madde Bağımlılığı, Sosyal Sorumluluk, Sosyal Belediyecilik, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Lokman Hekim Üniversitesi.

Ankara Metropolitan Municipality Free Village Project within the Scope of Combating Addiction

Dr. R. Kıvanç ARSLAN

Ordu University

Abstract

Local governments, which are one of the indispensable elements of democratic political life, have many service issues and obligations to the local people, which are derived from the constitution and laws. One of these service subjects and obligations is the fight against addiction as a requirement of protecting public health. Addiction is a kind of disease. There is no limit to addiction. Human beings can develop addiction to anything (object, person, alcohol, substance, internet, gambling...). There are some types of addiction that not only harm the addict, but also the addict's family, environment and society in general. One of the most dangerous of these addictions is alcohol and drug addiction. In the fight against alcohol and drug addiction, both health and social policies of central governments that hold political power have an effective role.

The fight against addiction is not only the task of the central government. In addition to the central government, the fight against addiction is a joint task of local governments, the private sector and non-governmental organizations. Many metropolitan municipalities and provincial municipalities in our country develop and implement preventive and therapeutic projects against alcohol and drug addiction as part of social municipalism. One of the municipalities that has developed and implemented such a project is Ankara Metropolitan Municipality. The "Free Village Project" is an important social responsibility project of the Ankara Metropolitan Municipality that plays a role in the inpatient treatment of alcohol and substance addicts in the treatment center and in their reintegration into social life after treatment. Launched in 2020 in cooperation with Ankara Metropolitan Municipality and Lokman Hekim University, the "Treatment of Addicted Individuals and Their Adaptation to Social Life and Rehabilitation Afterwards Project" was finished in 2022 in Temelli district of Ankara province on an area of 20,485 square meters under the name "Free Village Center for Combating Addiction and Treatment" and started to provide treatment services to alcohol and substance addicts.

The Center, where the necessary treatment and rehabilitation will be carried out to combat the physical, psychological and social problems caused by alcohol and substance addiction, will serve citizens for 25 years by Lokman Hekim University. In the center, where inpatient treatment is provided, hobby and vocational courses are organized for substance addicts to help them adapt to social life. Citizens who want to be treated voluntarily can apply to the Anti-Addiction Branch Directorate within the hierarchical structure of the Ankara

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Metropolitan Municipality Health Department, or they can apply directly to Lokman Hekim Hospital. Ankara Metropolitan Municipality provides direct admission of alcohol and drug addicts to the hospital for the treatment of poor and orphaned addicts in accordance with its purpose, not exceeding 10% of the total capacity of the Free Village Center for Combating Addiction and Treatment. Ankara Metropolitan Municipality is in charge of expanding the project area with new buildings if needed.

In this study, the institutionalization of the "Free Village Project" developed by Ankara Metropolitan Municipality to protect public health within the scope of social municipalism and to combat alcohol and substance addiction as "Free Village Rehabilitation Center" within the framework of cooperation with Lokman Hekim University and the treatment, rehabilitation and adaptation of alcohol/substance addicts to social life will be explained.

Keywords: Addiction, Alcohol/Substance Addiction, Social Responsibility, Social Municipalism, Ankara Metropolitan Municipality, Lokman Hekim University.

Giriş

1. Bağımlılık

Bağımlılık gelişiminde genetik, psikososyal ve çevresel faktörlerin rol oynadığı birincil, kronik nörobiyolojik bir hastalıktır (Uğurlu ve diğerleri, 2012: 37). Bağımlılık davranış biçimini içeren bir hastalıktır. Çünkü bağımlılığa ilişkin beyinde birçok nörokimyasal, nörofizyolojik değişimler saptanmıştır. Bağımlılığa özgün kalıtsal (genetik) özellikler bulunmuştur. Bağımlılığın kendine özel seyri ve tedavisi vardır. Tüm bu nedenlerden dolayı bağımlılığa hastalık demek daha doğru olacaktır (Ögel, 2023: 14). Hayatta her nesne bağımlılığa yol açabilir. İnsan herhangi bir maddeye bağımlı hale gelebilir. Her şeyin bağımlılık riski vardır. Eroine, alkole, sigaraya bağımlı bulunabildiği gibi kumara, internete, bilgisayara veya alışverişe bağımlı olunabilir. Kimi zaman bir insana da bağımlı olabiliriz (Ögel, 2023: 13).

Bağımlılık uzun süre bir kişilik bozukluğu olarak görülmekle birlikte son yıllarda bir hastalık olarak değerlendirilmektedir. Kişilik bozuklukları bağımlılarda sık görülür. Ancak bu, tüm bağımlıların kişilik bozukluğuna sahip olduğu anlamına gelmez. Kişilik bozukluğu olanların da hepsi bağımlı değildir. Kişilik bozukluğunun getirdiği bazı sorunları madde kullanarak çözme yoluna gitmeleri nedeniyle bağımlılık bu grupta sık olarak görülmektedir (Ögel, 2023 :14).

Bağımlılığın dereceleri vardır. Bunları hafif, orta ve şiddetli diye üçe ayırabiliriz. Hafif düzeyde bağımlılıkta; bağımlılık için gerekli ölçütler en düşük düzeyde olmak üzere vardır. Sosyal etkinlikler, uğraşlar ve kişiler arası ilişkilerde bozulma minimal derecededir. Bu dönemde kişi genelde kendisini bağımlı olarak görmez. Orta derece ise hafif ile şiddetli arasında yer alır. Bu dönemde bağımlılar genelde tedaviye başvurup başvurmama konusunda kararsızdır. Şiddetli düzeyde bağımlılık tanısı için gerekli ölçütler fazlasıyla sağlanmaktadır. Psikososyal işlevlerde önemli oranda bozulma görülür. Genelde tedaviye başvurulduğu zamandır. Sonuçta; hepsi bir bağımlılığın farklı şiddet derecelerini göstermekle birlikte, bağımlılığa işaret eder. Şiddetli düzeye gelmeden başvurmak, tedaviyi kolaylaştıran etmenlerden birisidir (Ögel, 2023: 12).

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Bağımlılık, kimyasal bağımlılık ve davranışsal bağımlılık olmak üzere ikiye ayrılır. Kimyasal bağımlılıklar; alkol, kafein, cannabis, hallüsinojenler, uçucular, opiyatlar, sedatif, hipnotik ve anksiyolitikler, uyarıcılar ve diğer bilinmeyen maddeler. Davranışsal bağımlılıklar ise; alışveriş, kumar, cinsellik ve pornografi, internet, dijital oyun, sosyal medya, yeme, egzersiz ve çalışma bağımlılığı (Ünüböl ve Sayar. 2019: 24).

1.1. Alkol Bağımlılığı

Alkolizm olarak da bilinen alkol bağımlılığı, hayatın her kesiminden insanı etkileyen bir hastalıktır (<https://www.yesilay.org.tr/>). Alkol bağımlılığı; bireyin beden ve ruh sağlığını, aile içi ilişkilerini, sosyal durumunu ve iş uyumunu bozacak derecede sık ve fazla alkol alması, aynı etkiyi elde edebilmek için gittikçe artan miktarlarda alkol alması ve alkol alma isteğini durdurulmasıdır (Ünüböl ve Sayar. 2019: 24). Alkolizm, genetik, organik, psikolojik ve çevresel birçok bileşeni kapsayan çok faktörlü etiyolojiye sahip bir kronik hastalık olarak kabul edilebilir (Addolorato ve diğerleri, 2005: 1210). Genetik gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak yatkınlık, kısırtıcı çevresel deneyimler, sosyal bağlam ve farmakolojik geçmiş gibi nedenlerle insanlarda alkol tüketimi artış gösterebilir ve son olarak bağımlılık davranışı gelişebilir (Vengeliene ve diğerleri, 2008: 299).

Alkol bağımlılığının tek bir nedeni yoktur. Psikolojik, genetik ve davranışsal faktörlerin tümü hastalığa yakalanmaya neden olabilir. Alkol bağımlılığının gerçek bir hastalık olduğuna dikkat etmek önemlidir. Beyinde ve nöro kimyada değişikliklere neden olur, bu nedenle alkol bağımlılığı olan bir kişi eylemlerini kontrol edemeyebilir. Alkol bağımlılığı çeşitli şekillerde kendini gösterebilir. Hastalığın şiddeti, bir kişinin ne sıklıkla ne kadar süredir içtiği ve tükettiği alkol miktarına göre değişebilir. Bazı alkol bağımlıları gün boyu çok içerken, bazıları zaman zaman ayık kalabilir (<https://www.yesilay.org.tr/>). Bazı durumlarda gerçek bir alkol bağımlısını diğer insanlardan ayırt etmek zor olabilmektedir.

Alkol kullanmak birçok insan için hayatın bir parçasıdır. Belirli periyotlarla az miktarda içki içmeyi seven biri ile alkol bağımlılığı olan biri arasındaki farkı ayırt etmek önemlidir. Kişi tarafından alışkın olduğu etkinin sağlanabilmesi için kullanılan alkol miktarının giderek arttırılıyor olması; eskiden kullanılan, alışkın olunan alkol miktarı ile aynı hissin ve etkinin sağlanamaması; kişinin kullandığı alkolün miktarını azaltması ya da alkolü bırakması sonucunda yoksunluk belirtisi dediğimiz bir takım ruhsal ve bedensel sıkıntılar içerisinde girmesi ve yoksunluk belirtisi hisseden kullanıcının alkol alması ile rahatlatma hissetmesi gibi durumları artık alkol bağımlılığının söz konusu olduğunun göstergesidir (<https://www.yesilay.org.tr/>). Her yıl 2.5 milyon insan alkole bağlı nedenlerden dolayı hayatını kaybetmektedir. Alkol tüm dünyada önlenabilir ölüm ve yaralanmaların üçüncü temel nedenidir. Eğitimde başarısızlık, suça eğilim, alkole bağlı sağlık problemleri alkol kullanımıyla doğru orantılı olarak artar (Ünüböl ve Sayar. 2019: 24)

1.2. Kumar Bağımlılığı

Kumar, daha değerli bir şey kazanma umuduyla değerli bir şeyi riske atmaktır (Potenza ve diğerleri, 2017: 141). Kumar oynama bozukluğu, kişinin bireysel, ailevi veya mesleki işlevselliğini bozacak şekilde kumar oynama davranışının kontrol edilememesi ile karakterize, kalıcı ve tekrar eden istenmeyen kumar davranışları olarak tanımlanmaktadır (Çakmak ve Tamam, 2018: 79)

İnsanlar hemen hemen her şeyde kumar oynayabilirler ve oynatabilirler (Holtgraves, 2009: 295). Kumar oynamanın geleneksel biçimleri arasında bahis, piyango, at yarışı ve kumarhanelerde oynanan kumar oyunları yer alır (Potenza ve diğerleri, 2017: 141). 1990'ların

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

sonundaki bir yenilik olarak, çevrimiçi kumar, bilimsel topluluğun hem ilgisini hem de endişelerini hızla uyandırmıştır (Haefeli ve diğerleri, 2011: 273). Artık, video poker ve internet kumarı gibi yeni kumar biçimleri mevcuttur (Potenza ve diğerleri, 2017: 141). Günümüzde en popüler kumar etkinlikleri poker, spor bahisleri, çeşitli piyango türleri, bingo, köpek yarışlarında karşılıklı bahis, blackjack ve barbut gibi kumarhane oyunları, slotlar ve çeşitli elektronik kumar makineleridir. İnternetteki günlük alım satım hisse senetleri de bu listeye eklenmiştir (Holtgraves, 2009: 295)

Kumar bağımlılığı, kişinin hayatını olumsuz etkilemesine rağmen kumar oynamaya devam etmesi duyduğu için kontrol edilemez bir dürtüdür. Kumar bağımlılık yapar. Çünkü beynin ödül sistemini uyandırıcı veya alkol gibi uyarır. Aslında, kumar bağımlılığı, dünya çapında en yaygın dürtü kontrol bozukluğudur. Bir kumar bağımlılığının tanımlayıcı unsuru, insanların kumar oynamaya tamamen kapılması ve olumsuz sonuçlarına rağmen kumar oynamayı bırakamamalarıdır. Kumar bağımlılığından mustarip olanlar genellikle kumardan kaçınmayacaklarına veya kumar oynamayı bırakamayacaklarına inanırlar. Kumarla takıntılı bir biçimde meşgul olmak, aynı heyecanı yaşamak için artan miktarda parayla kumar oynama ihtiyacı duymak, kumar oynayamadığında huzursuz veya sinirli hissetmek, sorunlardan kaçmak veya çaresizlik, suçluluk, endişe veya depresyon duygularını hafifletmek için kumar oynamak, daha fazla kumar oynayarak kaybedilen parayı geri almaya çalışmak, kumar parası yaratmak için hırsızlık veya dolandırıcılığa başvurmak (<https://www.yesilay.org.tr/>) kumar bağımlılığının göstergeleri arasındadır.

Kumar bağımlısı insanlar kaybettiklerinde kendilerini yeniden oynamamak için durduramaz veya bir kayıp limiti belirleyemez; kendilerini paralarını geri almaya çalışmak için oynamaya devam etmek zorunda hissederler. Çoğu durumda, kişi amaçlanandan daha fazlasını kaybeder, kaybedilen para miktarı için kendisini suçlar ve daha sonra daha fazla kumar oynayarak kayıpları telafi etmeye çalışır, bu da daha fazla para kaybına neden olur. Bu yıkıcı döngü birçok olumsuz sonuca yol açar. Psikolojik sorunlara yol açar. Diğer bağımlılıklara kolayca bulaşma ihtimali kuvvetlenir (alkol, sigara gibi). Kazanma hırsıyla bencil ve menfaatçi bir hale gelen birey kendine ve çevreye zarar vermekten kaçınmaz. Kumar tutkusu yüzünden ailesine ve çevresine karşı sorumluluklarını yerine getirmez. Fizikî zararlarla neticelenebilecek karmaşık bir ilişkiler ağına dahil olur. Maddi kayıp ile kişi; kendisine, ailesine ve topluma karşı zararlı hale gelir. Ailedeki güven ortamı kaybolur Ailede maddi kayba yol açar ve bu kayıplar yüzünden psikolojik, ailevi ve toplumsal sorunlar ortaya çıkar (boşanma, aile içi şiddet gibi). İlegal yapı ve organizasyonlar kumar yoluyla güç ve servet kazanır. Çalışma, alın teri, hak ve hukuk gibi toplumun temeli olan anlayışlar itibardan düşer. Toplumsal ahlâk yara alır. Menfaat ve kazanma hırsı bütün toplumsal ilişkilere yansır. Toplumsal hayatta huzur ve güven zedelenir (<https://www.yesilay.org.tr/tr/>).

1.3. Teknoloji Bağımlılığı

Günümüzde mobil, tablet, internet gibi teknolojiler insanlar tarafından günlük ihtiyaçlarını karşılamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Son yıllarda teknoloji hayatımızı giderek daha da kolaylaştırdı ve artık teknolojisiz bir hayat düşünülemez (Agarwal ve Kar 2015: 170). Ancak çocuklar ve ergenler, bu tür şeylerin aşırı kullanımıyla ilişkili olumsuz etkileri anlayacak kadar olgun olmadıklarından modern teknolojilere kolaylıkla bağlanmaları muhtemeldir (Agarwal ve Kar 2015: 170).

Teknoloji bağımlılığı kavramı, teknoloji tabanlı olarak ortaya çıkabilen davranış bozukluklarını ifade eder. Her ne kadar kesin olarak kabul edilmiş ve diğer tüm alt bağımlılıkları (bilgisayar bağımlılığı, oyun bağımlılığı, internet bağımlılığı) da içine alacak

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

şekilde geniş bir tanımı bulunmasa da belirli rahatsızlıkları tetikleyip ya da ortaya çıkarabilme potansiyeli bakımından ciddi bir sorun olarak görülür. Teknolojiye yönelik bağımlılık konusu aslına bakılırsa klasik bağımlılık durumlarından farklıdır. Bağımlılıkta insanlar uyuşturucu maddelerine bağımlılık gösterir ancak teknolojiye ise direkt madde/nesneye bağımlıktan yani bir başka ifadeyle bilgisayara, akıllı telefona, video konsollarına ya da tabletlere direkt olarak bağımlılıktan ziyade bu teknolojilerin sunduğu bilgi, eğlence ve kişisel bağlantılara yönelik bir bağımlılık söz konusudur. Örneğin, uyuşturucu bağımlılığında en etkin maddeler hızlı enjekte edilebilenlerdir. Teorik anlamda düşünüldüğünde teknolojiyle sürekli bir hız yarışı söz konusudur ve insanlar bütün işlemlerin saniyeler içerisinde gerçekleşmesini talep eder. Bu nedenle en hızlı bilgisayarlar, hızlı çalışan akıllı telefonlar ya da daha güçlü video oyun konsolları daha çok talep edilir. Bu durumda teknoloji bağımlılığında klasik bağımlılıkta olduğu gibi bir hız olgusuyla kesiştiği görülebilir (Küçükvardar ve Tıngöy, 2018: 116).

2000'lerde, çevrimiçi oyunlar popüler hale gelirken, aşırı oyun oynamanın olumsuz sonuçlarını, yaygınlığını ve ilişkili risk faktörlerini özetleyen, internet oyun bağımlılığı çalışmaları ortaya çıktı. Güneydoğu Asya, ABD ve Avrupa'da uzmanlaşmış tedavi merkezlerinin kurulması, profesyonel yardım için artan ihtiyacı yansıtmaktadır (Kuss, 2013: 125). İnternet aşırı kullanımı günden güne daha da artış gösteriyorsa, bu isteğin önüne geçilemiyorsa, internete bağlı olmadan geçirilen zaman önemini yitiriyorsa, yoksun kaldığında sıkıntı, huzursuzluk, saldırganlık ortaya çıkıyorsa, günlük işlevler, sosyal hayat, okul ve aile hayatı giderek bozuluyorsa internet bağımlılığından söz edebiliriz. İnternet bağımlısı olan bireylerde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), depresyon, obsesif kompulsif bozukluk, sosyal fobi, otizm spektrumu gibi psikiyatrik bozukluklar eşlik etmektedir. İnternetin kötüye kullanımı internet bağımlılığı öncesinde yer alır. Bağımlı olma riskini artıran etkenler arasında yoğun öfke, düşmanca tutum, olumsuz arkadaş çevresi, aile içi çatışmalar, ders başarısı düşüklüğü ve okul dışındaki faaliyetlerde başarısızlık yer almaktadır (Alyanak, 2016: 22).

1.4. Madde Bağımlılığı

Madde bağımlılığı, vücudun işlevlerini olumsuz yönde etkileyen maddelerin kullanılması, bundan dolayı zarar görüldüğü halde bu maddelerin kullanımının bırakılamamasıdır. Bağımlı, madde kullanımına ara verdiğinde yoksunluk belirtileri yaşar. Zamanla madde kullanım sıklığını ve dozunu artırır. Uyuşturucu olarak kullanılan maddelerin kimyasal yapıları birbirinden farklıdır. Kullanıldıklarında merkezi sinir sisteminin farklı bölümlerini etkileyerek fiziksel ve psikolojik tahribata yol açarlar. Uyuşturucu maddelerin hiçbir güvenli kullanım şekli yoktur. Kullanan herkes için bağımlı olma riski eşittir (<https://www.yesilay.org.tr/>). Uyuşturucu bağımlılığı, sürekli uyuşturucu kullanımının sonucudur ve tekrarlanan uyuşturucu kullanımının neden olduğu bir tür beyin hastalığı olarak görülebilir (Zou ve diğerleri, 2017: 35).

Hücrelerimiz vücuda giren her maddeyi tanır ve bir daha unutmamak üzere hafızasına alır. Hücresel öğrenme süreci denen bu durum herkes için geçerlidir. Akı ve iradeyi işlemez hale getirir. Kişiyi normal yaşam ve davranışlarından uzaklaştırır. Tüm iç organların zarar görmesine ve buna eşlik eden bir dizi hastalığa neden olur. Zehirlenmelere ve bu yolla gelen ölümlere sebep olur. Uyuşturucular, bireyin çevreye uyum yeteneğini azaltır. Bağımlı giderek aileden ve çevresinden kopararak, yalnızlaşır. Çoğu zaman bu tabloya ağır bunalımlar eşlik eder (<https://www.yesilay.org.tr/>). Uyuşturucu maddelerin kullanılması, bulundurulması ve satışı birçok ülke tarafından yasaklanmıştır. Bununla birlikte uyuşturucu maddelerin tarihin her döneminde, hemen hemen bütün kültürlerde ve toplumlarda kullanıldığı da

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

vakiadır. Uyuşturucu madde kullanımını önleyici ve satışını engelleyici düzenlemelerin yapılması ancak 20. yüzyılın başlarında mümkün olabilmektedir. Günümüzde artık birçok ülkenin ulusal mevzuatında uyuşturucu madde kullanımı ve satışıyla ilgili yasaklayıcı hükümlere yer verilmiştir (Kutlu ve diğerleri, 2017: 128).

Ülkemizde uyuşturucu ile mücadele, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 58. maddesinde yer alan "Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır" hükmüne dayanarak yürütülmektedir. Narkotik maddeler; uyuşturucu, uyarıcı ve hayal gösterici etkileri olan, kişide kullanıma bağlı olarak ve zamanla daha fazla kullanma isteği uyandıran, fiziksel ve psikolojik bağımlılık geliştiren, alınmadığında ise yoksunluk belirtilerine neden olan maddelerdir. 2018-2023 Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı kapsamında, uyuşturucu kullanımının önlenmesine yönelik eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının öncelikli sorumlusu Millî Eğitim Bakanlığı olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte multidisipliner bir yaklaşımla eşgüdüm içerisinde yürütülen önleme çalışmalarında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Türkiye Yeşilay Cemiyeti'nin faaliyetleri bulunmaktadır (EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı, 2023: 53)

Türkiye'de uyuşturucu madde bağımlılığı tedavisine ilişkin çalışmalar Sağlık Bakanlığı tarafından "2018-2023 Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı"na uyumlu olarak diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği içinde yürütülmektedir (EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı, 2023: 77). Türkiye'de uyuşturucu bağımlılığı tedavisi gerçekleştiren kurumlar; Sağlık Bakanlığına bağlı devlet hastaneleri, Üniversitelere bağlı tıp fakültesi psikiyatri klinikleri, Sağlık Bakanlığı hastaneleri ile irtibatlı üniversite hastaneleri ve bazı özel hastanelerdir. Türkiye'de uyuşturucu madde bağımlılığı tedavisi ayaktan ve yatarak tedavi olarak sunulmaktadır. 2022 yılı sonu itibarıyla 135 uyuşturucu madde bağımlılığı tedavi merkezi bulunmaktadır. 59 merkezde hem ayaktan hem yatarak, 76 merkezde ise sadece ayaktan tedavi hizmeti yürütülmektedir. 2022 yılı sonu itibarıyla tedavi merkezlerinin toplam yatak kapasitesi 1388'dir. 81 ilimizin 79'unda en az bir bağımlılık tedavi merkezi bulunmaktadır. Ancak özelleşmiş tedavi merkezi bulunmayan Bingöl ve Gümüşhane illerinde ise Devlet Hastaneleri bünyesinde psikiyatri kliniklerinde ayaktan tedavi hizmetleri yürütülmektedir. Ayaktan tedavi merkezleri yaygınlaştırılırken yataklı tedavi merkezlerinin de sayı ve kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca, ülkemizde zorunlu tedavi süreci de mümkündür. 24 Aralık 2019 tarih ve 30988 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun çerçevesinde; zorunlu tedavi süreçlerinin daha hızlı ve etkili olmasının sağlanması amacıyla 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 53. maddesinde yeni düzenlemeye gidilerek, 4721 sayılı Kanun'un 436. maddesinin birinci fıkrasının (5) numaralı bendinin ikinci cümlesi yürürlükten kaldırılmış ve fıkraya şu bentler eklenmiştir: (6) Resmî sağlık kurulu raporunun alınabilmesini temin amacıyla; kişinin vücudundan kan veya benzeri biyolojik örneklerle kıl, tükürük, tırnak gibi örnekler alınabilir, kişiye gerekli tıbbi müdahaleler yapılabilir ve gerektiğinde kişi, hekim ön raporu üzerine en fazla yirmi gün süreyle sağlık kuruluşuna yerleştirilebilir. (7) Bu madde kapsamında alınan kararların icrası için gerektiğinde ilgili kişi hakkında zor kullanılabilir ve sağlık görevlilerinden gerekli tıbbi yardım alınabilir (EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı, 2023: 77).

1.5. Tütün Bağımlılığı

Tütün, dünyada en çok suistimal edilen maddelerden biridir. Nikotin, tütündeki temel bağımlılık yapan kimyasaldır (<https://www.yesilay.org.tr/>). Nikotin, sigaranın psikoaktif ve

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

bağımlılık yapıcı etkilerinden birincil derecede sorumlu olan, tütün bitkisinden elde edilen bir alkaloiddir. (Volkow 2009: 10). Sigara dumanı katran, karbon monoksit, asetaldehit, nitrozaminler ve daha fazlası dahil olmak üzere birçok başka tehlikeli kimyasal içermesine rağmen, tütünün bir bileşeni olan nikotin, tütünün bağımlılık yapmasının birincil nedenidir (Volkow, 2009: 1).

Tütün bağımlılığı, istek ve kompulsif kullanım ile karakterize edilen, tedavi edilebilir, kronik, tekrarlayan bir hastalıktır (Selby ve Zawertailo 2022: 345). Sigaraya başlama ve sonraki tütün bağımlılığı için risk faktörleri hem genetik hem de çevreseldir. Tütünle ilişkili kronik hastalıklar tipik olarak sigara içenlerde birkaç on yıl sigara içtikten sonra gelişir (Selby ve Zawertailo 2022: 345). Sigara, nargile, pipo içme veya dumanının solunması zamanla kişide psikolojik ve fiziksel bağımlılık oluşturur. Tütün ürünlerinde 4000'den fazla kimyasal madde bulunmaktadır. Hastalık kontrol ve önleme merkezleri, tütünün yılda 6 milyon ölüme neden olduğunu tahmin etmektedir. Koklanarak burundan çekilen ya da çiğnenen dumansız tütünler de nikotin kadar yüksek düzeyde zehir içermektedir (<https://www.yesilay.org.tr/>).

2. Ankara Büyükşehir Belediyesi Özgür Köy Projesi

Ankara Büyükşehir Belediyesi 09.07.2020 tarih ve 588 nolu Belediye Meclisi kararı ile Lokman Hekim Üniversitesi ile 13.10.2020 tarihinde imzalanan protokol gereğince, ortak sosyal sorumluluk projesi kapsamında Özgür Köy Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi 29.03.2022 tarihinde hasta kabulüne başlamıştır. Mülkiyeti belediyeye ait olan İstiklal Mah. No:1 Sincan/Temelli adresinde bulunan tesisin; elektrik, su, doğalgaz, peyzaj vb. giderleri Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından karşılanmakta, personel ve tıbbi tedavi kısmını Lokman Hekim Üniversitesi üstlenmektedir. Özgür Köy Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi toplam 20.485 m² alana kurulmuştur. Bunun 4043 m²'si kapalı alan, 7813 m²'si peyzaj alanı, 6942 m²'si sert zemin, 907 m²'si koşu yolu, 800 m²'si halı sahadır (20x40 m.).

Alkol ve madde bağımlılığının neden olduğu fiziksel, psikolojik ve sosyal sorunlarla mücadele için gerekli tedavinin ve rehabilitasyonun gerçekleştirileceği Merkez'de, 25 yıl süre ile Lokman Hekim Üniversitesi tarafından vatandaşlara hizmet verilecektir. Yataklı tedavi sunulan merkezde madde bağımlılarına yönelik hobi amaçlı ve meslek edindirmeye yönelik kurslar düzenlenerek sosyal hayata uyumları sağlanmaya çalışılmaktadır. Gönüllü olarak tedavi olmak isteyen vatandaşlar Ankara Büyükşehir Belediyesi Sağlık Dairesi Başkanlığı'nın hiyerarşik yapısı içinde yer alan Bağımlılıkla Mücadele Şube Müdürlüğü'ne başvurabilecekleri gibi doğrudan Lokman Hekim Hastanesi'ne de başvurabilmektedirler. Ankara Büyükşehir Belediyesi, amacına uygun olarak yoksul ve kimsesiz bağımlı bireylerin tedavisi için Özgür Köy Bağımlılıkla Mücadele ve Tedavi Merkezi'nin toplam kapasitesinin %10'unu geçmeyecek şekilde doğrudan alkol ve madde bağımlılarının hastaneye kabulünü sağlamaktadır. İhtiyaç halinde proje alanının yeni yapılarla genişletilmesi Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin uhdesindedir.

Özgür Köy 20 yatak kapasitesiyle başlamıştır. Entegre tesisi bölümü 10 yatak kapasitesi ile yakın zamanda faaliyete geçmiştir. Çocuk bölümünün de hizmet vermesi için çalışmalar devam etmektedir. Merkez'de; doktor (profesör [1]), doktor (uzman psikiyatr [1]), idari işler müdürü, baş hemşire, tıbbi sekreter, 3 adet psikolog, 2 adet sosyal hizmet uzmanı, 7 adet hemşire, 6 adet hasta bakıcı, 3 adet temizlik personeli ve 4 adet güvenlik görevlisi olmak üzere toplamda 31 personel çalışmaktadır. Merkez, açık servis olarak çalışmaktadır. Muayene sonrası doktor onayı ile yatış kararı alınmaktadır. Yatış kararında kişinin tedavi olma isteği ön planda tutulmakta, bazen de zorunlu hallerde (mahkeme kararı vb.) kişinin yatış işlemi yapılmaktadır.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Özgür Köy’de uygulanan tedavi programları; Medikal tedavi, psikososyal tedaviler ve sosyal rehabilitasyon programlarıdır. Rehabilitasyon, maddenin vücuttan arındırma sonrası ayakta ve/veya yatarak, farmakolojik ve/veya psikososyal tedavileri içeren, maddeden uzak kalmaya devam etmenin yanı sıra kişinin işlevselliğini yeniden kazanmasını hedefleyen ve sosyal uyumu da içine alan bir süreçtir. Uyuşturucu maddeleri denemiş veya uyuşturucu bağımlısı olan kişilere danışmanlık/ tedavi desteği sağlanmasına ve tedavi görmüş kişilerin de rehabilitasyon, eğitim, iş, barınma, sosyal ilişkiler ve çevre aracılığıyla sosyal işlevselliğinin, refah düzeyinin ve mevcut iyilik halinin artırılmasına yönelik uygulanan sosyal uyum programları, hedef kitlenin topluma yeniden kazandırılmasını amaçlamaktadır (EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı, 2023: 82).

Özgür Köy’de bağımlılara yatarak tedavi ve ayakta takip tedavi hizmeti verilmektedir. Tedavi merkezlerine bağımlılık tedavisi için başvuran hastanın hekim tarafından yapılan değerlendirmesinde yatarak tedavisine karar verilen hastaların tedavisi detoksifikasyon denilen arındırma ile başlamakta ve psikososyal müdahalelerle sürdürülmektedir. Yatarak tedavi süreci genellikle 14-21 gün sürmektedir. Ayrıca tedavi merkezlerinde sürdürülen tıbbi tedavinin bir parçası olarak bireysel ve grup terapileri yapılmakta ve halk eğitim merkezlerinden gelen eğitmenlerin rehberliğinde iş uğraş aktiviteleri (seramik, mozaik, takı tasarımı, resim, spor, kitap okuma vb.) düzenlenmektedir. Ayaktan tedavi merkezleri yaygınlaştırılırken yataklı tedavi merkezlerinin de sayı ve kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. 2015 Acil Eylem Planı’nın yayımlanmasından önce ülke genelinde 33 yataklı tedavi merkezinde 712 yatak kapasitesi ile hizmet sunulurken, 2022 yılı sonu itibarıyla merkez sayısı 59’a, yatak kapasitesi ise 1388’e yükseltilmiştir. 2022 sonu itibarıyla ülkemizde 32 ilde yataklı tedavi merkezi bulunmaktadır. Tedavi merkezi sayısının tüm sağlık bölgelerini kapsayacak şekilde artırılması için çalışmalar sürdürülmektedir. Yeni yataklı tedavi merkezlerinin açılması yatırım planına alınmıştır (EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı, 2023: 78).

Hastanın bağımlılık şiddetinin değerlendirilmesi için, maddelerin tıbbi etkileri üzerinde etkinlik sağlamak için, alkol ve ağır madde bağımlılığında arındırma için, madde kullanımının yan etkilerini (apse, hepatit, kan zehirlenmesi, HIV enfeksiyonu, AIDS) tedavi için, ruhsal durumunun değerlendirilmesi için, maddeden uzak tutmak için ve ağır madde bağımlılığının yol açtığı genel kaos ortamından çıkarmak için (Ögel, 2014:23) yatarak tedavi olması gerekebilir. Madde bağımlılığının yataklı servisleri genelde çok çeşitli tıbbi, psikolojik, sosyal sorunları olan ve idaresi güç hastaları barındırır. Kolay bir grup olmadıkları rahatlıkla söylenebilir. Bilindiği üzere madde kullanımı ve madde bağımlılığında hastaneye zorunlu kabul yoktur. Her ne kadar hastaneye kendi istekleri gelseler bile her zaman önerilen tedavi rejimine uymazlar ve madde bulmak için alışılmadık yöntemler uygularlar. Kasıtlı olarak görülebilecek bu tip davranışlar, yaşadıkları bağımlılığın ciddiyetini ve geçmişlerindeki başarısız arınma deneyimlerinin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Bazı hastaların madde bağımlılıklarını daha zor idare edilebilir kılan farklı bir durumları (hamilelik, psikoz, beyin hasarı) ve ciddi kişilik bozuklukları bulunabilir. Ancak, zorluklar büyütülmemelidir. Birçok hastanın aslında iyileşmeye hevesli olduğu unutulmamalıdır (Ögel, 2014: 24).

Dünya genelinde uyuşturucu bağımlılığı tedavisinin ayakta sürdürüldüğü programlar giderek yaygınlaşmaktadır. Ancak ülkemizde özellikle hasta yakınları arasında, bağımlılık tedavisinin sadece yatarak sürdürülebileceği yönünde güçlü bir kanı vardır. Halbuki hekimin düzenleyeceği tedavi planı doğrultusunda hastanın kendi hayatını ve çevresini düzenleyerek ayakta bağımlılık tedavisini sürdürebilmesi de mümkündür. Tedavi merkezlerine bağımlılık tedavisi için başvuran hasta, hekim tarafından değerlendirilir. Yapılan değerlendirmede

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

kullanılan uyuşturucu, kullanım şekli, hastanın tedaviye uyumu, aile ilişkileri ve sosyal yaşamı gibi tedaviyi etkileyecek faktörler göz önünde bulundurularak hastanın ayaktan ya da yatarak tedavisi konusunda karar verilir (EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı, 2023: 77). Ayaktan tedavisi başlatılan hastalara ilaç tedavisi düzenlenir, bireysel ve grup terapilerine katılmaları sağlanır, kontrol randevuları planlanır. Hem yatarak hem de ayaktan tedavileri yapılan hastaların aileleriyle de görüşmeler yapılır. 2015 Acil Eylem Planı'nın yayımlanmasından önce ülke genelinde üç ayaktan tedavi merkezi bulunurken, tedavi sistemine erişimi kolaylaştırmak için ayaktan tedavi merkezleri hızla açılmaya başlanmıştır. 2022 sonu itibarıyla ülke genelinde 76 ayaktan tedavi merkezi hizmet sunmaktadır (EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı, 2023: 78). Ayaktan tedavinin amaçları bağımlıların alkol/madde kullanımını bırakmaları için motivasyon kazandırmak, alkol/madde yoksunluğu ve onu izleyen dönemde alkol/madde kullanımı ile başa çıkma yöntemlerini öğretmek, relapsları önlemek, alkol/madde kullanımına yol açabilecek sorunlar ile başa çıkabilmeyi sağlamaktır. Ayaktan tedaviye alınma koşulları arasında; detoksifikasyonun tamamlanmış olması, kişinin istekli olması, kişinin zihinsel bir bozukluğunun ve ağır fiziksel engelinin olmaması, kişinin ağır kişilik bozukluğu ve aktif psikotik süreç içinde bulunmaması, Kişinin herhangi bir nedenden dolayı yatarak terapi programını tamamlamadan yarıda bırakmış olması, kişinin yatarak tedavi görmek istemeyip ayaktan belirli aralıklarla gelebilecek olması gibi nedenler gerekmektedir (Ögel, 2014: 23).

Özgür Köy'de tedavi gören hastaların AA (Adsız Alkolikler) ve NA (Adsız Narkotikler) vb. destek grupları ile temas kurup tanışmaları sağlanmaktadır. En bilinen kendine yardım grupları Adsız Alkolikler (AA) ve Adsız Narkotikler'dir (NA). Bunlar narco uyuşturucu sorunu olan bireylerin kendi aralarında oluşturduğu gruplardır (Ögel, 2023: 86). Kâr amacı gütmeyen bir arkadaşlık birliği olarak tanımlanabilir. AA ya da NA düzenli olarak toplanır. Alkol ya da diğer tüm uyuşturucudan uzak durmak ana hedeftir. AA'ya ya da NA'ya üye olmak için koşul, kişinin kullandığı maddeyi bırakma isteğinin olmasıdır (Ögel, 2023: 86-87). Üye olmak için ücret alınmaz. Her iki organizasyon da tamamen bağımsız çalışan birer gruptur. Hiçbir politik grupla ya da dinle ilişkisi yoktur. Yaş, ırk, cinsiyet, inanç ya da din katılanlar arasında gözetilmez. Türkiye'de AA ilk olarak 1982 yılında, NA ise ilk olarak 1992 yılında başlamıştır. (Ögel, 2023: 87). AA, alkol bağımlılığı olan kişilerin bir araya gelerek birbirine benzer problemlerini çözmek ve iyileşmek için birbirlerine yardım etmek amacıyla kurulmuş bir kendine yardım grubudur. "Bir alkol ya ancak bir başka alkolün yardım edebileceği" prensibinden yola çıkmıştır. AA kendi kendine yönetilen bir gruptur. Amacı toplum tarafından etiketlenerek yaratılan izolasyonu ortadan kaldırmaktır. Kendi kendine yönetilen gruplar derinlemesine psikoterapi sağlamaz. Gruplar; inanma, güven, kendini kontrol etme ve günlük zaferler üstünde durarak yapılanmayı sağlayan tedavi hedeflerine ulaşır. AA'nın alkoliklerin rehabilitasyonunda etkin bir yeri vardır. Herhangi bir profesyonel organizasyon ya da kurumla resmi bir bağlantısı yoktur (Ögel, 2023: 87). Madde bağımlılarının oluşturdukları Narcotic Anonymous (NA) adı verilen kendine yardım (self-help) grupları ise arkeolog dışı madde bağımlıları tarafından oluşturulan bir gruptur. İlkeleri ve çalışma yöntemleri AA'ya benzer (Ögel, 2023: 90).

Özgür Köy'de 2022 yılı Nisan-Aralık döneminde alkol bağımlısı 9 kadın ve 96 erkek muayene edilmiştir. Muayene sonucu 9 kadın ve 52 erkek yatarak tedavi edilmiştir. Kadınların yaş aralığı 29-51, erkeklerin yaş aralığı 16-72 arasındadır. 2022 yılı Nisan-Aralık döneminde madde bağımlısı 34 kadın ve 191 erkek muayene edilmiştir. Muayene sonucu 21 kadın ve 164 erkek yatarak tedavi edilmiştir. Kadınların yaş aralığı 18-46, erkeklerin yaş aralığı 18-55

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

arasındadır. 2022 yılı Nisan-Aralık döneminde kumar bağımlısı 1 erkek muayene edilmiştir. Tedavisi yatarak devam etmiştir. Yaşı 51'dir.

Özgür Köy'de 2023 yılı Ocak-Haziran döneminde alkol bağımlısı 27 kadın ve 86 erkek muayene edilmiştir. 30 kadın ve 85 erkek yatarak tedavi edilmiştir. Kadınların yaş aralığı 25-67, erkeklerin yaş aralığı 16-70 arasındadır. 2023 yılı Ocak-Haziran döneminde madde bağımlısı 40 kadın ve 213 erkek muayene edilmiştir. Muayene sonucu 22 kadın ve 168 erkek yatarak tedavi edilmiştir. Kadınların yaş aralığı 18-57, erkeklerin yaş aralığı 17-48 arasındadır. 2023 yılı Ocak-Haziran döneminde kumar bağımlısı 3 erkek muayene edilmiştir. Üçünün de tedavisi yatarak devam etmiştir. Yaş aralıkları 28-31 arasındadır.

Sonuç

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Özgür Köy Projesi önemli bir sosyal sorumluluk projesidir. Özgür Köy Projesi; yerel yönetimlere ilham verecek, bu tür projelerin ülke genelinde yayılmasını sağlayacaktır. Belediye bünyesinde bağımlılıkla mücadele sahada da devam etmektedir. Bu bağlamda, Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Yeşilay Danışmanlık Merkezi iş birliği ile tütün, alkol, madde ve internet gibi bağımlılıklar ile başa çıkma yolları konusunda Belediye'ye ait 18 kadın lokalinde 2022 yılı içerisinde 700 kadına psikolojik ve sosyal destek sağlamak adına bilinçlendirme seminerleri düzenlenmiştir. **Bu çalışmalarını yürütmek üzere hekim, psikolog, sosyal çalışmacı, sağlık personeli ve sosyologlardan oluşan 25 kişilik bir ekip kurulmuştur.** 2023 yılı Kasım ayı içerisinde Ankara Büyükşehir Belediyesi 'Sağlığın Değerini Biliyoruz' sloganıyla düzenlenen 'Bağımlılıkla Mücadele Paneli'ne ev sahipliği yapmıştır.

Yerel yönetimler tarafından bağımlılıkla mücadele için "Özgür Köy Bağımlılıkla Mücadele ve Tedavi Merkezi" gibi tesisler açılmalı ve buralarda tedavi gören insanlar meslek edindirme kursları ile toplumsal hayata kazandırılmalıdır. Yerel yönetimler, bağımlılık riski olabilecek çocukları ve yetişkinleri tespit edecek uzman çalışma birimleri kurmalıdırlar. Yerel yönetimlerin; Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile iş birliği içinde olmaları ve birlikte hem yerel hem de ulusal çapta bağımlılıkla mücadelede etkin politikalar geliştirmeleri gerekmektedir. Yerel yönetimler, vatandaşların çocukluktan itibaren bağımlılık konusunda duyarlı olmaları için okul öncesi eğitime önem vermeli, riskli mahallelerde ücretsiz kreş ve anaokulu açmalıdırlar.

Kaynakça

Addolorato, G., Leggio, L., Abenavoli, L., Gasbarrini, G., & Alcoholism Treatment Study Group. (2005). "Neurobiochemical and Clinical Aspects of Craving in Alcohol Addiction: A Review", *Addictive Behaviors*, 30(6), p. 1209-1224.

Agarwal, V., & Kar, S. K. (2015). "Technology Addiction in Adolescents", *Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health*, 11(3), p. 170-174.

Alyanak, B. (2016). İnternet Bağımlılığı. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 8 (5), s. 20-24.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (2023), *2022 Faaliyet Raporu*, Ankara.

Çakmak, S., & Tamam, L. (2018). Kumar Oynama Bozukluğu: Genel Bir Bakış. *Bağımlılık Dergisi*, 19 (3), s. 78-97.

Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı (2023). *Türkiye Uyuşturucu Raporu Eğilimler ve Gelişmeler*, EGM Yayın Katalog No: 763, NSB Yayınları 52, Ankara.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

- Haefeli, J., Lischer, S., & Schwarz, J. (2016). "Early Detection Items and Responsible Gambling Features for Online Gambling". In *Exploring Internet Gambling*, p. 15-30.
- Holtgraves, T. (2009). Gambling, Gambling Activities, and Problem Gambling, *Psychology of Addictive Behaviors*, 23 (2), p. 295-301.
- Kutlu, Ö., Örselli E., Babahanoğlu V. (2017). Türkiye’de Gençlerin Uyuşturucu İle Mücadele Politikaları Hakkında Düşünceleri, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, Nisan, 5 (1), s. 125-149.
- Kuss, D. J. (2013). Internet Gaming Addiction: Current Perspectives, *Psychology Research and Behavior Management*, p. 125-137.
- Küçükvardar, M., & Tıngöy, Ö. (2018). "Teknoloji Bağımlılığının Semptomlar Temelinde İncelenmesi", *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 9 (35), s. 111-123.
- Ögel, K. (2014). *Sigara ve Alkol Bağımlılığı Tedavi Programı (SAMBA) – Uygulayıcılar İçin Kaynak Kitapçık*, Yeniden Yayınları, İstanbul.
- Ögel, K. (2023), *Bağımlı Aileleri İçin Rehber Kitap – Alkol, Uyuşturucu, Bilgisayar, Sigara ve Diğer Bağımlılıkları Olanların Yakınlarına Bilgiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5.b., İstanbul.
- Potenza, M. N., Kosten, T. R., & Rounsaville, B. J. (2001). "Pathological Gambling", *Jama*, 286 (2), p. 141-144.
- Selby, P., & Zawertailo, L. (2022). "Tobacco Addiction", *New England Journal of Medicine*, 387 (4), p. 345-354.
- Toker Uğurlu T., Balcı Şengül C., Şengül C. (2012). "Bağımlılık Psikofarmakolojisi", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychhiatry*, 4 (1), s. 37-50.
- Ünübol, H., Hızlı Sayar Gökben (2019). *TURBAHAR Türkiye Bağımlılık Risk Profili ve Ruh Sağlığı Haritası Proje Sonuç Raporu 2019*, Üsküdar Üniversitesi Yayınları 21, İstanbul.
- Vengeliene, V., Bilbao, A., Molander, A., & Spanagel, R. (2008). "Neuropharmacology of Alcohol Addiction", *British Journal of Pharmacology*, 154 (2), p. 299-315.
- Volkow, N. D. (2009). *Tobacco Addiction*, National Institute on Drug-Abuse Research.
- Zou, Z., Wang, H., d’Oleire Uquillas, F., Wang, X., Ding, J., & Chen, H. (2017). "Definition of Substance and Non-Substance Addiction", *Substance and Non-Substance Addiction*, p. 21-41.

İnternet Kaynakları

Ankara Büyükşehir Belediyesi, <https://www.ankara.bel.tr/>, Erişim Tarihi: 22.09.2023.

Yeşilay, <https://www.yesilay.org.tr/tr/>, Erişim Tarihi: 22.09.2023.

Ontolojide Üçüncü Yol: Trializm

Doç. Dr. Selami Atakan Altınörs
Galatasaray Üniversitesi

Özet

Varlığın mahiyeti hakkındaki felsefi düşünceler “ontoloji” diye adlandırılan felsefe dalı tarafından sistematik bir hale getirilir. Ontolojide en yaygın perspektifler “monizm” ve “düalizm”dir. “Düalizm” terimi, varlığın mahiyetini, birbirinden ayrı iki cevher türüyle açıklama girişimlerini nitelendirmekte kullanılır. Antikçağ’dan itibaren ortaya konan ruh-beden, madde-zihin düalizmi örnekleri çok sayıdadır. Buna karşılık, varlığın mahiyetini tek bir töz türüyle izah eden yaklaşımlar “monizm” olarak nitelendirilir. Bu biricik cevher türü, bazı filozoflarca fiziksel, bazılarınca zihinsel veya spiritüel, bazılarınca ise nötral bir karakter taşır. Monizm ve düalizm dışında kalan üçüncü bir güzergâh seçen veya daha doğrusu böyle bir yeni patika açan trializm, bu incelememizin odak noktasıdır. Felsefe tarihinin geçmiş dönemlerinde ortaya konmuş birtakım ontolojik görüşlerin, muhtelif yorumcular tarafından trialist diye nitelendirildiği vakidir. Bizse, trializmin çağdaş sayılabilecek bir açık müdafaasını konu ediniyoruz. Söz konusu trialist ontoloji, Popper tarafından teklif edilen ve (en azından bir dönem boyunca) Eccles tarafından desteklenen “üçlü Dünya” tasavvurudur. Popper varlığın ne monistlerin öne sürdüğü gibi tek tür, ne de düalistlerin iddia ettiği gibi iki tür bileşenden müteşekkil olduğu kanısındadır. Ona göre varlık üç bileşenlidir: [1] Fiziksel gerçeklik, [2] zihinsel gerçeklik, [3] insan ürünü olan gerçeklik. Bu gerçeklik türlerinin her biri Popper’ın Dünya-1, Dünya-2 ve Dünya-3 diye adlandırdığı üç katman vücuda getirir. Birinci katmanda canlı ve cansız bütün varlıklar bulunur ve buna bedenlerimizle beynimiz de dâhildir. Akıl, algı, hafıza, hayâl gücü, dikkat, vb. bütün bilinç durumlarımız ise Dünya-2’yi oluşturur. Bu katman, insanın Dünya-1 ile temas kurduğu bir arayüz gibidir. İnsan ürünü olan her şey ise Dünya-3’ü meydana getirir. Kitaplar, fabrikasyon ürünü sentetik ilaçlar, bilgisayarlar, uçaklar gibi ürünler aynı zamanda Dünya-1’de cisimleşirler. Popper sanat eserlerinin büyük bölümünün de aynı durumda olduğunu ekler. Ona göre, Dünya-3’te yer alan bazı şeyler, örneğin teoriler veya şiirler ise hem Dünya-2’deki şeyler olarak hem de hatıralar gibi muhtemelen insanların beyinlerinin içinde (yani, Dünya-1’de) yer alan ve onlarla birlikte ortadan kalkacak kodlamalar olarak mevcuttur.

Anahtar kelimeler: Ontoloji, trializm, Popper, Eccles.

The Third Way in Ontology: Trialism

Assoc. Prof. Dr. Selami Atakan Altınörs

Galatasaray University

Abstract

Philosophical ideas about the nature of being are systematised by the branch of philosophy called "ontology". The most common perspectives in ontology are "monism" and "dualism". The term "dualism" is used to characterise attempts to explain the nature of existence in terms of two distinct types of substance. There are many examples of soul-body, matter-mind dualism since antiquity. On the other hand, approaches that explain the essence of being with a single type of substance are characterised as "monism". This single type of substance has a physical character for some philosophers, a mental or spiritual character for others, and a neutral character for others. Trialism, which chooses a third route other than monism and dualism, or rather opens such a new path, is the focus of this study. It is a fact that some ontological views put forward in the past periods of the history of philosophy have been characterised as trialist by various commentators. We are concerned with an explicit contemporary defence of trialism. The trialist ontology in question is the "triadic world" conception proposed by Popper and (at least for a time) supported by Eccles. Popper is of the opinion that existence consists neither of one kind of component, as the monists claim, nor of two kinds of components, as the dualists claim. According to him, existence has three components: [1] physical reality, [2] mental reality, [3] man-made reality. Each of these types of reality gives rise to three layers, which Popper calls World-1, World-2 and World-3. The first layer includes all living and non-living beings, including our bodies and brains. All our states of consciousness such as reason, perception, memory, imagination, attention, etc. constitute World-2. This layer is like an interface through which human beings come into contact with World-1. Everything that is a human product constitutes World-3. Products such as books, fabricated synthetic drugs, computers, aeroplanes, etc. are also materialised on World-1. Popper adds that most of the works of art are in the same situation. According to him, some things on World-3, such as theories or poems, exist both as things on World-2 and as encodings, such as memories, which probably exist in people's brains (i.e. on World-1) and will disappear with them.

Keywords: Ontology, trialism, Popper, Eccles.

Ontolojide Üçüncü Yol: Trializm

Giriş

Batı felsefesi tarihinde yaygın iki ontolojik perspektifin düalizm ve monizm olduğu görülür. Düalizm terimi, varlığın mahiyetini, birbirinden ayrı iki cevher türüyle açıklama girişimlerini nitelendirmekte kullanılır. Antikçağ'dan itibaren ortaya konan ruh-beden, madde-zihin düalizmi örnekleri çok sayıdadır. Buna karşılık, varlığın mahiyetini tek bir töz türüyle izah eden yaklaşımlar "monizm" olarak nitelendirilir. Bu biricik cevher türü, bazı filozoflarca fiziksel, bazılarınca zihinsel veya spiritüel, bazılarınca ise nötral bir karakter taşır. Monizm ve

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

düalizm alternatifine karşı plüralizm gibi üçüncü bir seçenek bulunduğuna dikkat çekmiş olan filozoflara felsefe tarihinde nadiren de olsa rastlanır. On Yedinci Yüzyıl'da Leibniz onlardan biridir. Leibniz'in "bireyleşim ilkesi" [*principe d'individuation*] icabı her birinin bir diğerinden farklı olduğunu savunduğu sonsuz sayıdaki "monad"tan müteşekkil kâinat tasavvuru, tipik bir plüralistik ontolojidir. Bu tür bir cevher enflasyonu yerine varlıkları üç kategoride toplamayı yeğleyen iki çağdaş filozof ise Popper ile Eccles'tır. Onlar böylece, plüralistik ontolojinin trialist bir versiyonunu benimsemiştir. Trializm terimi ilk kez, bir nörofizyolog ve düşünür olan Eccles tarafından, gerçekliğin monistlerin ısrar ettiği gibi tek parçadan ya da düalistlerin ısrar ettiği gibi iki parçadan değil, üç parçadan oluştuğunu savunan Popper'ın ontolojisini nitelendirmek üzere kullanılmıştır (Eccles, 1974: 1).

Popper'ın Trializmi: Dünya-1, Dünya-2, Dünya-3

Popper Batı felsefesinin büyük ölçüde zihin-beden düalizmi temasının çeşitlemeleri olan dünya tablolarından müteşekkil olduğu tespitinde bulunur ve Batı felsefesinin bu düalist vurgusundan ana sapmaların, onu bir tür monizm ile değiştirme girişimleri olduğunu ekler (Popper, 1994: 153). Ona göre monist sapmaların yanı sıra kimi plüralist sapmalara da rastlanmaktadır (Popper, 1994: 153): Popper'ın nezdinde, Platon, Stoacılar, Leibniz, Bolzano ve Frege gibi bazı filozoflar üçüncü bir dünyanın varlığına işaret ederek felsefî plüralizm yönünde ciddi bir başlangıç yapmıştır. Popper, Platon'un "Formlar"ının veya "İdealar"ının yalnızca bedenlerden ve zihinlerden değil, aynı zamanda "zihindeki İdealar"dan, yani bilinçli veya bilinçsiz deneyimlerden de farklı olduğunu savunan yorumculara katıldığını ifade eder. Benimsediği yorum bakımından, Platon'un Formlarının veya İdealarının, *sui generis* bir *üçüncü dünya* oluşturduğunu öne sürer (Popper, 1994: 154). Böylece Platonizmin, beden ve zihin düalizminin ötesine geçerek üçlü bir dünya tablosu ortaya koyduğunu düşünür. Bir Platoncu olmadığını vurgulayan Popper¹, bu plüralist perspektifi, kendi özgün görüşü için bir başlangıç noktası olarak kullanacağını kaydeder. Ona göre plüralist felsefede dünya, ontolojik olarak farklı en az üç alt dünyadan müteşekkildir: [1] Fiziksel dünya ya da fiziksel durumların dünyası. Bedenlerimiz ve beynimiz de dâhil olmak üzere canlı ve cansız bütün varlıklar bu dünyayı oluşturur. [2] Zihinsel dünya ya da zihinsel durumların dünyası. [3] Akledilirler [*intelligibles*] dünyası veya objektif anlamda idealar dünyası. Kendi başlarına teorilerin ve onların mantıksal ilişkilerinin, kendi başlarına argümanların dünyası (Popper, 1994: 154). Popper bu plüralist felsefenin temel görevlerinden birinin bu üç dünya arasındaki etkileşimin açıklanması olduğunu belirtir. Ona göre Dünya-1 ile Dünya-2 ve de Dünya-2 ile Dünya-3 etkileşime girebilirken Dünya-1 ile Dünya-3 arasında doğrudan bir etkileşim yoktur (Popper, 1994: 155). Dünya-1 ile Dünya-3 arasında ancak Dünya-2'nin, yani öznel ya da kişisel deneyimlerin dünyasının müdahalesiyle bir etkileşim mümkündür. Bunu oklarla şematize edersek: Dünya-1 $\rightleftharpoons$ Dünya-2 $\rightleftharpoons$ Dünya-3.

Popper'ın bu üç dünyada yer alan şeylerin özelliklerine ilişkin açıklamalarının detaylarına

¹ "Popper hangi açıdan Platoncu değildir?" sorusu akla gelebilir. En temelde şu açıdan: Popper'ın benimsediği Platon yorumunda ona atfedilen "üçüncü Dünya"nın kökeni ile Popper'ın Dünya-3'ünün kökeni birbirinden tamamen farklıdır. Platon "İyi", "Güzel", "Âdil" gibi idelerin, değişmez, zamansız, ezeli-ebedî ve ilâhî kökenli olduğunu düşünürken Popper Dünya-3'ün nesnelerinin tamamen insan ürünü olduğunu savunur. Popper kendi görüşünü, "Platon'u şok edecek bir öneri" diye nitelendirir ve şunu ifade eder: «Ben "özcülük" adını verdiğim şeyin karşıtıyım. Dolayısıyla benim görüşüme göre, Platon'un ideal özleri Dünya-3'te önemli bir rol oynamamaktadır. Yani, Platon'un Dünya-3'ü, bir anlamda açıkça benim Dünya-3'ümün bir öngörüsü olsa da, bana hatalı bir yapı gibi görünüyor» (Popper&Eccles, 1985: 43).

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

inerek onun dünyalar arasındaki etkileşim hakkındaki iddiasını netleştirmeye çalışalım. Popper Dünya-1’de yer alan canlı ve cansız varlıkların fiziksel olduğunu, dolayısıyla da fizik yasalarına tâbi olduğunu şöyle ifade eder:

«Biyoloji fiziğe indirgenebilir olsun veya olmasın, bütün fiziksel ve kimyasal yasaların canlılar, bitkiler, hayvanlar ve hatta virüsler için bağlayıcı olduğu görülmektedir. Canlılar maddî bedenlerdir. Bütün maddî cisimler gibi onlar da süreçlerdir; ve diğer bazı maddî cisimler (örneğin bulutlar) gibi onlar da açık molekül sistemleridir: Kendilerini oluşturan parçaların bazılarını çevreleriyle değiştiren sistemler. Onlar *fiziksel entiteler evrenine*, fiziksel şeylerin durumlarına veya fiziksel durumlara aittirler. Fiziksel dünyanın varlıkları (süreçler, kuvvetler, kuvvet alanları) birbirleriyle ve dolayısıyla maddî bedenlerle etkileşime girer» (Popper&Eccles, 1985: 36).

Popper’ın ontolojisinde, akıl, algı, hafıza, hayâl gücü, dikkat, vb. bütün bilinç durumlarımız, psikolojik hazır bulunuşluklarımız veya eğilimlerimiz [*dispositions*] ve bilinçdışı durumlarımızı da içeren zihinsel durumlarımız Dünya-2’de yer alan şeylerdir (Popper&Eccles, 1985: 38). Popper Dünya-2’yi “özel deneyimler dünyası” [*the world of subjective experiences*] diye de anar (Popper&Eccles, 1985: 16). Popper bilinci ve daha genel olarak bütün zihinsel süreçleri, doğal seçim yoluyla gerçekleşen evrimin ürünü kabul eder ve bu surette açıklanması gerektiğini vurgular (Popper, 1985: 272). Popper Dünya-2’nin diğer iki dünya ile ilişkisini şöyle açıklar:

«İkinci dünya olarak adlandırılabilir olan -zihin dünyası- insan düzeyinde giderek daha fazla birinci ve üçüncü dünya arasındaki bağlantı haline gelmektedir: Birinci dünyadaki bütün eylemlerimiz, üçüncü dünyaya ilişkin ikinci dünyadaki kavrayışımızdan etkilenmektedir. Bu nedenle üçüncü dünyayı anlamadan insan zihnini ve insan benliğini anlamak mümkün değildir; ve bu nedenle üçüncü dünyayı ikincinin salt bir ifadesi olarak ya da ikinciyi üçüncünün salt bir yansıması olarak yorumlamak mümkün değildir» (Popper, 1994: 148-149).

Öyleyse Popper’ın nezdinde Dünya-2 insanın Dünya-1 ile temas kurduğu bir arayüz gibidir. Aynı zamanda da Dünya-2’de yer alan bilinç durumlarımız, Dünya-3’ten edindiğimiz bilgilerden etkilenebilmekte ve bizi Dünya-1’de icra ettiğimiz bazı faaliyetlere yönlendirebilmektedir. Bunu Popper’ın bir örneğiyle açarsak: Dişimiz ağrıdığında, bu durum diş hekimimizi ziyaret etmemiz için güçlü bir neden olabilir. Onu ziyaretimiz, vücudumuzun (metroya binmek ve diş hekiminin muayenehanesine gitmek gibi) birtakım eylemlerini ve fiziksel hareketlerini içerir. Diyelim ki dişimizde çürük olsun. Maddî, fiziko-kimyasal bir durum olması itibarıyla Dünya-1’de yer alan çürük, böylece diş hekiminin muayenehanesine gitmek gibi bir fiziksel eylemimize yol açacaktır; ama, bunu, Dünya-2’de yer alan acı verici duyularımız ve (Dünya-3’te yer alan) diş hekimliği gibi mevcut kurumlar hakkındaki “objektif bilgi” yoluyla yapar (Popper&Eccles, 1985: 36).

Popper açısından insan ürünü olan her şey, Dünya-3’te yer alır: “Dünya-3 ile hikâyeler, açıklayıcı mitler, araçlar, (doğru ya da yanlış) bilimsel teoriler, bilimsel problemler, sosyal kurumlar ve sanat eserleri gibi insan zihninin ürünlerinin dünyasını kastediyorum. Dünya-3’ün nesneleri, her zaman tek tek insanların planlı üretiminin sonucu olmasalar da, kendi imalatımızdır” (Popper&Eccles, 1985: 38). İnsan aklının tasarımları olarak fikrî boyutta Dünya-3’te yer alan kitaplar, sentetik ilaçlar, bilgisayarlar, uçaklar, vb. şeyler aynı zamanda Dünya-1’de cisimleşirler (Popper&Eccles, 1985: 43). Popper sanat eserlerinin büyük bölümünün de aynı durumda olduğunu ekler. Ona göre, Dünya-3’te yer alan bazı şeyler, örneğin teoriler veya şiirler ise hem Dünya-2’deki şeyler olarak hem de hatıralar gibi muhtemelen insanların beyinlerinin içinde (yani, Dünya-1’de) yer alan ve onlarla birlikte ortadan kalkacak

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

kodlamalar olarak mevcuttur². Popper Dünya-3'ün gerçekliğini³ veya (diğer deyişle) özerkliğini kabul etmenin mümkün olduğunu ve aynı zamanda Dünya-3'ün insan faaliyetinin bir ürünü olarak ortaya çıktığını savunur:

«Üçüncü dünyanın bir kurgu olmayıp “gerçekte/realitede” var olduğu, ikinci dünyanın dolayısıyla birinci dünya üzerindeki muazzam etkisini düşündüğümüzde netleşecektir. Elektrik enerjisi iletiminin veya atom teorisinin inorganik ve organik çevremiz üzerindeki etkisini veya ekonomi teorilerinin bir tekne mi, bir uçak mı inşa etme kararı üzerindeki etkisini düşünmek yeterlidir. Burada benimsediğim görüşe göre, balın arıların ürünü olması veya örümcek ağlarının örümceklerin ürünü olması gibi, üçüncü dünya da (bir kısmı insan dilidir) insan ürünüdür. Baldan farklı olarak, insan dili ve dolayısıyla üçüncü dünyanın büyük bir kısmı [...] insan eylemlerinin planlanmamış ürünüdür» (Popper, 1994: 159-160).

Hatta Popper Dünya-3'ün bir anlamda insanüstü⁴ olduğunu bile öne sürer; çünkü, “o dünya, yaratıcılarını aşar” der (Popper, 1994: 159). Popper'ın üç dünyası hakkında buraya kadar sunduğumuz izahati, onun *The Self and Its Brain* başlıklı eserinde yer alan (Popper&Eccles, 1985: 16) şu tablo son derece iyi özetlemektedir:

² Popper Dünya-3'ü meydana getiren insan ürünlerinin, evrim sürecinde ilk olarak muhtemelen sadece insan beyninde ve üstelik orada bile sadece geçici bir şekilde kodlanmış olduğunu belirtir: «İlk insan bir av hikâyesi ya da buna benzer bir şey anlatırsa, hikâye hem kendi beyninde hem de dinleyicilerinin beyninde kodlanmış olacak, ama kısa süre sonra unutulacak ve bir anlamda yok olacaktır. Dünya-3'ün daha karakteristik nesneleri, daha kalıcı olan nesnelerdir. Bunlar örneğin erken dönem sanat eserleri, mağara resimleri, süslü âletler, tekneler, vb. Dünya-1'in nesneleridir. Bu aşamada belki de henüz ayrı bir Dünya-3 varsayımına gerek yoktur. Ancak söz konusu olan, edebiyat eserleri, teoriler, problemler ve en açık şekilde örneğin müzik besteleri gibi şeyler olduğunda, bu gereklilik ortaya çıkmaktadır (Popper&Eccles, 1985: 449).

³ Popper “gerçek” terimini kullanmasının dayanağını şöyle izah eder: «“Gerçek” kelimesine ilişkin tartışmamın arkasında bir teori var: Maddenin var olduğu ve bu olgunun son derece önemli olduğu, ama zihin gibi maddeyle etkileşime giren diğer bazı şeylerin de var olduğu teorisi» (Popper&Eccles, 1985: 9). Popper açısından Dünya-1'de yer alan maddî cisimler kadar, fiziksel çekim güçleri de; Dünya-2'deki zihinlerimiz de; Dünya-3'teki teorilerimiz ve (cisimleşmiş olsun ya da olmasın) teknolojik ve sanatlar tasarılarımız da (veya “asal sayıların en büyüğü” de) “gerçek”tir. Böylece Popper için bir şeyin “gerçek” olmasının yeter şartı, onun etkileşime girme vasfıdır: «Gökdelen, motorlu araba gibi sadece kendisi de fiziksel olan ve herkesin “gerçek” diyeceği ürünleri -hatta bir kitabı veya teoriyi bile- gerçek addediyorum. Teorinin kendisini, soyut şeyin kendisini gerçek olarak kabul ediyorum, çünkü onunla etkileşime girebiliyoruz -bir teori üretebiliyoruz- ve teori bizimle etkileşime girebiliyor. Bu aslında onun gerçek sayılması için yeterlidir. Üzerimizde etkili olabilir: Onu kavrayabiliriz, kullanabiliriz ve teorinin yardımıyla dünyayı değiştirebiliriz» (Popper, 2000: 48).

⁴ Popper “insanüstü” nitelemesi hakkında şu açıklamayı sunar: «Her ne kadar insan yapımı olsa da, üçüncü dünya (benim bu terimden anladığım şekliyle), içeriğinin, gerçek düşünce nesnelerinden ziyade sanal olması ve sanal nesnelerin sonsuzluğunun yalnızca sonlu bir kısmının gerçek düşünce nesneleri haline gelebilmesi anlamında insanüstüdür» (Popper, 1994: 159).

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Bazı Kozmik Evrimsel Aşamalar:

Dünya-3 (insan aklının ürünleri)	(6) Sanat ve Bilim Eserleri (Teknoloji dahil) (5) İnsan Dili. Benlik ve Ölüm Teorileri
Dünya-2 (öznel deneyimler dünyası)	(4) Benlik ve Ölüm Bilinci (3) Duyarlılık (Hayvan Bilinci)
Dünya-1 (fiziksel nesnelerin dünyası)	(2) Yaşayan Organizmalar (1) Daha Ağır Elementler; Sıvılar ve Kristaller (0) Hidrojen ve Helyum

“Büyük resim” dikkate alındığında, Popper’ın trialist ontolojisinin “evrim” fikrini temel aldığı görülür. Ona göre günümüzdeki kozmolojik teoriler ışığında bakıldığında, birer dönüm noktası teşkil eden olayları şöyle sıralamak mümkündür: [i] Evrenin başlangıcı olan Büyük Patlama’da ortaya çıktığı varsayılan hidrojen ve helyum dışında kalan daha ağır elementlerin tezahürü. [ii] Yeryüzünde (ve belki başka yerlerde) yaşamın başlangıcı. [iii] Bilincin ortaya çıkışı. [iv] İnsan dilinin ve insan beyninin ortaya çıkışı (Popper&Eccles, 1985: 27). Böylece Popper açısından üç dünya evrimle birbirinden türemiştir: Dünya-1’in ortaya çıkmasından milyarlarca yıl sonra hayvan bilincinin türeyişiyle Dünya-2 teşekkül etmiş ve insan bilincinin biyolojik ve kültürel evrimiyle nihayet Dünya-3 mevcudiyet kazanmıştır. Yukarıda açıkladığımız gibi Popper’a göre dünyalar arasındaki her seviye, alt ve üst seviyelerden gelen nedensel etkilere açıktır (Popper&Eccles, 1985: 35).

Eccles’in Yorumu

Popper’ın yukarıda özetlediğimiz üç dünya anlayışını destekleyenler arasında nörofizyolog ve düşünür John C. Eccles önde gelen bir şahsiyettir. Eccles, Popper’ın söz konusu anlayışından haberdar olduğu sıradaki deneyimini âdeta bir aydınlanma gibi tasvir eder. Onun bu hususta söylediklerini doğrudan alıntılayalım:

«Öncelikle, biyoloji dâhil her şeyin ve hatta bütün bilinçli deneyimin fizik ve kimyaya indirgenebileceği yönündeki indirgemeci dogmaya karşı çıkarken kullandığım, bilim hakkındaki bir yanılgıyı ifade ederek başlayayım. Geçmişte şu soruyu gündeme getirmiştım: O halde fizik ve kimya nedir? Fizik ve kimyanın ders kitapları, bilimsel yayınlar ya da bu bilimlerin kurumları ve laboratuvarları olmadığı hemen kabul edilecektir. Hatta fizik ve kimya sadece fizikçiler ve kimyagerler bile değildir. Bu nedenle, son tahlilde fizik ve kimyanın, fizikçi ve kimyacıların doğal dünyanın doğrudan gözlemlenen veya deneysel prosedürlerde gözlemlenen tezahürlerini anlama ve böylece açıklama çabalarındaki düşüncelerinden ve fikirlerinden ibaret olduğunu ileri sürmeye devam ettim. [...] Madde ve enerji dünyası ile bilinçli deneyim dünyası olmak üzere sadece iki dünya olduğu varsayımına dayanan bu oldukça basit argümanda yanlış olduğumu itiraf etmeliyim. Platon’un ezeli-ebedi hakikatler dünyasında örneklenebilecek metafiziksel nitelikteki herhangi bir üçüncü dünya kategorisini reddetmişim ve bu yüzden kendimi düalist bir anlayışla kısıtlanmış

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

hissediyordum. Ama yakın zamanda Karl Popper'ın, üçüncü bir dünyaya inanmamı ve bu yeni bağlamda pek çok entelektüel sorunumu yeniden düşünmemi mümkün kılan parlak bir kavramsal açılımıyla karşılaşmanın heyecan verici deneyimini yaşadım» (Eccles, 1970: 176).

Yaşadığı bu deneyimin ardından Eccles, Popper ile ortak eserlere de imza atmak suretiyle, fikrî hayatının bir döneminde trializme destek vermiştir. Popper gibi o da dünyanın üç parçadan müteşekkil olduğunu öne sürmüştür. Eccles'in nezdinde söz konusu üç parça şunlardır: [1] Fiziksel gerçeklik, [2] zihinsel gerçeklik, [3] bütün tezahürleriyle kültür (Eccles, 1974: 1). Eccles açısından da bütün canlı ve cansız varlıklar, fiziksel kuvvetler, kütle ve enerji Dünya-1'de yer alır. Eccles psikiyatristler tarafından öne sürülen bilinçaltı zihin gibi yüksek düzeyde beyin eylemi gerektirenler de dâhil olmak üzere bütün bilinçaltı tepkiselliği Dünya-1'e havale ettiğini kaydeder (Eccles, 1970: 178). O bir nörofizyolog olarak bu tür bilinçaltı faaliyetleri, beyinde kesintisiz bir şekilde cereyan eden sinirsel olaylardan ibaret görmektedir. Yine Popper gibi Eccles da Dünya-2'nin, algı, hafıza, yaratıcı düşünceler ve duygular gibi bütün bilinçli deneyimleri içerdiğini savunur (Eccles, 1970: 178). Ve yine ona göre de, bütün argümanların, tartışmaların ve insanların entelektüel çabalarının kayıtları, özellikle de kütüphanelerde ve müzelerde muhafaza edilen kayıtları Dünya-3'ü meydana getirir. Dünya-3'te sadece bu bilgilere araç olarak hizmet eden mevcut strüktürlerde sembolik olarak kodlanmış bilgiler vardır. Kitaplar, resimler, filmler ve hatta bilgisayar bellekleri gibi kodları taşıyan maddî yapılar ise Dünya-1'de, yani madde ve enerji dünyasında yer alacaktır (Eccles, 1970: 176-177). Tıpkı Popper gibi Eccles da Dünya-2'nin Dünya-1'den biyolojik evrimin bir ürünü olarak türediğini, Dünya-3'ün de Dünya-2'den insan türünün kültürel evrimiyle geliştiğini savunmaktadır (Eccles, 1974: 1 *et passim*).

Eccles (bir önceki alt başlığımızda sunduğumuz Popper'ın tablosuna benzer) şöyle bir tabloyla üç dünya görüşünü özetler (Eccles, 1974: 17):

Dünya-1 Fiziksel nesneler ve durumlar	⇔	Dünya-2 Bilinç durumları	⇔	Dünya-3 Nesnel anlamda bilgi
1. İnorganik <u>Kozmos'un maddesi</u> <u>ve enerjisi</u>		Sübjektif bilgi Şu deneyimler: algı <u>düşünme</u> duygular <u>eğilimsel yönelimler</u> hatıralar düşler <u>yaratıcı imgelem</u>		Şu entelektüel çabaların kayıtları: felsefî teolojik bilimsel tarihî edebî sanatsal teknolojik
2. Biyoloji Bütün canlı varlıkların <u>yapısı ve faaliyetleri</u> -insan beyni				
3. İnsan yapımı şeyler Maddî malzemeler: <u>insan yaratıcığının ürünü olan</u> âlet edevat <u>makinelere</u> <u>kitaplar</u> <u>sanat eserleri</u> <u>müzik eserleri</u>				Teorik sistemler bilimsel problemler eleştirel argümanlar

Gelelim Eccles'in üç dünya arasındaki etkileşim hakkındaki düşüncesine. Eccles Dünya-1'in

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Dünya-2 ile ve Dünya-2'nin Dünya-1 ile etkileşimlerinin bir yandan algının diğer yandan da istençli eylemin hepimize âşinâ gelen süreçleri olduğunu belirtir (Eccles, 1970: 178). Böylece, bu iki dünya arasındaki etkileşimleri, bilinçli yaşamın karakteristiği olan sürekli ve yoğun şekilde devam eden faaliyetler olarak değerlendirir. Bu surette Eccles Dünya-1 ile Dünya-2 arasında doğrudan bir etkileşim bulunduğunu tasdik eder. İlham aldığı Popper'daki gibi Eccles açısından da Dünya-2 ile Dünya-3 arasında etkileşim vardır:

«Dünya-3'te her yönüyle kültürün toplam birikimine sahibiz. Elbette eğitimli insanlar olarak her birimiz, hafızamızda sakladığımız kültürün çoğunu öznel Dünya-2'mizde taşıyoruz. Aslında kültürün neredeyse tamamı, örneğin bir dilin yazılmasında ve müzikteki diğer sembolik ifadelerde olduğu gibi, bilginin kodlanmasındaki teknik gelişmelerin kalıcı bir şekilde yaşanmasından önce de böyle taşınmıştı. Son zamanlarda filmlerin ve mikrofilmlerin, kayıt bantlarının, delikli kartların ve bilgisayar hafızalarının kullanımıyla bu kodlama usullerine önemli ölçüde eklemeler yaptık» (Eccles, 1970: 178-179).

Eccles Dünya-2'den Dünya-3 yönünde teorileri, problemleri ve tartışmaları taşıyan, Dünya-3'ten Dünya-2 yönündeyse kültürel, bilimsel ve sanatsal tespitleri taşıyan devamlı mübadeleler olduğunu savunur. Dünya-1 ile Dünya-3 arasındaki etkileşim konusuna gelince, Eccles Popper'ın Dünya-1 ile Dünya-3'ün doğrudan etkileşime girmediği, ancak Dünya-2 - öznel ya da kişisel deneyim dünyası- aracılığıyla etkileşime girdiği iddiasına katıldığını söyler (Eccles, 1970: 179). Fakat nörofizyoloji biliminin bulguları ışığında, Popper'dan farklı olarak Dünya-3'ün Dünya-2 tarafından doğrudan algılanamayacağını öne sürer (Eccles, 1970: 179). Sunduğu gerekçe ise şudur: Dünya-3'ün kodlanmış bilgisinin, Dünya-1 nesneleri (kitaplar) üzerine yazılmış kodlanmış bilginin, özne tarafından görsel veya işitsel yollardan (okuma veya dinleme ile) edinilmesindeki gibi, Dünya-1'deki mekanizmalarca iletilmesi (Eccles, 1970: 179). İletim, Dünya-1'de yer alan insan gözünün ve beyninin görsel ve işitsel mekanizmaları aracılığıyla gerçekleşir (beyin korteksindeki on milyonlarca nöronun dinamik ve daimî örüntüsel faaliyeti olarak gerçekleşir) ki bu hâlâ Dünya-1'dir (Eccles, 1970: 179). Neticede insan beynindeki sinirsel uyarılar, öznenin Dünya-2'sinde bilinçli bir deneyim olarak tezahür eder. Eccles naklettiğimiz tespitlerini, Popper'ın tarif ettiğinden çok daha karmaşık bir süreçte dayanan bu tezahürün nasıl gerçekleştiği hakkında şu an için bütün söyleyebileceklerinin bundan ibaret olduğunu söyleyerek noktalar.

Sonuç

Bu tebliğimizde incelediğimiz trialist yaklaşımlarıyla Popper'ın ve (onunla fikir ortaklığı kurduğu döneminde) Eccles'ın, Batı felsefesi tarihinde iki yaygın ontolojik perspektif olan monizme ve düalizme bir alternatif geliştirdiklerine şahit olduk. Onlar böylece, Varlığı tek veya iki cevher türü ile açıklama teşebbüsleri karşısında yeni bir dünya tablosu teklif etmektedir. Bu yeni tabloya bakıldığında dünya, maddeci monizmin iddia ettiği surette sadece maddî ya da fiziksel olmadığı gibi, spiritüalist monizmin iddia ettiği surette sadece zihinsel de değildir. Popper'ın ve Eccles'ın tablosu aynı zamanda, şu bakımdan düalizmin tablosundan da farklıdır: Düalist filozoflar dünyayı her iki cevherden mürekkep olarak resmederken Popper ve Eccles dünyanın zihinsel ve fiziksel boyutları yanında ayrıca bir de, hikâyeler, açıklayıcı mitler, bilimsel teoriler, bilimsel problemler, sosyal kurumlar, sanatsal ve teknolojik tasarımlar gibi insan zihninin ürünlerinden oluşan objektif bir boyutu olduğunu vurgulamakta ve bu surette üçüncü bir dünyayı dikkate değer bir başarıyla tartışmaya dâhil etmektedir.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Kaynakça

Eccles, John C. (1970) *Facing Reality - Philosophical Adventures by a Brain Scientist*, Berlin, Heidelberg, New York: Springer-Verlag.

Eccles, John C. (1974) "Culture: The creation of man and the creator of man", in: *Modern science and moral values*, (Proc. 2nd. Internat. Conf. on the Unity of the Sciences, Tokyo-1973), New York: International Cultural Foundation, pp. 23-34, dijital nüsha (erişim tarihi: 13 Ekim 2023): <https://icus.org/wp-content/uploads/2016/11/Plenary-Session-1-John-Eccles-Culture-The-Creation-of-Man-and-the-Creator-of-Man.pdf>

Popper, Karl R. & Eccles, John C. (1985) *The Self and Its Brain* (ikinci basım), Berlin, Heidelberg, New York: Springer-Verlag.

Popper Karl R. (1985) "The Mind-Body Problem", in David Miller (ed.) *Popper Selections*, Princeton: Princeton University Press.

Popper, Karl R. (1994) *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach* (sekizinci basım), Oxford and New York: Oxford University Press.

Popper, Karl R. (2000) *Knowledge and The Body-Mind Problem* (ikinci basım), London and New York: Routledge.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

**Sosyal Medyada Çocuk İstismarının Tetikleyicisi Olarak Hatalı Anne Baba Tutumları
Üzerinde Bir Değerlendirme**

Öğr. Gör. Dr. Yasemin Tarcan
Süleyman Demirel Üniversitesi

Özet

Modern yenedünya düzeni içinde belki de en çok tercih edilen ve insan ilişkilerini en etkili şekilde biçimlendiren iletişim mecralarının başını çeken “sosyal medya”; kontrollü kullanıldığı zaman gelişime imkan verirken, aksi durumlarda insanlığı çok çeşitli sorunlarla karşı karşıya bırakabilmektedir. Kişinin; maddi kayıplardan, kişi hürriyetine saldırılara kadar geniş bir yelpazedeki problemlerle mücadele etmesine neden olabilen sosyal medyanın tartışmaya açık başka bir boyutu da; çocukların kendi iradeleri dışında, ebeveynleri dolayısıyla teşhir edilmeleri noktasında karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, sosyal medya üzerinden yapılan ve kontrol edilmesi maalesef çok zor olan çocuk istismarına ister istemez ortam sağlayan ebeveyn tutumları üzerinde durma gayesiyle kaleme alınmıştır. Sosyal medya üzerinden yapılan çocuk istismarının en önemli etkenlerinden birisinin, çocuklarıyla ilgili malzemeleri görsel ya da işitsel düzeyde paylaşma açan anne babaların hatalı tutumları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Anne babaların bu konudaki duruşlarının doğrudan çocuk istismarına yol açtığını iddia etme gayretinde olmamakla beraber, çocuk istismarının sosyal medya üzerinde artış göstermesine zemin hazırladığının altını çizmek amacıyla ele aldığımız çalışmamızda; dünyanın her yerinde bu konuyla ilgili hukuki ve psikolojik analizler yapıldığına dair veriler sunmaya gayret ederek ve örnek olay incelemeleri ile literatür taramaları noktasında özen göstererek ilerleme yoluna gidilmiştir. Bireyin, özel olması gereken ve sadece kendi hususi alanındaki insanlar için bir anlam ifade etmesi beklenen “an” larının, umuma açık bir teşhirin nesnesi olması ve bu konuda istismar malzemesi arayan kötü niyetli sosyal medya kullanıcılarının ellerine geçmesi durumunda, gerek cinsel gerek psikolojik gerek fiziksel anlamda istismara açık duruma geleceğinin vurgulanması gerekmektedir. Bununla beraber, anne babalar farkında olmadan kendi özel alanlarını da açık hale getirerek, sakıncalı durumun yayılmasına neden olmaktadır. Sorunun çocuk üzerindeki psikolojik yansımalarının, çocuğun mahrem kavramıyla doğru ilişki kuramaması ve yetişkinliğinde kendini savunmasız hissetmesi çerçevesinde şekillenmesinin; büyük resimde toplumsal ilişkilerinde de kayıplara neden olması, sorunu daha da incelemeye değer bir hale getirmektedir. Sorunun çözümü noktasında da, konunun ciddiyeti vurgulanarak ebeveynlerde hassasiyet geliştirmek ve bu hassasiyeti görmezden gelen ailelere de devlet nezdinde yaptırımlar uygulanmasının yolunu açmak gerektiği düşünülmektedir. Bu anlamda çalışmamız, sosyal medyanın anne babaların yanlış tutumlarının farkında olmadan desteklemesiyle çocuk istismarına açık bir platform olma sürecini ve neticesindeki psikolojik ve sosyolojik yıkımları konu edinmek amacıyla okura sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, çocuk istismarı, hatalı anne baba tutumları, sosyolojik tahribat

An Evaluation on Faulty Parental Attitudes as a Trigger of Child Abuse on Social Media

Lecturer Dr. Yasemin Tarcan

Süleyman Demirel University

Abstract

"Social media", which is perhaps the most preferred communication medium in the modern new world order and the most effective way of shaping human relations, allows for development when used in a controlled manner, but in the opposite case, it can expose humanity to a wide range of problems. Another controversial aspect of social media, which can cause people to struggle with a wide range of problems ranging from financial losses to attacks on personal freedom, is the exposure of children against their will due to their parents. This study has been written with the aim of focusing on parental attitudes that inevitably provide an environment for child abuse on social media, which is unfortunately very difficult to control. It would not be wrong to say that one of the most important factors of child abuse on social media is the faulty attitudes of parents who share materials about their children on visual or audio level. Although we do not attempt to claim that the stance of parents on this issue directly leads to child abuse, in our study, which we addressed in order to underline that it paves the way for the increase in child abuse on social media; In our study, we have tried to present data that legal and psychological analyzes have been made on this issue all over the world, and we have tried to progress by paying attention to case studies and literature reviews. It should be emphasized that the "moments" of the individual, which are supposed to be private and expected to mean something only for people in their private sphere, will be open to sexual, psychological and physical abuse if they become the object of public display and fall into the hands of malicious social media users looking for exploitation material. In addition, parents unwittingly make their private spaces open and cause the spread of the objectionable situation. The fact that the psychological repercussions of the problem on the child are shaped within the framework of the child's inability to establish a correct relationship with the concept of privacy and feeling vulnerable in adulthood; in the big picture, it also causes losses in social relations, makes the problem even more worth examining. At the point of solving the problem, it is thought that it is necessary to develop sensitivity in parents by emphasizing the seriousness of the issue and to pave the way for sanctions to be imposed by the state on families who ignore this sensitivity. In this sense, our study is presented to the reader with the aim of discussing the process of social media becoming a platform open to child abuse and the resulting psychological and sociological devastation by unknowingly supporting the wrong attitudes of parents.

Keywords: Social media, child abuse, faulty parental attitudes, sociological destruction

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Giriş

Aile; sevgi, saygı ve güven temeliyle kurulmuş kişisel bir birliktelik olmanın dışında, bir toplumun en küçük birimi olarak sosyal bir işlevi de yürütmekte olan yapıyı teşkil eder (Zencirkıran, 2015:159). Dolayısıyla ailenin, önce bireylerin hayatında, sonra da bireylerden oluşan bir organizma olarak toplumların pratik yapıp etmelerinde tartışmasız bir etkisi olduğunu söylemek gerekmektedir. Bireyler aile içinde geçerli olan iletişim ve etkileşim biçimleri özelinde davranış biçimi ve tutum geliştirirler ve yine aynı bireyler sokağa çıktıklarında birbirleriyle etkileşime girerek toplumsal ilişkileri sürdürürler. Bu demektir ki, hepimiz birbirimizle etkileşim içinde olduğumuz dış mekan ortamlarında, yani sosyal yapılanma içinde, kendimizi hane içindeki halimizle ifade ederiz. Bu anlamda hane içi öğrenilmişlikler ve kodlamalar, büyük resim söz konusu olduğunda toplumun tamamının yargılama ve anlamlandırma şeklinin açıklamasını veren işaretlerdir. Diğer insanlara nasıl davranacağımızı ve toplum içinde hangi tutumları hayata geçireceğimizi, ailemizden öğrendiklerimiz ışığında yerleştiririz. Bu bakımdan ailenin en küçük üyesi olan çocuğun; hayatı anlama ve anlamlandırma, toplumu anlama ve kendi toplumunda yer edinebilme, insani duygulardan güveni ve sevgiyi geliştirip yerleştirebilme gibi becerileri hane içi yetkinliğe bağlıdır. Ailede gördüklerimiz ve görmediklerimiz bizi biz yapanlar olduğu kadar, toplumun geri kalanıyla birlikte oynayacağımız rolün de belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçek ışığında da, çocuğun amiyane tabirle aileden dışarıya servis edilmesinin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

Ebeveyn (anne-baba) tutumu diye kodladığımız davranış biçimleri, çocuğun gelişiminde ve kendini toplum içinde konumlandırışında ya da toplumun çocuğu içine alışında birinci derecede belirleyici davranış biçimleridir. Çocuk, gördüğü, kaptığı ve içselleştirdiği ebeveyn tutumlarını, insan denen varlığın doğal tutumları olarak yaftalayıp, tabiatıyla uygulamaya başlar. Bu sebeptendir ki, ailede ebeveynin alışkanlıkları ve günlük meşgaleleri, çocuk açısından normalleştirilecek davranış biçimlerinin malzemesini verenler olarak kendilerini gösterirler. İnsana özgü her türlü konuda, alanda ve boyutta; yine insan tarafından takınılacak bütün tavırların kaynağı, anne ile babanın yaptıklarıdır. Anne ve baba yapıp etmeleriyle, büyük resmin aktörlerinin küçük modellemeleri olurlar ve çocuk da bu numuneden yola çıkarak davranış repertuarı geliştirir. Dolayısıyla ebeveynin herhangi bir konudaki hatalı tutumu, çocuğun hayatında dönüşü olmayacak problemlere kapı açacak bir nitelik gösterebilmektedir.

Sosyal medya; toplumsal ve hatta küresel etkileşim içine girilen, kolaylığıyla ve hızıyla insanların alışkanlıklarının süratle değişmesine neden olan, yenedünya düzeniyle beraber sosyalleşmenin önemli bir yöntemi olarak karşımıza çıkan uçsuz bucaksız bir iletişim yapılanmasıdır (Barbaroğlu, 2021:235). Aynı anda, çok fazla insana ulaşmak ve ulaşılan insanları görsel destekleyicilerle etkilemek gibi cezbedici fırsatları vasıtasıyla, sosyal medyanın insan ilişkilerini yeniden düzenlemesinin söz konusu olduğunu iddia edersek, yanlış bir şey söylemiş olmayız. Bütün ilişki çeşitleri ve toplumsal anlamlandırma, sosyal medya marifetiyle şekil ve boyut değiştirmiş vaziyettedir. Çünkü bireylerin kendilerini ifade etme platformları sosyal medyaya kaymış bulunmaktadır. Toplumun hemen hemen her kesimi ve her bireyi, kendi etki alanı çerçevesinde sosyal medya üzerinden iletişim kurma yoluna gitmektedir. İşte bu noktada ebeveyn davranışlarının da sosyal medyada şekillendiğini söylemekte bir sakınca bulunmamaktadır. Özellikle anneler eliyle; çocuk yetiştirmekle, annelikle ya da eşlikle ilişkili birçok konu sosyal medyada umuma açılmaktadır. Vakitten

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

kazandırma ve pratik olma bakımından birçok insanın tercih etmesiyle de, rağbet gördükçe genişleyen, dallanıp budaklanan ve etki alanını büyüten bir iletişim şekli olarak, çocuk büyütürken hane içinde sıkışıp kalmak durumunda olan annelerin kendilerini oyalamalarının yeni ve iyi bir yolu olan sosyal medya; anneyi, kendisini toplumsal arenada gösterme ve ispatlama noktasında oldukça tatmin etmektedir.

Bizim açımızdan ise problem şudur: Kendi iradesini kullanarak, seçenekler arasında tercih yapan ve sosyal medyayı kullanma yoluna giderek kendisine yeni bir iletişim alanı açan ebeveyn, bunu yaparken malzemesini nereden almaktadır? Ebeveynin malzemeyi hane içinden almaktan başka çaresi yoktur; çünkü kendisinin de hanenin bir parçası olmaktan öteye geçememesi söz konusudur. İnsan yaşamının en mahrem alanı olan özel alanı, yani aile alanı, yani toplumsal yapıtaş olarak kendi içinde muhafaza edilmesi gereken alanının birdenbire genelin kullanımına ya da algısına açılması; o alanı paylaşanlar ama en çok çocuklar açısından konuşulması gereken husus ne gibi sıkıntılara sebep olmaktadır? Çocuğun kendisinin kontrol edemediği ve kendi iradesiyle ortaya koymadığı bu davranıştan ötürü girdiği sıkıntıların en hafif olanı, bir bireyin egosunun malzemesi olmaktır ancak bundan daha ağır sıkıntılarla baş etmek durumunda kalır çocuk. Bu sıkıntıların içinde benlik algısının yanlış gelişmesi, sürekli onaylanma ihtiyacından dolayı ötekine bağımlılık, görsellikle ifadenin tek ifade yöntemi olduğuna dair yanlış kanı ve en önemlisi de sosyal medyadaki kötü insanların istismarına açık olmak kesinlikle altın çizilerek tartışılması gereken sıkıntılardır. Sosyal medyayı yanlış biçimde kullanan ebeveynin bu tutumu neticesinde çocukların yaşadıkları sıkıntılar kavramsal çerçevede değerlendirmeye değer olmakla beraber, öncelikle çocuk haklarının iyi anlaşılması çok büyük önem arz etmektedir.

1. Hakları Bakımından Çocuk

Bütün insanlar hukuken, ana rahmine düştükleri andan itibaren birtakım haklarla donatılmış kabul edilirler. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bu hakların neler olduğunu yalın ve anlaşılır bir dille madde madde sıralamaktadır. Bunun yanında çocuk için de ayrıca bir değerlendirme ortaya konmuştur. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 18. maddesinde, “Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilelere düşer. Bu kişiler her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde bulundurarak hareket ederler.”(Yıldırım Doğru, 2015:11) denilerek; çocuğun ruhsal ve bedensel olarak korunması, kollanması, gözetilmesi konusunda sorumluluğun ailede olduğunun altı çizilmiştir. Bu gözetme işi bununla da kalmamakta, çocuğun yüksek yararı açısından psikolojik ve toplumsal seviyede bir garanti de beklenmektedir ve bunun yükümlülüğü de yine önce ebeveyne, sonrasında da devlete aittir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk hakları ile ilgili en geniş kapsamlı sözleşmedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır ve sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar ve hukuki düzenlemeler gibi çocukları ilgilendiren tüm faaliyetlerde çocuğun yüksek yararı göz önüne alınır. Çocuğun temel yaşama hakkı sözleşmeye taraf devletlerin kabul ettiği temel haktır. Taraf devletler, çocuğun korunması ile ilgili gerekli tüm tedbirleri almakla birlikte, çocuğun güvenliği ve bakımından sorumlu her türlü kurum ve kişileri denetlemekle ve onlara sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için her türlü imkânı sağlamakla mükelleftir (Yıldırım Doğru, 2015:5). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), çocukların en yüksek yararı ve refahı adına 156 ülke ofisi, 34 milli komitesi ile 190 ülkede çalışmalar yapan büyük bir kuruluş olarak; çocukların refahını artırmak, eğitime erişimlerini kolaylaştırmak, becerilerini pratiğe aktarmalarını sağlamak ve sağlıklı yaşam ortamları yaratmak için dünyanın birçok ülkesinde çeşitli kurumlarla ve

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

kuruluşlarla birlikte ortak işbirlikleri gerçekleştirmektedir.
(<https://www.unicefturk.org/yazi/tarihce>)

Ülkemizde de çocuklarla ve onların refahlarıyla ilgili hukuki düzenlemeler mevcuttur. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK, 2020) verilerine göre Türkiye’de toplam nüfusun yüzde 22,8’i yani 19 milyon 064 bin 074’ü çocuklardan oluşmaktadır. Çocuk nüfusunun toplam nüfusa oranının yıllar içinde düşeceği öngörülse de bu veriler Avrupa’nın üstündedir. Bu noktada çocuklarla ilgili izlenecek politikalar daha da önem kazanmaktadır. Türkiye, çocuk hakları ile ilgili yasal çerçevesini 14 Eylül 1990 tarihinde imzaladığı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile belirlemiştir. Bununla birlikte evrensel insan hakları yasalarına paralel olarak birçok yasada çocuk haklarına ilişkin özel düzenlemelere rastlamak mümkündür. Örneğin Türk Medeni Kanunu’nun 346., 347. ve 348. maddeleri çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ile ilgili alınan kararları içermektedir. Bu kanun maddesi, çocuğun bakımından birinci derece sorumlu anne-babanın, çocuğu herhangi bir olumsuz durumda koruyamayacağı anlaşıldığında, gerekli önlemlerin alınması ve çocuğun güvenliğinin sağlanması ile ilgilidir. 15 Temmuz 2005 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ise giriş kısmında belirtildiği üzere korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır. Çocuk Koruma Kanunu, çocuğun taraf olduğu davalarda davanın soruşturma aşamasından cezanın infazı aşamasına kadar izlenecek yolları, çocuğa özel mahkemelerin kuruluş, yetki ve görevlerini, çocuğun korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirleri, Cumhuriyet Başsavcılıklarında oluşturulacak çocuk bürolarının görev ve yetkileri, çocuk ve aile sorunları ile çocuk hukuku ve çocuk suçluluğunun önlenmesi alanlarında çalışacak sosyal çalışma görevlilerinin görevlerini çocuk lehine düzenlemiş ve çocuğun suçtan arındırılıp, korunmasını temel almıştır. (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>)

Görüldüğü üzere hem ayrı değerlendirilmesi gereken bir birey hem de ailesinin ve devletin himayesinde yüksek yararı için çalışması gereken bir toplum üyesi olarak çocuğun önemi ve değeri hukuken kabul görmektedir. Bu bağlamda öznesi ya da nesnesi çocuk olan ya da olacak eylemlerin, yapıcısı ebeveyn dahi olsa, keyfi bir uygulamaya konu olması kesinlikle görmezden gelinmemelidir. Çocuğun ebeveyn (özellikle anne) tarafından sosyal medyada malzeme olarak kullanılması konusu da, yukarıda zikredilen sözleşmeler ve maddeler gereği üzerinde dikkatle durulması gereken konuların başını çekmektedir. Şöyle ki, özellikle bebeklik çağlarından itibaren davranışın nesnesi olan çocuğun her haliyle umurun nazarına açık duruma gelmesi, yukarıda bahsedilen yüksek yararı tehlikeye sokmaktadır. Çocuk; haberinin bile olmadığı, şuuruyla katılımda bulunamadığı bir döngünün içinde kullanılarak, üzerinden nema elde edilen bir nesneye dönüşmektedir. Bu da özel hayatın gizliliği ilkesi ve unutulma hakkı açısından sorunlara neden olmaktadır.

1.1. Özel Hayat Gizliliği ve Unutulma Hakkı

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne göre, kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır (<http://www.madde14.org>). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde de özel yaşamın gizliliği teminat altına alınmıştır. Sözleşmede Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı başlığı altında, herkesin özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahip olduğu belirtilmektedir (<https://rm.coe.int/16806f15ae>). Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından kabul edilen Kitleli İletişim Araçları ve İnsan Hakları Bildirisi’nde mahremiyet hakkı, “Bir kişinin

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

hayatını minimum müdahaleyle yaşama hakkı” olarak tanımlanmıştır. Bu hak, aile ve ev yaşamı hakkının, fiziksel ve ruhsal bütünlüğün, şeref ve itibarın korunması, utanç verici durumların yayımlanması ve özel fotoğrafların izinsiz paylaşılması gibi hak ihlallerinden korumayı amaçlamaktadır. Yine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilerek 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nde ise mahremiyet, “Hiç kimsenin özel ve aile yaşamına, konutuna veya haberleşmesine keyfi veya hukuka aykırı olarak müdahale edilemez; onuru veya itibarı hukuka aykırı saldırılara maruz bırakılamaz. Herkes bu tür saldırılara veya müdahalelere karşı hukuk tarafından korunma hakkına sahiptir” ifadeleriyle güvence altına alınmıştır (https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf).

Özel hayatın gizliliği ya da mahremiyetin korunması ile ilgili haklar, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda da yer almaktadır. Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması başlığı altında özel hayatın gizliliği, “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz” hükmüyle korunmaktadır. Bununla birlikte yine Anayasa’da Konut Dokunulmazlığı ve Haberleşme Hürriyeti başlıkları altında özel yaşamın dokunulmazlığı koruma altına alınmıştır. Özel hayatın gizliliğinin ihlaline karşı uygulanacak yaptırımlar Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) belirlenmiştir. TCK’nın 134. maddesine göre, “Kişilerin özel hayatının gizliliğini ihlal eden kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Gizliliğin görüntü veya seslerin kayda alınması suretiyle ihlal edilmesi halinde, verilecek ceza bir kat artırılır.” (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>).

Bildirgeler, sözleşmeler ve kanun maddeleri; bireylerin özel hayatının hiçbir gerekçeyle, diğer bireylere açık hale getirilemeyeceği konusunda ortak açıklamalar yapmaktadır. Çünkü insanların özel alanları, onların mahremiyetlerinin geçerli olduğu alanlardır ve herkesin hayatı kendisi için bir gizlilik değeri taşımaktadır. Teknolojinin bu boyutlarda ilerlemesi ve insanların, diğerleriyle ilgili bilgilere kolay ulaşabilir olması; özel hayatın gizliliği noktasında sıkıntılara sebep olduğu için tam bu noktada *unutulma hakkı* kavramına da değinmek gerekliliği kendini göstermektedir. Unutulma hakkı; bireyin dijital ortamda yer alan kişisel verilerinin çeşitli sebeplere bağlı olarak silinmesini ve daha fazla yayılmasının önlenmesini talep etme hakkı olarak tanımlanmaktadır (Nalbantoğlu, 2018:589). Bu hak çerçevesinde Avrupa Komisyonu kişisel verilerin korunması ile ilgili, herkes kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme ve kendisiyle ilgili verilere ulaşılabilme ve yanlış bilgilerin düzeltilebilmesini isteme hakkına sahiptir, demektedir. (<https://kvkk.gov.tr/yayinlar/pdf>.) Kişisel Verilerin Korunması Kanunu da kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemeyi amaçlamak bakımından yürürlüğe sokulmuştur.

Bütün bu bilgiler ışığında çocuk veya yetişkin fark etmeksizin bireylerin doğrudan kendileriyle ilişkili görsel ya da işitsel verileri üzerinde başka insanların tasarruf yapabilecekleri ortamlar yaratmak ya da durumlara sebebiyet vermek suç teşkil etmektedir. Dolayısıyla ebeveynler, kendi çocukları dahi olsa, çocuklarının görsel ya da işitsel birtakım belgelerini diğer insanlara açık hale getirerek suç da işlemiş olarak kabul edilmelidirler ve devletin bu konuda caydırıcı yasalarla müdahale etmesi beklenmelidir. Çünkü çocuk üzerinden yapıp edilenler, sadece onu dünyaya getirenlerin karar verebileceği yapıp etmeler değildirler. Çocuk toplumun ve vatandaş olmak bakımından da, devletin bir parçası olarak; diğer vatandaşlar için geçerli olan bütün hak ve hürriyetlerden yararlanma liyakatine sahiptir.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Üstelik bütün bunların, çocuğun bilinçli olmayan katılımıyla gerçekleştiği de hesaba katılacak olursa, ebeveynlerin tutum ve davranışlarının katlanmış bir suça örnek olduğu gerçeği de ortaya çıkmaktadır. Çocuğun içinde bulunduğu fotoğrafların ya da videoların sosyal medya aracılığıyla paylaşılması; bunlara ulaşabilecek herkes tarafından yayılması, dağıtılması ve sayısız defa dolaşması anlamına gelmektedir. Böylesine bir ulaşılabilirlik ve kapsayıcılık, çocuğa, yetişkinliğinde itiraz ve dava hakkını da tanımaktadır. Çünkü sosyal medya paylaşımlarının kayıt altına alınması ve tutulması, onların neredeyse daima yeni ve taze durumda kalmaları bakımından, gerçek yaşamdaki olaylardan farklı bir tehlike taşımalarına sebep olmaktadır. Bu bakımdan, sosyal medyanın ne olduğuyla ve çocuklar (aslında bütün bireyler) için nasıl büyük zararlara neden olabileceğiyle ilişkili değerlendirmeler yapmak gerekmektedir.

2. Sosyal Medya ve Çocuk

Sosyal medya; fiziksel kitle iletişim araçlarının dışında, bilgisayar ve internet teknolojisi aracılığıyla herkese açık bilgi, belge, fikir, düşünce ve yorumları içeren yayınlardır (Kara, 2013:54) Sosyal medyanın kendi jargonunu kullanarak söyleyecek olursak, *paylaşım* yapılan mecradır. Çeşitleri söz konusu olduğunda, paylaşım çeşitleriyle ilgili olarak birtakım farklılıkları olmakla beraber; bloglar, forumlar, wikiler, Facebook, Twitter, Instagram, Google, LinkedIn, WhatsApp, Pinterest, Wikipedia, Tiktok sayılabilir. Sosyal medyanın kullanımı, sıklığı, belirleyiciliği ve içerikleri toplumsal birtakım nitelikler göstermektedir. Her kültürün sosyal medya ile ilişkisi farklı şekillerde gözlemlenmektedir. Ancak yine de sosyal medyanın küresel boyutta hakimiyet kurmuş ve bu hakimiyeti her geçen gün genişletmekte olan bir iletişim mecrası olduğu tartışmasız kabul görmektedir.

Sosyal medya paylaşımlarında çocukların olması, paylaşımın cazibesini ve paylaşım iliyi arttırmaktadır. Çocuklar sadece paylaşılma kalmıyor, onlar adına açılan hesaplarla da görünürlükleri çoğaltılarak, herkese açık hale getiriliyorlar. Çocuğun herkes tarafından sevilen, eğlenceli bulunan, izlenmek istenen tarafları ile paylaşımı yapan ebeveynin arzu ettiği popülariteyi getirme oranının yüksekliği bu tarz paylaşımların fazlalaşmasına yol açmaktadır. Paylaşımların artarak moda haline gelmesi ve anneler tarafından bir *annelik yarışına* döndürülmesi de bu çeşit paylaşımların enflasyonuna yol açan bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukları üzerinden kendilerini göstermeye çalışan ebeveynlerin tecrübelerini paylaşmak, ebeveynliklerini ispat etmek, sosyal yaşamdan kopmamak, kendilerini sürekli olarak hatırlatmak, görünürlük kazanmak, reklam yapmak ve maddi kazanç elde etmek, tatmin olmak, takdir görmek gibi kaygılarla bu yayınları yaptıkları görülmektedir. Sosyal medyanın zamandan tasarruf sağlaması ve aynı anda çok fazla kişiyle iletişime imkan vermesi de ebeveynlerin (özellikle annelerin) tercih sebebi olarak kendini göstermektedir.

Anneler için bu derece olumlu sonuçlar doğurmakla beraber, bu paylaşımlar çocuklar açısından büyük sıkıntılara neden olmaktadır. Çocukların mahremiyeti ihlal edilmekte, çocuklar bir ürünmüş gibi inceleme konusu olabilmekte, çocukların psikolojik gelişimleri yanlış yönde şekillenebilmekte, ebeveyn-çocuk ilişkisi farklı boyutlara gelebilmektedir. Özellikle reklamlı paylaşımlar dolayısıyla çocuğun üzerinden para kazanma, onu metalaştırma sorununu beraberinde getirmektedir. Bir başka ve belki en önemli problem çocuk istismarı problemidir. Bu paylaşımlar birçok istismarcının arayıp da bulamadığı malzemeyi sağlamaktadır. Bu paylaşımlar vasıtasıyla çocuklar, istismarcıların kötü niyetine doğrudan açık hale gelmektedirler. Paylaşımların bir kere edinildikten sonra, daima arşivlenebilmesi, istismarcıların çocukları takibe almalarını kolaylaştırmaktadır. Evde,

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

sokakta, lokantada, kafede durmaksızın yapılmakta olan paylaşımlar; çocukları açık hedef haline getirmektedir. Daha da kötüsü; bu paylaşımlara çocuğun da zamanla alışması ve tanınırlık konusunu kendi içinde normalleştirmesidir. Yabancı ilgisini ve merakını kanıksamış çocuğu, istismarcının kendine çekmesi daha da kolay olacaktır. İstismarcıların emellerini gerçekleştirmeleri için çok fazla veri sunan sosyal medya paylaşımları, tam da bu sebepten çocuk istismarının, daha çok sanal dünya üzerinden dönme eğiliminin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sosyal medyada çocuk görselleri paylaşmanın toplumsal yansımaları da dikkate değerdir. Anneler eliyle yapılan bu paylaşımlar, özellikle kadınlar arasındaki iletişim biçimlerini, tüketim alışkanlıklarını ve değer yargılarını değiştirmektedir. Çocukların da, merkezde kendilerinin olduğu bir fenomenler dünyasına inanarak büyüdüğü görülmektedir. Toplumun yaşa bağlı kitlelerinin oynadığı roller ters yüz olmak durumunda kalmaktadır. Asıl kimlikler dışındaki sanal kimliklere bağlı olarak farklı imajlara yerleştirilen çocuklar, yaş aldıkça ve gerçek dünyayla tanışıkça hatalı tutumlar, yanlış davranışlar sergilemektedirler. Sosyal medya paylaşımlarından dolayı alıştıkları daimi bir onaylanma ve beğenilmeyi beklemeyi sürdürmek; narsistik özellikler geliştirmek, yaşlılarıyla gerekli sosyal etkileşime girememek gibi daha birçok psikolojik ve toplumsal bozukluklardan söz etmek mümkündür.

Bütün bu saydıklarımız sosyal açıdan toplumsal ilişkileri, psikolojik açıdan bireyin ve yakınlarının yaşantısını doğrudan etkileyecek ve istenmeyen yönde değiştirecek etmenlerdir. Elbette oldukça önemlidirler ve üzerlerinde tartışmaya değerdir ancak bu konuda üzerinde en çok durulması gereken nokta çocuğun mahremiyet hakkının elinden alınması ve uzun vadede istismara açık hale getirilmesidir.

2.1. Sosyal Medya Üzerinden Çocuğun İstismarı

Çocuk istismarı, çocuğun sağlığını, fiziksel ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyen, bir yetişkin, toplum veya devlet tarafından bilerek veya bilmeyerek yapılan hareket ya da davranışlarına verilen addır (WHO, 1985). İstismar, bedensel bir hasara yol açıyorsa *fiziksel*, cinsel tatmin adına yapılıyorsa *cinsel*, psikolojik hasara neden oluyorsa *duygusal*, temel gereksinimlerden yoksun bırakma şeklinde gerçekleşiyorsa *ihmal* adı altında değerlendirilmektedir. Çocuk istismarının psikolojik ve sosyolojik nedenlerinin yanı sıra siyaset, sosyal kurumların yetersizliği, eğitimsizlik, çocukların gelişim ve yaş özelliklerine göre yetiştirmedeki hatalar, bilinçsizlik ve medya gibi nedenler de göz ardı edilmemesi gereken önemli hususlardır (Aydoğmuş Ördem, 2020: 97). Bunların yanı sıra son dönem çok rastlanan bir istismar türü olarak, çocuğun reklam amacıyla kullanılması, ticari bir ürünün şirin ve tatlı çocuk vasıtasıyla pazarlanma yoluna gidilmesi, çocuk üzerinden para kazanılması *ekonomik, duygusal ve cinsel istismarı* göz önünde bulundurma zorunluluğu olduğunu göstermektedir.

Çocuklara karşı cinsel ilgi ve eğilime sahip olan pedofillerin, bir çocuğun cinsel aktivite içinde veya vücudundaki özel bölgelerin cinsel amaçla gösterilmesi olarak tanımlanan çocuk pornografisi (Yıldız, 2009:182; Tezcan, 2017:73) üzerinden para ya da tatmin sağlayan kişilerin, bütün teşhircilerin ve cinsel yönelim açısından çocuk temelli sapkınların; istismarı gerçekleştirebilmek için en uygun ortamı sosyal medya aracılığıyla buldukları gerçeği hukuken de açığa çıkmış bir gerçektir. Buradan elde edilen çocuk görselleri cinsel içerikli dokümanlar halinde üretime ve dağıtımına konu edilerek gelir kapısı haline getirilmişlerdir. Kendi çapında gelişmiş bir sektörden bahsetmek mümkündür. Cinsel istismarın en fazla yakın çevre kaynaklı olduğu ve pedofillerin işlerini takiple başlattıkları gibi kanıtlanmış verilerden yola çıkarak meseleye yaklaştığımızda, ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili paylaşım yaparak

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

çocuklarını büyük tehlikelerle karşı karşıya bıraktıklarını söylemek mümkündür. Çocuğun özel günlerde çekilmiş videoları ve görselleri, başarı belgelerinin ya da okullarıyla ilgili veri barındıran dokümanların fotoğrafları, mahrem anlarının paylaşılması, haneyle ya da mahalleye ilişkili herhangi bir ipucunu barındıran yayınlar istismarcıların çocuğa ulaşmasını hızlandıran ve kolaylaştıran faktörlerdir.

Ebeveynin sırf kendi tatmini ya da gelişimi ya da popülerliğinin artması için kurguladığı bir iletişim ve etkileşim sistemi içinde çocuğunu böylesine kötücül bir arenaya savunmasız bırakması kabul edilebilir bir nitelik taşımamaktadır. Anne babanın hatalı tutumu dolayısıyla bireysel ve toplumsal gelişimini eksik gerçekleştirmiş, kendisini bazı kalıpların dışına çıkıp ifade etmeyi becerememiş ve en kötüsü istismara alet olmak durumunda kalmış birçok çocuk bulunmaktadır. Belirli bir yaşa geldiğinde, istedik bilinç düzeyine eriştiğinde; çocukluğunda sosyal medya fenomeni olarak kullanılmış olmasından, mahrem fotoğraflarının yayınlanmış olmasından rahatsız olup kendi ebeveyninin mahkeme yoluyla yargılanmasında sebep olan bireyler de mevcuttur. İtalya’da yaşanan olayda çocuğun annesini şikayet etmesi üzerine çocuğunun özel hayatının ihlali gerekçesi ile mahkemenin anneye ceza verdiği görülmektedir. (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42604622>). Ancak bu şekilde bir hak arama yoluna gitmemiş, gidememiş ya da nasıl gideceğini dahi öğrenememiş birçok çocuk, böylesine yıkıcı ve acı bir döngünün içinde her açıdan eksik kalarak ve belki de dönüşü olmayan gelişim bozuklukları ya da toplumsal ötelenmelere maruz bırakılarak büyümekle baş başa bırakılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Toplumlar bireylerden oluşur ve bireylerin etkileşim biçimleri toplumun şimdisi ve geleceği açısından büyük önem taşır. Bir toplumda bireylerin etkileşiminin birincil ayağı iletişimdir. İnsanlar iletişim kurarak, kendileriyle ve birbirleriyle olan birlikteliklerini anlamlandırır. Bunu yaparken de dilsel, sanatsal, bilimsel ya da siyasal birçok boyut çerçevesinde geliştirdikleri metotları kullanırlar. İnternet üzerinden yaygınlaşan iletişim biçimi olan sosyal medya da oldukça yaratıcı bir iletişim modelidir ve insanlık tarihi açısından bakıldığında da alkışlanması gereken bir gücü olduğu yadsınamaz. Ancak sebep olduğu olumsuzluklar da yok değildir. Kullanıcılarını reel hayattan koparmak, onlara birer dijital kimlik kazandırarak gerçeklikten kopmalarına neden olmak, sanal ilişkiler ve sanal iletişimle alışkanlıklarını değiştirmek gibi özelliklerinden dolayı, sosyal medyanın dayattığı yeni davranış biçimlerinin toplumsal hayatı alt üst ettiğini görmemek safdillik olacaktır. Toplumun en değerli bireyleri olarak çocukları, bu gidişattan olabildiğince uzak tutmak ve zaten girecekleri bu döngüye olabildiğince geç girmelerini sağlamak biz yetişkinlerin asli görevlerindendir. Bunun için de ilk müracaat, ebeveynlere yapılmalıdır. Hukuken de çocuğun en yüksek yararından sorumlu olarak kabul edilen ebeveynin önceliği, çocuğunun fiziksel ve ruhsal bakımdan en iyi şekilde büyümesini sağlamak olmalıdır. Bu çalışmada, bu işi öncelik edinmemiş ebeveynlerin sosyal medya ile olan ilişkilerinin çocuklarına ne derece zarar verdiğini göstermek amaçlanmıştır. Çocuklarını nasıl büyük bir riskle karşı karşıya bıraktıklarının altı çizilmeye çalışılmıştır. Öte yandan devletin ve hukuki düzenlemelerin de, bu yönde güncellenmesi gerekliliği vurgulanmak istenmiştir. Gerek insan hakları gerekse çocuk hakları bakımından; sosyal medyanın sebep olduğu sorunlar gözden kaçırılacak gibi değildir. Hukuk fakültelerinde okutulacak derslerden, devlet katında kurulacak komisyonlara kadar geniş bir yelpazede konu masaya yatırılmalı; dünyanın, tabiatın, hepimizin geleceği olan çocuklar korunmalıdır.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Kaynakça

Aydoğmuş Ördem, Ö., (2020), Çocuk Sosyolojisi Paradigmalar-Paradokslar-Eleştiriler, Çizgi Yayınları, Ankara.

Barbaroğlu, A. (2021) “Medya ve Çocuk”, Çocuk Sosyolojisi, (Ed. Oğuz Emre, Ayşegül Ulutaş Keskinlik), Eğiten Kitap, Ankara.

Çocuk Koruma Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42604622>

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf.

Kara, T., (2013) Sosyal Medya Endüstrisi İnsan, Toplum, Ekonomi, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, <https://kvkk.gov.tr/yayinlar/pdf>.

Nalbantoğlu, S., (2018) “Bir Temel Hak Olarak Unutulma Hakkı”, TAAD, Yıl:9, Sayı:34 (Nisan 2018), ss. 583-605.

Roagna, I., (2012) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkının Korunması Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, (Çev. Ayşe Gül Alkış Schäling), <https://rm.coe.int/16806f15ae>

Tezcan, M., (2017) Çocuk Sosyolojisi, Ani Yayıncılık, (3. Baskı), Ankara.

Türk Ceza Kanunu (TCK), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

UNİCEF, <https://www.unicefturk.org/yazi/tarihce>

Yıldırım Doğru, S., (2015) Çocuk Hakları ve Koruma Aile Refahı ve Koruma, Eğiten Kitap, (3. Baskı), Ankara.

Yıldız, S., (2009) “Uluslararası Ve Ulusal Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde İnternet Üzerinde Çocuk Pornografisi”, Erciyes İletişim Dergisi, Ocak 2009, ss. 180-196.

Zencirkıran, M., (2015) Sosyoloji, Dora Yayıncılık, (2. Baskı), Bursa.

İyi Oluş Göstergeleri Kamu Politikaları İçin Bir Hedef Olabilir Mi?

Dr. Ümit Acar

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Özet

Milli gelirin mimarı Kuznets'in uyarılarına rağmen GSYH, uzun yıllar boyunca ülkeler için bir refah ölçütü olarak kabul edile gelmiştir. Bu yüzden 2000'li yıllara kadar ekonomi politikalarının öncelikli amacı milli geliri arttırmak olmuştur. Ekonomi politikalarında gelir odaklı politikalar bireysel, sosyal ve çevresel pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar ne pahasına büyüyoruz sorusunun sorulmasına ve insan odaklı yeni refah ölçütleri aranması ihtiyacını doğurmuştur.

2011 yılında Birleşmiş Milletler kurulunda alınan kararla üye ülkeler kalkınma hedeflerine ulaşmak için mutluluk ve iyi oluşa daha fazla önem vermeye davet edilmiştir. Böylece öznel iyi oluş, nesnel iyi oluş, yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti, mutluluk gibi kavramlar ve bunların ölçümü daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından farklı ülkeler ve uluslar üstü örgütler tarafından bu kavramları içeren endeksler geliştirilerek GSYH'ye alternatif bir refah ölçütü olarak sunulmuştur.

Kamu politikalarının öncelikli amacı toplum refahını arttırmak olduğu için kamu politikalarının dizaynı ve etkinlik değerlendirilmelerinde bahsi geçen alternatif refah ölçütü yaklaşımlarının etkisinin olmaması mümkün değildir. Bu konuda Avustralya, Finlandiya, Yeni Zelanda, İngiltere ve İtalya gibi ülkeler kamu politika metinlerine iyi oluş göstergeleri ekleyerek öncülük etmişlerdir. Bu ülkelerin istatistik kurumları tarafından düzenli olarak toplanan bireysel veriler kamu politika yapımcıları tarafından dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla bütçe müzakerelerinde kamu kuruluşlarına tahsis edilecek ödenekler belirlenirken ve bu ödeneklerle sunulan kamu hizmetlerinin etkinliği analiz edilirken iyi oluş göstergeleri de dikkate alınmaya başlamıştır.

Bu çalışmada kamu politikalarında büyüme odaklı yaklaşımın gelişimi, bu yaklaşımın ortaya çıkardığı problemler kısaca açıklandıktan sonra nispeten yeni bir yaklaşım olan kamu politikalarında iyi oluş göstergelerinin kullanımıyla ilgili literatür analiz edilecektir. Bu yeni yaklaşım için ülkelere uygulama örnekleri verilerek bu yaklaşımın Türkiye'de uygulanabilirliği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İyi-oluş, Refah, Milli Gelir, GSYH, Yaşam Memnuniyeti Araştırması

Can Well-Being Indicators Be A Target For Public Policies?

Dr. Ümit Acar

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Abstract

Despite the warnings of Kuznets, the architect of national income, GDP has been accepted as a measure of welfare for countries for many years. Therefore, until the 2000s, economic policies primarily aimed to increase national income. Growth-oriented economic policies have brought about many individual, social, and environmental problems. These problems have led to the need to ask the question, "At what cost are we growing?" and to seek new human-oriented welfare indicators.

With the decision taken by the United Nations in 2011, member countries were invited to give more importance to happiness and well-being to achieve development goals. Thus, concepts such as subjective well-being, objective well-being, quality of life, life satisfaction, happiness, and their measurement have come to the fore more frequently. Following these developments, indexes containing these concepts have been developed by different countries and supranational organizations and presented as an alternative welfare metric to GDP.

Since the primary purpose of public policies is to increase social welfare, these alternative welfare measure approaches will, of course, have effects on the design and efficiency evaluations of public policies. In this regard, countries such as Australia, Finland, New Zealand, England, and Italy have pioneered by adding well-being indicators to their public policy documents. Public policymakers consider individual data regularly collected by these countries' statistical institutions. Therefore, well-being indicators have begun to be considered when determining the budgetary appropriations allocated to public institutions in budget negotiations and when analyzing the efficiency of public services provided with budgetary appropriations.

In this study, after briefly explaining the development of the growth-oriented approach in public policies and the problems caused by this approach, the literature on the use of well-being indicators in public policies, which is a relatively new approach, will be analyzed. For this new approach, application examples from countries will be given, and the applicability of this approach in Türkiye will be discussed.

Keywords: Well-being, Welfare, National Income, GDP, Life Satisfaction Survey

Giriş

Refah ve iyi-oluş literatürde birbirinin yerine kullanılabilen kavramlardır. Fakat bu çalışma özellikle 2010'lardan sonra ortaya çıkan bir olguyu tanıtmayı amaçlandığı için bilinçli olarak refah kelimesi yerine iyi-oluş kelimesi kullanılmıştır. İngilizce literatürde de bu yeni olgu "welfare" kelimesi yerine "well-being" kelimesiyle ifade edilmektedir. "Welfare" ve "Well-being" kelimeleri her ne kadar sözlükte "Kendini mutlu ve sağlıklı hissetme" olarak tanımlansa da iyi-oluş ekonomisi literatüründe bu kelimelere ayrı terminolojik anlamlar

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

yüklenmiştir. İyi-oluş; bireyler, topluluklar ve toplumlar olarak yaşam kalitemiz ve bunun gelecekte ne kadar sürdürülebilir olacağı ile ilgilidir. İyi-oluş, kişisel ve kolektif iyi-oluşumuzun yanı sıra gezegenlerin, hayvanların ve çevremizin iyi-oluşunu da kapsar. (Dictionary, 2023; WEAll, 2021).

Dünya sağlık örgütü tarafından 1948 yılında yapılan sağlık tanımında da iyi-oluş kelimesinin kullanıldığını görüyoruz. Bu tanıma göre sağlık, sadece hasta veya sakat olmamak değil fiziksel, sosyal ve ruhsal olarak tam bir iyi-oluş halidir. Dünya Sağlık Örgütü iyi-oluşu şu şekilde tanımlamaktadır: “İyi oluş, bireylerin ve toplumların yaşadığı olumlu bir durumdur. Sağlığa benzer şekilde günlük yaşam için bir kaynaktır ve sosyal, ekonomik ve çevresel koşullar tarafından belirlenir. İyi-oluş, yaşam kalitesinin yanı sıra insanların ve toplumların bir anlam ve amaç duygusu doğrultusunda dünyaya katkıda bulunma yeteneğini de kapsar. İyi-oluş üzerine odaklanmak, kaynakların adil dağılımının, genel gelişmenin ve sürdürülebilirliğin izlenmesini destekler. Bir toplumun iyi-oluşu; dirençli olma, eyleme geçme kapasitesi geliştirme ve zorlukları aşmaya hazır olma gibi ölçütlerle gözlemlenebilir.” (WHO, 2021).

İyi-oluş kavramı hem basit hem de karmaşıktır. En temel anlamıyla iyi-oluş, yaşamın genel bir ölçümüdür (veya değerlendirilmesidir). Eğer iyi durumdaysak ve genel olarak hayatımızdan memnunsak, o zaman iyi-oluşumuz iyidir. İyi-oluşumuz iyi olduğunda, amaç, tatmin ve başarı odaklı başarılı bir yaşam sürdürebiliriz. İyi-oluş geniş ve çok yönlü olup hayatımızın birçok yönü ile ilişkilidir. Hem psikolojik hem de fiziksel birçok faktörden etkilenir. Bu faktörler yalnızca hayattan memnuniyetimizi etkilemekle kalmaz, aynı zamanda bireysel ve kolektif yeteneklerimizi takip etme ve bunlara ulaşma arzumuzu veya yeteneğimizi de etkiler. Öznel iyi-oluş, algılarımız, güvenimiz, doyumumuz, ait olma duygumuz ve amacımız gibi psikolojik faktörleri içerir. Öznel olarak bakıldığında iyi-oluş her bireye özeldir. Nesnel iyi-oluş, temel ihtiyaçlarımızı büyük ölçüde açıklayan gıda, beslenme, para, istihdam, barınma, güvenlik, fiziksel ve zihinsel sağlık ve insan hakları gibi fiziksel faktörleri içerir (University of Pittsburgh, 2023). Nesnel iyi-oluş literatürde ekonomik iyi-oluş olarak da karşımıza çıkmakta ve refah kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır (Lequiller & Blades, 2014).

2008 yılında Stiglitz-Sen-Fitoussi Komisyonu tarafından Avrupa Komisyonu'na sunulan raporda iyi-oluşun ne anlama geldiğini tanımlamak için çok boyutlu bir tanımın kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Komisyon, eş-anlı olarak dikkate alınması gereken aşağıdaki temel boyutlara dikkat çekmiştir: i. Maddi yaşam koşulları (gelir, tüketim ve zenginlik); ii. Sağlık; iii. Eğitim; iv. İş dahil kişisel faaliyetler v. Siyasi görüş ve yönetim; vi. Sosyal bağlantılar ve ilişkiler; vii. Çevre; viii. Güven (hem ekonomik ve fiziksel). Tüm bu boyutlar insanların iyi-oluşunu şekillendirmektedir ancak bunların çoğu geleneksel gelir ölçümlerinde gözden kaçmaktadır (Stiglitz vd., 2009).

Refah kavramı “insanların ne kadar varlıklı olduğu” sorusunu ele alır ve bu soruyu insanların sahip olduğu mallara bakarak yanıtlar. Ancak daha geniş bir anlam taşıyan iyi-oluş kavramı, iyi bir yaşamın gereklerine bakmayı gerektirir ve “insanların ne kadar iyi olduğu” sorusunu ele alır. İyi bir yaşam “Good life” kavramı, “GSYH'nin Ötesi” gündeminin odak noktasıdır (Lequiller & Blades, 2014).

Bu açıklamalardan da anlaşılabilirliği gibi iyi-oluş kavramı için genel-geçer bir tanım yapma olanağı yoktur. Dolayısıyla iyi-oluş ekonomisi için de her ülke, her toplum ve her birey için geçerli olacak bir tanım yapma olanağı yoktur. Türkçe iktisat literatüründe iyi-oluş kelimesi sık kullanılan bir kelime değildir. Diğer taraftan refah, refah devleti, refah ekonomisi kelimelerinin kullanımı köklü bir geçmişe sahiptir. Refah kelimesi bazen iyi-oluş yerine

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

kullanılsa da daha çok iyi-oluşun objektif yönü kastedilerek kullanılmaktadır. Yani refah devleti kavramı ile gelirin yeniden bölüşümü için politikalar geliştiren, vatandaşların beslenme, barınma, sağlık, eğitim, güvenlik gibi temel ihtiyaçlara ulaşmada eşit imkanlara sahip olması için politikalar geliştiren bir devlet kastedilmektedir. Refah kelimesi bu anlamda kullanıldığında iyi-oluşun sübjektif yönü eksik bırakılmaktadır.

Bu kavramsal tartışmadan sonra, refah ve iyi-oluş her ne kadar kelime anlamı olarak eş anlamlı olarak kabul edilebilse de terim anlamı olarak farklı anlamları taşımaktadırlar sonucuna ulaşabiliriz. Bu çalışmada hem iyi-oluşun sübjektif yönünü vurgulamak hem de refah kelimesiyle oluşabilecek karışıklıkları gidererek yeni bir olgunun ortaya çıkışına vurgu yapmak için bilinçli olarak iyi-oluş kelimesi tercih edilmiştir. Bu konudaki İngilizce literatüre de uyumlu biçimde refah “welfare” yerine iyi-oluş “well-being” ve refah ekonomisi “welfare economy” yerine iyi-oluş ekonomisi “well-being economy” terminolojisi kullanılmıştır.

İyi-oluşun ekonomi politikalarında kullanılmaya başlaması çok yakın bir geçmişe sahiptir. Daha fazla ve daha sağlam verilerin elde edilmesi, uluslararası kuruluşların iyi-oluşun ölçülmesi konusunda çağrılar yapması sonucunda iyi-oluş giderek kamu politikalarında daha anlamlı bir pusula olmaya başlamıştır. Günümüzde kamu politikalarının oluşturulmasında ve bütçeleme sürecinde iyi-oluş göstergelerinden yararlanan ülke sayısı gittikçe artmaktadır. Ekonomi politikalarında iyi-oluş göstergelerinin kullanılmaya başlamasıyla İyi-Oluş Ekonomisi (İOE) adında yeni bir kavram gelişmiştir. İOE, her şeyden önce insanların ve gezegenin iyi-oluşuna hizmet etmek amacıyla tasarlanmış bir ekonomidir ve böylece sağlıklı bir gezegende sosyal adaleti sağlar (WEAll, 2021).

İOE, teoride hükümetlerin önceliklerini belirlemede ve politika oluşturma sürecinde iyi-oluş ölçülerinden aktif olarak yararlanmalarını gerektirir. Fakat pratikte iyi-oluş ölçülerinin politika yapma sürecine dahil edilmesi karmaşık ve çaba gerektiren bir süreçtir. Üstelik her ülkenin alıp kullanabileceği bir şablon bulunmamaktadır. Uygulamada İOE’ni benimseyen ülkelerin her biri kendi özel şartlarına göre farklı ölçüler belirleyerek İOE’ne geçiş sürecini başlatmışlardır (Birkjær vd., 2021).

Bu çalışma, milli gelir odaklı bir büyüme modeline karşı ortaya çıkmış olan insan odaklı büyüme modelini savunan iyi-oluş ekonomisi konusunda farkındalık oluşturmaya amaçlamaktadır. Kamu politikalarının oluşturulma ve değerlendirilme aşamasında sadece büyüme odaklı bir yaklaşımın eksikliklerini açıklamaktadır. Ekonomi politikalarına büyüme yerine iyi-oluşu ikame eden ülkelerin tecrübelerini paylaşıırken iyi-oluşun Türkiye kamu politikalarında kullanılabilme durumunu tartışmaktadır.

Bu çalışmanın ikinci kısmı GSYH’nin kısa bir tarihçesini verdikten sonra GSYH’nin nasıl ekonomi politikalarının vazgeçilmez bir argümanı olduğu sorusuna cevap aramaktadır. Üçüncü kısım GSYH’ye alternatif gösterge arayışlarından bahsetmektedir. Dördüncü ve beşinci kısımlarda sırasıyla iyi-oluş göstergelerini politika yapım sürecine dahil eden ülke örnekleri verilmekte ve Türkiye’de iyi-oluşun kamusal metinlerdeki yeri açıklanmaktadır. Son kısım çalışmanın ulaştığı sonuçları özetlemekte ve politika önerileri sunmaktadır.

1. GSYH’nin Yükselişi ve Düşüşü

Aslında GSYH tarihin bir ürünü veya başka bir dönemin kalıntısıdır. Büyük Buhran ve 2. Dünya Savaşı’nın zorlu şartlarından ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca ekonomiyi ölçüm yöntemini dönemin inanç ve şartları belirlemiştir. Ekonomilerde tarihsel süreç içerisinde sırayla tarım, imalat, finans ve hizmet sektörlerinin önemi arttıkça ekonomiyi ölçüm yöntemleri de değişmiştir. Ulusal hesaplara ilişkin ilk tahminlerin 1665 yılında

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

vergilendirilebilir kapasiteyi tespit için Thomas Petty tarafından yapıldığı söylenebilir. Fransa'da Fizyokrasinin etkisiyle ekonomik ölçümler tarımsal üretimle sınırlı kalmıştır. İngiltere'de sanayileşmenin etkisiyle Adam Smith imalat sanayii tarafından yapılan üretimin zenginlik kaynağı olduğunu dolayısıyla ölçümlerin bunun üzerinden yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Smith, hizmet ve eğlence sektörlerini somut bir ürün ortaya çıkarmadıkları için ölçmeye değer bulmamıştır (Cobb vd., 1995).

19. yüzyılın sonunda İngiltere'de ekonominin ağırlık merkezi imalattan hizmet ve finans sektörlerine kaymıştır. Bu dönemde Alfred Marshall üretim ve zenginliğin gerçek kaynağının somut üretim değil fayda olduğu fikrini ortaya atmıştır. Bir şeyin ekonomik öneminin onun doğasında değil piyasa fiyatında yattığını ifade etmiştir. Bu düşünce hizmet ve eğlence sektörleri ile imalat sektörü arasında fark olmadığını dile getiriyordu. Her ticaret kaleminin üretilip satılmak şartıyla fiyatı nispetinde ulusal refaha katkı yapacağını söylüyordu. Aynı zamanda ulusal muhasebede yalnızca para içeren işlemlerin sayılabileceği anlamına geliyordu. Bu düşünce, iyi-oluş için çok önemli olan aile, toplum ve doğal yaşam alanlarının fonksiyonlarını parasal değerleri olmadığı için ekonomi alanından dışlamıştır (Cobb vd., 1995).

Marshall tarafından ortaya atılan bu ekonomi felsefesi, sonraki yıllarda geliştirilecek ekonomiyi ölçüm yöntemleri için de bir yol haritası çizmiştir. İlk resmi milli gelir hesapları ABD'de 1934 yılında Simon Kuznets (1971 Nobel Ödülü) tarafından, İngiltere'de 1941 yılında Richard Stone (1984 Nobel Ödülü) tarafından yayımlanmıştır. Her iki milli hesaplama için itici güç savaş döneminde kaynakların harekete geçirilmesi ve barış zamanında yeniden yapılanma için niceliksel bir çerçeve sunmaktır. 1947'de Richard Stone, Milletler Cemiyeti İstatistik Uzmanları Komitesi'nin Milli Gelir İstatistikleri Alt Komitesi için "Milli gelirin tanımı ve ölçümü ile ilgili toplamalar" başlıklı bir rapor yazmıştır. Bu, uluslararası muhasebe sistemine doğru atılan ilk adım olarak görülebilir. Stone daha sonra Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC, daha sonra OECD) tarafından, II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanmayı izlemek için üye ülkeler tarafından kullanılacak bir ulusal hesap sistemi geliştirmek üzere davet edilmiştir. Stone'un 1952'de OEEC tarafından yayınlanan "Standartlaştırılmış Ulusal Hesaplar Sistemi" adlı çalışmasının sonucu, ilk uluslararası sistem denemesi olarak tanımlanabilir. Birleşmiş Milletler, OEEC sisteminin revize edilmiş bir versiyonunu "Ulusal Hesaplar ve Destek Tabloları Sistemi" adıyla ertesi yıl yayımlamış ve bu yayın 1953 SNA olarak adlandırılmıştır. Ulusal Hesaplar Sistemi (SNA) 1968, 1993 ve 2008 yıllarında güncellenerek tekrar yayımlanmıştır (Lequiller & Blades, 2014).

Ulusal Hesaplar Sisteminin yaygınlaşmasıyla birlikte GSYH kısa sürede temel politika hedefi, refah ve gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilmeye başlandı. GSYH'nin iyi-oluş ölçütü olarak kullanılamayacağı ve eksik bir refah ölçütü olduğuna dair az da olsa uyarılar olmasına rağmen bunlar kısıtlı kalmıştır. Bu kısıtlı uyarılardan bazılarında bahsedecek olursak örneğin; milli hesapların mimarı olarak niteleyebileceğimiz Kuznets'in kendisi de GSYH'nin eksiklikleri hakkında uyarılarda bulunmuştur. Kuznets'e göre GSYH mal ve hizmetlerin tüketici tatminine katkısını ölçmekte ama iş yükü ve rahatsızlıkları ihmal etmektedir (Abramovitz, 1959).

"Genel bir formül olarak, toplumun katlanmak istediği maliyetlerle uyumlu olabilecek kadar yüksek ve sürekli bir büyüme oranının arzu edilmesi kabul edilebilir; ancak bunu ekonomik sorunları ve politikaları yargılamak için kullanırken, büyümenin miktarı ve kalitesi, maliyetleri ve getirisi ve kısa ve uzun vadeli olması gibi ayrımlar göz önünde bulundurulmalıdır." (Kuznets, 1962).

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Kuznets (1962), büyümenin miktarı ve kalitesi (nicelik ve nitelik) arasındaki ayrımı izah etmek için gayri safi milli hasılanın bileşenlerinden bir örnek vermektedir: Örneğin milli savunma malları üretiminin üç katına çıktığını ve böylece milli gelirdeki artışın ortalama olarak %3'ten %4'e çıktığını varsayalım. Bu durumda kişisel tüketim ve sermaye birikimi hiç artmamış veya çok az artmış olsa bile milli gelirde artış söz konusu olacaktır. Fakat bu hiç kimsenin kabullenebileceği bir büyüme senaryosu değildir. Çünkü ekonomi niteliksel olarak değil niceliksel olarak büyümüştür.

Robert Kennedy, 1968'de Kansas Üniversitesi'nde yaptığı ünlü bir konuşmada, gayri safi milli hasılanın neden eksik bir değer ölçüsü olduğunu özetlemiştir: "GSMH, hava kirliliğini ve sigara reklamlarını hesaba katıyor. Ancak GSMH ne zekamızı, ne cesaretimizi, ne bilgeliğimizi, ne bilgimizi, ne şefkatimizi, ne de ülkemize olan bağlılığımızı ölçüyor. Yani kısacası hayatı değerli kılan şeyler hariç her şeyi ölçüyor." (Kennedy, 1968).

Abramovitz (1959), Pigou'dan gelen bir gelenek olan, ekonomik refah ile sosyal refah arasında pozitif bir ilişki olduğu yönündeki iktisatçılar arasındaki genel kabule şüpheyle yaklaşmıştır. Easterlin (1974), ufuk açıcı çalışmasında Abramovitz'in teorik şüphelerini ampirik olarak ele almıştır. 1946-1970 ABD verilerini kullanarak yaptığı analizde, kişi başına düşen gelirdeki artışın sistematik olarak daha fazla mutluluğa (sosyal refah) yol açmadığı sonucuna varmıştır. Bu çalışmanın ana sonucu olan gelirdeki artışın belirli bir süre boyunca aynı düzeyde mutluluk artışına yol açmaması literatüre "Easterlin Paradoksu" olarak girmiş ve konuyla ilgili birçok çalışma yapılmıştır.

Bahsettiğimiz bu kısıtlı eleştirilere rağmen GSYH kısa sürede en önemli gösterge haline gelmeye başlamıştır. Birleşmiş Milletler tarafından Ulusal Hesaplar Sistemi'nin ilan edilmesinin ardından tüm devletler tarafından milli gelir ölçümü, girdi-çıktı tabloları oluşturma, fon akışı analizleri yapma ve bilanço düzenleme çabaları başlamıştır. Kısa sürede milli gelir hesapları dolayısıyla GSYH, ülkelerin öncelikli politika hedefi konumuna gelmiştir. Ülkeler, milli gelirlerine göre kategorize edilmeye başlamıştır. Dünya Bankası tarafından ilki 1978 yılında yayımlanan Dünya Kalkınma Raporunda 1976 yılı GSMH'ye göre kişi başına düşen geliri 250\$'ın altındaki ülkeler düşük gelirli ülkeler, 250\$'ın üstündeki ülkeler orta gelirli ülkeler olarak adlandırılmıştır (Bank, 1978). Milli geliri en yüksek altı ülkenin 1975 yılında petrol krizi nedeniyle bir araya gelerek yapmış oldukları toplantı Kanada'nın da dahil olmasıyla birlikte yedi ülke grubunun G7 zirvesi adında her yıl yaptığı bir toplantıya dönüşmüştür. G7, 1998 yılında Rusya'nın dahil olmasıyla birlikte G8 adını almıştır. Milli geliri en yüksek on dokuz ülke ve AB Komisyonu'nun katılımıyla 1999 yılında G20 adı altında yeni bir grup oluşturularak G8'den ayrı olarak toplanmaya başlamışlardır (G20, 2023). Tüm bu gruplara üye ülkeler dahil edilirken ana kriter GSYH büyüklüğü olmuştur.

Samuelson ve Nordhaus'a (1985) göre "GSYH ve diğer milli gelir hesapları gizemli kavramlar gibi görünse de gerçekte modern zamanın en büyük icatları arasındadır". GSYH'nin bu kadar geniş çaplı ve uzun süreli genel kabul gören bir ölçü olmasının birçok nedeni vardır. GSYH somut bir göstergedir ve politika yapımcıların ve merkez bankalarının ayarlamalar yapmasına ve kararlar almasına olanak tanır. Ekonomi uzmanlarına ve politikacılara kararların etkilerini görmelerine yardımcı olacak veriler sağlar. Ayrıca yaygın olarak bir ülkenin çıktısının en iyi göstergesi olarak kabul edilir. Somut bir gösterge olduğu için zamanlar arası ve ülkeler arası karşılaştırmalar yapmaya olanak tanır.

GSYH'nin bahsedilen avantajlarının yanında çok önemli eksiklikleri vardır. Giriş bölümünde refah ve iyi-oluş terimlerinin anlamlarıyla ilgili yapılan tartışmadan da anlaşılacağı gibi GSYH

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

iyi-oluş ölçütü olarak gösterilemez. Fakat yanlış olarak refah ölçütü olarak görülmüştür. Gerçekte refah ölçütü olarak da kullanılamaz. Çünkü GSYH'nin bazı eksiklikleri vardır:

1. GSYH ortalama bir sayıdır. Milli gelir hesapları toplumdaki farklı gelir gruplarını yansıtmaz. Adil bir gelir bölüşümüyle ilgili alınması gereken tedbirler için bize yol gösteremez.
2. GSYH sürdürülebilirliği yansıtmaz. Milli gelir hesapları geçerli olduğu yıl için zenginliği yansıtır. Gelecek nesillerin zenginliği hakkında bilgi vermez. Yine küresel ısınma ve doğal kaynakların aşırı kullanımının yol açtığı problemleri yansıtmaz.
3. GSYH iyi-oluşu yansıtmaz. İyi-oluş objektif ve subjektif yönleri olan bir kavramdır. Milli gelir hesapları sadece piyasada alınıp-satılan ve parasal değeri olan şeyleri hesaba katar dolayısıyla piyasa değeri olmayan fakat bireylerin iyi-oluş düzeylerini önemli ölçüde etkileyen pek çok şeyi dışarıda bırakır.
4. GSYH teknik sorunlar içerir. GSYH insanların boş zamanlarına attettikleri önemi ölçmez. Çalışma saatlerinin artması milli gelir genellikle artar. Fakat bu artış boş zamanda azalma veya iyi-oluşta azalma pahasıdır.
5. İnsan davranışlarının sadece %30'u rasyoneldir; kalan %70'i ise duygusaldır. En ünlü ulusal istatistikler (GSYH, kişi başına gelir ve işsizlik) insan davranışlarının rasyonel yönüne odaklanırlar. Duygusal yönüyle ilgili bir bilgi sunmazlar (Bhutan, 2012; Gallup, 2017).

Seligman'a göre servet sadece iyi-oluşun hizmetinde olmalıdır. Ancak iktisatçılara göre zenginlik, daha fazla zenginlik üretmek içindir ve kamu politikasının başarısı, ne kadar ek zenginlik ürettiğine göre ölçülür. Ekonominin dogması, GSYH'nin bir ulusun ne kadar iyi durumda olduğunu gösterecek bir ölçüt olduğunu söylemesidir. GSYH, üretilen ve tüketilen mal ve hizmetlerin hacmini ölçer. Bu hacmi arttıran her faaliyet GSYH'yi artırır. Bu faaliyetlerin yaşam kalitesini düşürmesi önemli değildir. Her boşanma olduğunda, GSYH artar. İki otomobilin çarpıştığı her seferinde GSYH yükselir. Antidepresan kullanımı arttıkça GSYH o kadar artar. ABD'de yaşam memnuniyeti, GSYH üç katına çıkmasına rağmen elli yıldır sabit kalmıştır (Seligman, 2012).

GSYH'nin bu sayılan eksiklikleri iktisatçılar tarafından da bilinmektedir. Onlar da GSYH maximizasyonunun uygun bir politika hedefi olamayacağını ve tek başına ekonomik büyümenin anlamlı ve yeterli bir gösterge olmadığını farkındadırlar. Fakat Nordhaus ve Tobin'e (1972) göre GSYH'nin günlük hayatta ve medyada kullanım sıklığından dolayı onlar da GSYH'nin büyüme kapılmışlardır.

2. GSYH'ye Alternatif İyi-oluş Göstergesi Arayışları

Bir önceki bölümde özetlendiği gibi GSYH 2000'lere kadar ülkelerin yalnız ekonomik değil aynı zamanda iyi-oluşları için de en önemli gösterge olarak kabul edilegelmiştir. 2000'lerden sonra büyüme odaklı ekonomi politikalarının bireysel, toplumsal ve çevresel sonuçları daha sesli olarak sorgulanmaya başlamış ve GSYH'ye alternatif daha kapsamlı gösterge arayışları başlamıştır. Bu çalışmalara örnek olarak Diener ve Seligman (2004) ve Frey ve Stutzer'in (2005) çalışmalarını gösterebiliriz.

Pozitif psikolojinin kurucusu Martin Seligman "Flourish" isimli kitabının Siyaset ve İyi-oluş Ekonomisi adlı bölümünde kamu politikalarının yalnızca ölçtüğümüz şeylere göre tasarlanmasını eleştirmiştir. Yakın zamana kadar sadece para ve GSYH ölçülmüş dolayısıyla, hükümetin başarı veya başarısızlığına sadece ne kadar gelir artışı sağladığına bakılarak karar verilmiştir. Seligman'a göre servetin amacı sadece daha fazla servet üretmek değil, aynı zamanda iyi-oluşu arttırmaktır. Bu bakış açısıyla kamu politikası alternatifleri arasında tercih

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

yapabiliriz. Örneğin, bir park yerine yeni bir okul inşa etmek veya ebeveynlerin evde fazladan zaman ayırarak çocuklarını büyütme programı iyi-oluşu ne kadar artıracak diye sorabiliriz (Seligman, 2012).

GSYH'ye alternatif gösterge arayışları için dönüm noktası 2007 yılında Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Roma Kulübü, OECD ve WWF tarafından düzenlenen "Beyond GDP" konferansı olmuştur. Bu konferansta, milletlerin gerçek zenginlik ve iyi-oluş ölçümlerinin nasıl iyileştirilebileceğini tartışmak üzere 50'den fazla ülkeden 650'den fazla delege bir araya gelmiştir. Bu konferans devletlerin GSYH'nin ötesine geçme ivmesini tam olarak desteklemiştir (Beyond GDP, 2007).

2008 yılında Fransız Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin öncülüğünde ekonomik performans ve sosyal ilerlemeyi ölçmek için uluslararası bir komisyon kurulmuştur. Stiglitz, Sen ve Fitoussi'nin üyesi olduğu bu komisyonun Avrupa Komisyonu'na sunmuş olduğu rapordaki önerileri iyi-oluş ekonomisi literatürünün gelişmesine önemli bir katkı yapmıştır. Bu öneriler 12 madde halinde özetlenebilir:

1. Maddi iyi-oluşu değerlendirirken, üretimden ziyade gelir ve tüketime bakılmalıdır.
2. Hanehalkı perspektifi vurgulanmalıdır.
3. Servetle birlikte gelir ve tüketim de dikkate alınmalıdır.
4. Gelir, tüketim ve servet dağılımına daha fazla önem verilmelidir.
5. Gelir ölçümleri, piyasa dışı faaliyetleri de kapsayacak şekilde genişletilmelidir.
6. Yaşam kalitesi, insanların nesnel koşullarına ve yeteneklerine bağlıdır.
7. Kapsanan tüm boyutlardaki yaşam kalitesi göstergeleri eşitsizlikleri kapsamlı bir şekilde değerlendirmelidir.
8. Anketler, her kişi için çeşitli yaşam kalitesi alanları arasındaki bağlantıları değerlendirecek şekilde tasarlanmalı ve bu bilgiler, politikalar tasarlanırken kullanılmalıdır.
9. İstatistik ofisleri yaşam kalitesinin farklı boyutlarını bir araya getirmek için gereken bilgileri sağlamalı ve böylece farklı endekslerin oluşturulmasına izin vermelidir.
10. Hem nesnel hem de öznel iyi-oluşun ölçümleri, insanların yaşam kaliteleri hakkında temel bilgiler sağlar. İstatistik ofislerinin anketleri insanların yaşam değerlendirmelerini, haz deneyimlerini ve önceliklerini ortaya çıkaracak sorular içermelidir.
11. Sürdürülebilirliğin değerlendirilebilmesi için iyi tanımlanmış bir gösterge tablosu hazırlanmalıdır.
12. Sürdürülebilirliğin çevresel boyutları, iyi seçilmiş bir dizi fiziksel göstergeye dayalı olarak ayrıca takip edilmelidir (Stiglitz vd., 2009).

Stiglitz, Sen ve Fitoussi Komisyonu raporu iyi-oluş hakkında önemli bir farkındalık oluşturmuştur. 2011 yılı BM genel kurulunda alınan karara göre Butan'da happiness ve well-being üzerine bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır. 2 Nisan 2012 tarihinde Butan, "İyi-Oluş ve Mutluluk: Yeni Bir Ekonomik Paradigmanın Tanımlanması Konulu Üst Düzey Toplantı" başlıklı toplantıya ev sahipliği yapmıştır. Toplantıya siyasi liderler, hükümet liderleri, hükümet temsilcileri, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, medya ve iş dünyasının yanı sıra önde gelen ekonomistler, akademisyenler ve dünyanın büyük dinlerinden ruhani liderlerin de aralarında bulunduğu 800'den fazla katılımcı katılmıştır. Toplantı sonunda "The

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

High-level Meeting on Wellbeing and Happiness: Defining a New Economic Paradigm" başlıklı bir rapor yayınlanmıştır (Bhutan, 2012).

OECD, 2011 yılında mottosunu "Better Policies for Better Lives" olarak yenilemiştir. Yine aynı yıl "OECD Better Life Initiative" girişimini kurarak "How's Life?" yayını ve "OECD Better Life Index" endeksiyle GSYH'ye alternatif gösterge arayışında öncü bir kuruluş olmuştur. 2013 yılında OECD tarafından "OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being" başlıklı bir rehber yayımlanmıştır. Bu rehber, ülkelerin istatistik bürolarına öznel iyi-oluşun ölçümüyle ilgili teorik ve pratik çerçeve oluşturmuştur. Ayrıca ülkeler arası karşılaştırmalar için de ortak bir çerçeve oluşturmayı amaçlamıştır (OECD, 2013). OECD "insan merkezli bir büyüme modeli" geliştirilmesinde öncülük etmeye devam etmektedir (OECD, 2018).

GSYH'ye alternatif gösterge arayışları veya iyi-oluşu ölçme çabaları yalnızca OECD merkezli kalmamıştır. Butan'da GSYH'ye alternatif olarak geliştirilmiş olan Gayrisafi Milli Mutluluk (GSMM [Gross National Happiness, GNH]) endeksi bu konuda öncüdür. 2008'de anayasal monarşinin kurulmasından sonra Butan Anayasasında Devletin görevleri arasına 'Gayri Safi Milli Mutluluğun peşinde koşmayı mümkün kılacak koşulları teşvik etme' maddesi eklenmiştir. Böylece mutluluk, bir devlet politikası olarak anayasal metne dahil edilmiştir. GSMM endeksi insanların iyi-oluşları hakkında özet bilgiler sunar. Bu endeks 9 ana başlık, 33 gösterge ve 124 değişken yardımıyla hesaplanmaktadır (Ura vd., 2012).

GSMM endeksine benzer pek çok yeni endeks geliştirilmiştir. Bu endekslere örnek olarak Sosyal İlerleme Endeksi (Social Progress Index), Mutlu Gezegen Endeksi (Happy Planet Index), İnsani Gelişmişlik Endeksi (Human Development Index), Dünya Değerler Anketi (World Values Survey), Legatum Varlık Endeksi (The Legatum Prosperity Index) gösterilebilir. Bu endekslerin her birinde iyi-oluşun farklı boyutları farklı derecelerde ağırlıklandırılarak toplam endeks değerine ulaşılır. Endeksler arasındaki bu farklılık endeksleri oluşturanların öncelikli hedefleri, geçmişleri ve gerekçelerine göre değişebilmektedir (Helliwell vd., 2015). Bu çerçevede OECD tarafından hazırlanmış olan Daha İyi Yaşam Endeksi (Better Life Index), kullanıcılarına endeks göstergelerinin ağırlıklarını diledikleri gibi değiştirebilme imkanı tanıyarak diğerlerinden farklılaşmaktadır.

OECD Daha İyi Yaşam Endeksi hayatta, GSYH'nin soğuk rakamlarından ve ekonomik istatistiklerden daha fazlası olduğunu gösterir. Bu Endeks, maddi yaşam koşulları ve yaşam kalitesi alanlarında OECD'nin temel olarak belirlediği 11 konuya dayalı olarak ülkeler arasındaki iyi-oluş karşılaştırmalarına imkan tanır. Bireylerin veya ulusların iyi-oluşunu ölçmek için kullanılabilecek 11 gösterge: Konut, Gelir, İş, Toplum, Eğitim, Çevre, Sivil Katılım, Sağlık, Yaşam Memnuniyeti, Emniyet ve İş-yaşam dengesidir. Bu on bir gösterge için verilen puanlar ağırlıklandırılarak ortalama bir puan bulunur. Bu puan birey ya da devletin iyi-oluş puanı olmuş olur. OECD, Daha İyi Yaşam Endeksi web sayfasını on bir göstergenin her birinin ağırlığını kullanıcıların dilediği gibi belirlemesine imkan verecek şekilde tasarlamıştır.

3. Kamu Politikalarının Değerlendirilmesinde Yeni Arayışlar

Devletin varoluş nedenlerinden biri de vatandaşların mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmelerini sağlamaktır. Bu gerçek, tarihin ilk dönemlerinden itibaren düşünürler tarafından vurgulanmış ve politik metinlere de girmiştir. Örneğin Aristoteles'e göre, Devlet yalnızca üyelerinin hayatta kalmasını sağlamak için değil, aynı zamanda onlara "iyi bir yaşam - eudaimonia" sağlamak için de vardır (Duncan, 2010). Adam Smith'e göre tüm hükümet anayasaları, yalnızca bu anayasaların altında yaşayanların mutluluğunu destekleme eğiliminde oldukları ölçüde değerlidir. Bu onların tek kullanımı ve amacıdır (Smith, 2010[1759]). Amerikan Bağımsızlık

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Bildirgesi'ne göre yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı tüm insanların sahip olduğu devredilemez haklardır (Jefferson, 1776). Bentham, kamu politikalarının insanların mutluluğu üzerindeki toplam etkisine göre değerlendirilebileceğini belirtmiştir (Bentham, 1996[1780]).

Oysaki pozitivist ve faydacı felsefeden etkilenen neoklasik iktisatçılar, faydayı mal ve hizmetlerin tüketimine indirgerken, ülkelerin ilerlemesini de mal ve hizmet üretimine indirgemişlerdir. Bu nedenle tüm ekonomi politikalarının temel amacı bireysel düzeyde kişisel geliri, ülke düzeyinde ise milli geliri artırmak olmuştur. Böylece 2000'li yıllara kadar gelir odaklı politikalar hakim olmuştur. Gelir odaklı bu yaklaşım maliye politikalarını da etkilemiştir. Kamu politikalarının etkinliği genellikle büyüme bağlamında incelenmiştir. Kamu harcamaları veya kamu gelirleri GSYH üzerindeki etkisine göre değerlendirilmiştir. Öyle ki özellikle az gelişmiş ülkelerde hızlı büyümeyi hedefleyen sanayileşme politikaları; bireysel, sosyal ve çevresel problemler pahasına uygulanmıştır (Acar & Tırgil, 2023).

Yeni iyi-oluş göstergelerini geleneksel göstergelerden ayıran en önemli özellik ülkede yaşayan vatandaşlara bir topluluk olarak değil bir birey olarak değer verilmesi ve bireylerin yaşamlarıyla ilgili yaptıkları değerlendirmelerin kamu politikalarının tasarımında ve değerlendirilmesinde kullanılmasıdır. Dolayısıyla bu göstergelerin kullanılmasıyla birlikte gelir odaklı bir büyüme modeli terkedilerek insan odaklı bir büyüme modeli oluşturma amaçlanmaktadır.

Bir önceki bölümde kısaca tarihsel gelişmesinden bahsettiğimiz GSYH'ye alternatif gösterge arayışlarıyla ilgili gelişmeler ve OECD ve BM öncülüğünde yapılan çağrılara cevap veren ülkelerin hükümetleri GSYH, enflasyon, işsizlik gibi geleneksel iyi-oluş ölçüm araçlarının yerine daha kapsamlı iyi-oluş ölçüm araçlarını kullanmaya başlamışlardır. Örneğin Kanada, Yeni Zelanda, Finlandiya, İzlanda ve Avustralya kamu politikalarını geliştirirken iyi-oluş göstergelerini göz önünde bulundurmaya başlamış öncü ülkelerdir (Department of Finance, 2021).

İyi-oluş odaklı bir ekonomi politikası geliştirmek elbette ciddi bir hazırlık sürecini ve önemli değişiklikleri gerektirmektedir. Buradaki zorluk, mevcut ekonomik düşünce tarzımızın yalnızca ilerleme ölçümlerimizi değil aynı zamanda hükümet yapılarımızı, toplumsal güç dinamiklerimizi ve kültürel anlatılarımızı da belirlemesidir. Bu nedenle, iyi-oluş merkezli bir ekonomi politikası geliştirmek yalnızca farklı ölçüm yöntemleri veya politikalar belirlemekle ilgili değil, aynı zamanda ekonomiyle ilişkimizi ve ekonomi yönetimine bakışımızı değiştirmekle de ilgilidir (WEAll, 2021).

Ekonomi politikalarına bakış açımızı yeniden düşünmeye çağıran çalışmalardan ikisi, OECD tarafından sunulan İyi-Oluş Çerçevesi ve Kapsayıcı Büyümeye İlişkin Politika Eylemi Çerçevesidir. Bu çerçevelerin ortak hedefi insanları ve onların iyi-oluşunu politikanın merkezine koymaktır. Her ikisi de ekonomik büyüme ile toplumsal ilerleme arasındaki ilişkinin mekanik ve tek yönlü olmadığına dair kanıtlardan yola çıkmaktadır. Politikanın iki terimi birbirine bağlamada anahtar bir role sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu hedefe ulaşmak için politikanın, ekonomik büyüme ile toplumsal ilerleme arasındaki ilişkinin karmaşıklığını ve bunların birbiriyle bağlantılı olduğu farklı kanalları yakalayabilen daha geniş bir ölçümle yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu ölçüm GSYH'yi içermeli ancak bunun ötesine geçerek insanlar için önemli olan sonuçları da kapsamalıdır (Llena-Nozal vd., 2019).

GSYH'nin ötesine geçmemize yardımcı olabilecek daha kapsamlı ölçümlerden biri şüphesiz iyi-oluştur. İyi-oluş odaklı bir ekonomik yaklaşım insan, toplum ve çevre odaklı bir ekonomiyi

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

önerir. Geleneksel ekonomik yaklaşımdan iyi-oluş ekonomisine geçiş için her ülkenin uygulayabileceği bir şablon ortaya koyulamaz. Çünkü her ülkenin kendine özgü sosyal, ekonomik, kültürel bir birikimi, alışkanlıkları ve ekonomi anlayışı vardır. Dolayısıyla iyi-oluş ekonomisine geçişte bireylerin, şirketlerin, akademisyenlerin, sivil toplum kuruluşlarının, kamu kuruluşlarının katılımıyla geniş çaplı toplantılar yapılmalıdır. Toplumun her kesiminin fikri alındıktan sonra elde edilen bilgiler çerçevesinde kamu politikaları için öncelikli iyi-oluş göstergeleri ve hedefleri belirlenmelidir.

Milli gelirin söylediklerinin ötesine geçebilmek için çeşitli iyi-oluş politika araçlarını kullanmaya başlayan ülkelerin sayısı gittikçe artmaktadır. Bu ülkeler örneğin bütçe kararları ve uzun dönemli mali stratejilerin şekillendirilmesinde, yeni kanunlarda, planlama ve performans çerçevelerinde, yeni kurumsal yapılarda, politika tasarlama ve değerlendirme araçlarının güncellenmesi süreçlerinde iyi-oluş göstergelerinden faydalanmaktadır.

İyi-oluşu ekonomi politikalarına uyarlama konusunda tecrübeye sahip ülkelerden biri Avustralya'dır. Geçmişindeki Hazine İyi-Oluş Çerçevesi ve Avustralya İstatistik Bürosu'nun hazırladığı Avustralya'nın İlerleme Ölçüleri bu tecrübelerdir. 2023 yılında kabul edilen yeni çerçeve bu geçmiş tecrübelerin üzerine bina edilmiştir ve OECD İyi-Oluş ve İlerlemeyi Ölçme Çerçevesi ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri de göz önünde bulundurulmuştur. Diğer taraftan Avustralya'nın kendi koşullarına göre uyarlanmış bir çerçevenin daha faydalı olacağı düşünüldükten toplumun her kesiminden öneriler alınmıştır. Bu süreçte bireylerden ve çeşitli kuruluşlardan 285 öneri alınmış ve 65'ten fazla toplantı yapılmıştır.

Avustralya'nın iyi-oluşuna ilişkin mevcut en iyi göstergeleri belirlemek için yapılan bu kapsamlı araştırma ve istişarelerin sonunda Önemli Olanı Ölçme Çerçevesi geliştirilmiştir. Bu çerçevede beş iyi oluş teması ön plana çıkmış ve tüm Avustralyalıların bireysel ve kolektif iyi-oluşlarını arttırmak için bu beş temada hedefler belirlenip bu hedeflere ulaşmak gerektiği kabul edilmiştir. Bu beş tema, sağlıklı, güvenli, sürdürülebilir, uyumlu ve müreffeh bir toplum olmaktır.

Yeni Zelanda'da Hazine'nin öncülüğünde başlatılan çalışmaların sonunda 2011 yılında Yaşam Standartları Çerçevesi (Living Standards Framework) kabul edilmiştir. Yeni Zelanda Hazinesi tarafından hazırlanan çerçeve, devlet kurumlarının daha uyumlu olmasını destekleyecek bir araçtır. Bu araç sayesinde iyi-oluş, harcama ve diğer devlet müdahalelerine ilişkin kamu politikaları, nesiller arası iyi-oluşu iyileştirmeye uyumlu hale gelecektir. Yaşam Standartları Çerçevesi nesiller arası iyi-oluşu anlamak noktasında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) iyi-oluş yaklaşımını temel almaktadır. Bu çerçeve statik bir çerçeve değildir. Aksine her sene yaşanan tecrübeler ve öneriler ışığında güncellenen dinamik bir yapıya sahiptir. Nitekim 2012 ve 2018 yıllarında köklü bir güncelleme geçirmiştir.

Bu çerçevede, uzun vadeli iyi-oluş ve kısa vadeli iyi-oluş göstergeleri birbirini destekleyecek biçimde organize edilmiştir. Uzun vadeli iyi-oluş göstergeleri dört başlık altında toplanmıştır. Kamu politikalarıyla geliştirilmesi hedeflenen bu dört başlık: doğal sermaye, beşeri sermaye, sosyal sermaye ve finansal ve fiziki sermayedir. Bu sermayelerin çalışma tanımları, ulusal muhasebe çerçevesinin geliştirilmesine benzer şekilde geliştirilmektedir. Bu çerçevenin son versiyonu kısa vadeli iyi-oluşun 12 alanını tanımlamakta ve bütçe tahsisinde bu alanlarda iyileşmeyi amaçlamaktadır (New Zealand Treasury, 2018).

2019 yılında Yeni Zelanda ilk iyi-oluş bütçesini ilan etmiştir. Yeni Zelanda hükümeti bu bütçe ile daha fazla vatandaşına daha yüksek bir iyi-oluşa sahip olma becerisini kazandırmak, akıl sağlığı krizi, çocuk yoksulluğu ve aile içi şiddet gibi ülke olarak karşılaşılan uzun vadeli

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

zorluklarla mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme yaklaşımı iyi-oluşa önemli bir katkıdır ancak insanların iyi-oluşunu birçok faktör belirler. Bir ülkenin ekonomik olarak iyi durumda olması tüm halkının iyi durumda olduğu anlamına gelmez. Yeni Zelanda hükümeti çok fazla insanın geride kaldığını veya dışarıda bırakıldığını kabullenmiş ve refah bütçesiyle daha fazla vatandaşa güçlü ve büyüyen bir ekonominin faydalarından yararlanma olanağı sağlamayı amaçlamıştır. Refah Bütçesi, Yeni Zelandalıların iyi-oluşlarında olumlu değişiklikler ortaya çıkarmak için en büyük fırsatlar sunacağı düşünülen beş öncelikli alana odaklanıyor: Bu alanlar:

1. Ruh Sağlığını Ciddiye Alma: 24 yaşın altındakilere özel olarak odaklanarak tüm Yeni Zelandalılar için ruhsal iyi-oluşun desteklenmesi,
2. Çocuk İyi-Oluşunu İyileştirme: Aile içi şiddet de dahil olmak üzere çocuk yoksulluğunu azaltmak ve çocuk iyi-oluşunu iyileştirmek,
3. Māori ve Pasifika Hedeflerini Desteklemek: Maori ve Pasifik bölgesinde yaşayanların gelirlerini, becerilerini ve fırsatlarını artırmak,
4. Üretken bir Ulus Oluşturmak: Dijital çağda yenilikçilik, sosyalleşme yoluyla gelişen bir ülkeyi desteklemek ve ekonomik fırsatlar sunmak,
5. Ekonomiyi Dönüştürmek: Üretken işletmeler, bölgeler ve diğerlerinin sürdürülebilir ve düşük emisyonlu bir ekonomiye geçiş yapmaları için fırsatlar oluşturmaktır (New Zealand Treasury, 2019).

İyi-oluş göstergelerini kamu politikası hedefleri arasına koyan ve bütçe sürecinde dikkate alan ülkeler kendi aralarında iyi-oluş hedeflerini ve göstergelerini politikaya yerleştirme deneyim ve uzmanlıklarını paylaşmak için İyi-oluş Ekonomisi Hükümetleri (Well-Being Economy Governments, WEGo) adında ulusal ve bölgesel hükümetlerden oluşan bir topluluk kurmuşlardır. Bu topluluğun üyeleri Finlandiya, İzlanda, Yeni Zelanda, İskoçya, Galler ve Kanada'nın dahil olduğu altı ülkedir. WEGo hükümetleri yolculuğun farklı aşamalarında ancak WEGo üyeleri, değişim için politika oluşturma deneyimlerine dayanarak neyin işe yarayıp neyin yaramadığını paylaşarak iyi-oluş ekonomileri yaklaşımını geliştirmek için yenilikçi politika yaklaşımları konusunda işbirliği yapmayı, BM 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine doğru ilerlemeyi, iyi-oluşu sağlamaya yönelik yaklaşımları belirlemek için ortaklık ve işbirliğini ve zamanımızın acil ekonomik, sosyal ve çevresel zorluklarını ele almayı taahhüt etmişlerdir (WEAll, 2023).

Yakın dönemde politika karar alma sürecine iyi-oluş göstergelerini dahil etme girişiminde bulunan ülkelerden biri de İtalya'dır. Bu anlamda İtalya OECD ülkeleri arasında ekonomi politikalarını programlamayla iyi-oluş göstergeleri arasında bir bağ kuran ilk ülke olmuştur. 2022 Mayıs'ında OECD önderliğinde "İtalya'da Politika Kullanımı için İyi-Oluş Analitiği: Adil ve Sürdürülebilir İyi-Oluş Göstergelerinin Politika ve Bütçe Karar Alma Sürecine Dahil Edilmesi" başlıklı bir sanal konferans yapılmıştır. Bu konferansta İtalyan bürokratlar iyi-oluş göstergelerini politika oluşturma sürecine dahil etmeyle ilgili tecrübelerini paylaşmıştır. Adil ve Sürdürülebilir İyi-Oluş Çerçevesinde üç temel politika hedefi belirlenmiştir. Bu hedefler, sağlıklı yaşam beklentisini arttırmak, aşırı kilolardan kurtulmak ve okulu erken terk etme oranını düşürmektir (OECD, 2023).

Şekil 1: İOE Politika Dizaynında Yol Gösterecek Yedi Temel İlke

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Source: (WEAll, 2023)

Şekil 1, İOE politika tasarımı sürecine rehberlik edecek yedi temel ilkeyi göstermektedir. Bu ilkeler:

1. Hedef odaklılık: Politikaların insanların ve gezegenin iyi-oluşunu teşvik etmek için tasarlanmasıdır.
2. Katılımcılık: Politikaların açık, birlikte, yaratıcı ve şeffaf süreçlerle oluşturulmasıdır. Farklı toplulukların, politika tasarım süreci boyunca anlamlı bir şekilde etkileşime girebilmesi ve katkıda bulunabilmesidir.
3. Bağlamsallık: Herkese uygun tek bir çözüm yoktur. Dolayısıyla ekonomik politikaların yerel değerlere, kültüre, şartlara ve hedeflere göre belirlenmesidir.
4. Deneysellik: Politika süreçlerinin, iyi-oluşu teşvik eden yenilikçi çözümler bulmak için sürekli öğrenmeyi ve denemeyi teşvik etmesidir.
5. Bütünsellik: Ekonominin toplumun ve çevrenin bir parçası olarak kabul edilmesi ve onlardan ayrı olarak düşünülmemesidir.
6. Kanıt Dayalılık: Politika oluşturma sürecinde niteliksel ve niceliksel kanıtların sistematik olarak kullanılmasıdır.
7. Güçlü Yönler Dayalılık: Politikaların, yalnızca olumsuz sonuçları hafifletmek yerine toplumun olumlu isteklerini gerçekleştirmeye odaklanarak toplulukların güçlü yönlerinin farkında olmasıdır (WEAll, 2023).

4. Türkiye’de Kamusal Metinlerde İyi-Oluş

Türkiye’de iyi-oluşun kamusal metinlerde ve kamu politikalarında tüm boyutlarıyla yer aldığını söyleyemeyiz. Refah ve mutluluk kelimeleri bazı metinlerde kısıtlı miktarda bulunmaktadır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasının 5. Maddesine göre devletin temel amaç ve görevleri: “Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, *kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak*; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.” (TC Anayasası, 1982).

İlki 1963-1967 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmış olan beş yıllık kalkınma planları, yerli ve yabancı özel sektör ve kamu kuruluşları için hükümetin ekonomi politikalarıyla ilgili öncü mesajlar içermektedir. Bu kalkınma planlarından Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ilk kalkınma planı olan On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), uzun vadeli bir perspektifle ülkemizin kalkınma vizyonunu ortaya koymak, milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini karşılamak, ülkemizin uluslararası konumunu yükseltmek ve halkımızın refahını artırmak için temel yol haritası olması düşüncesiyle ilan edilmiştir. Bu planın vizyonu olarak “daha fazla değer üreten, daha adil paylaştan, daha güçlü ve *müreffeh* Türkiye” belirlenmiştir. Bu vizyon çerçevesinde planın uzun vadeli amacı “milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini esas alarak ülkemizin uluslararası konumunu yükseltmek ve *halkımızın refahını artırmak*” olarak belirlenmiştir. Bu plan ile Türkiye’nin yüksek gelirli ve yüksek insani gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasına girmesi amaçlanmıştır. Fakat bu amaçlara ulaşmak için öncelikli hedefler; 2023 GSYH’sini 1080 milyar dolara çıkarmak, kişi başına geliri 12484 dolara yükseltmek, ihracatı 226,6 milyar dolara çıkarmak, işsizlik oranını %9,9’a düşürmek ve enflasyon oranını kalıcı biçimde tek haneli sayılara indirmek olmuştur (Bakanlığı, 2019).

Ekim 2023’te ilan edilen 12. Kalkınma Planı’nın vizyonu “Türkiye Yüzyılında çevreye duyarlı, afetlere dayanıklı, ileri teknolojilere dayalı yüksek katma değer üreten, geliri adil paylaştan, istikrarlı, güçlü ve *müreffeh* bir Türkiye” olarak belirlenmiştir. Planla, milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini esas alarak ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak suretiyle ülkemizin uluslararası konumunun yükseltilmesi arttırılması amaçlanmaktadır. Plan metninde ekonomik refahla birlikte insan odaklı ve kapsayıcı kalkınma yaklaşımı doğrultusunda nitelikli insan, nesiller ve bireyler arası bağları kuvvetli, güçlü aile yapısı ile sağlıklı bir toplum esas alındığı belirtilmiştir.

Diğer taraftan 11. Kalkınma Planında; kamu hizmetlerinin fırsat eşitliğine dayalı, kolay erişilebilir ve vatandaş odaklı sunulması amaçlanmıştır. İnsan odaklı bir kalkınma anlayışının benimsendiği, toplumsal refahın yaygınlaştırılmasının amaçlandığı, kalkınmanın oluşturduğu refahın toplumun tüm kesimleri tarafından hissedilmesi gerektiği ifade edilmesi önemli gelişmelerdir. Benzer şekilde 12. Kalkınma Planında insan odaklılık, katılımcılık ve kapsayıcılık ilkelerinin benimsenmesi önemli bir gelişmedir. Fakat Kalkınma Planlarında refah kelimesi iyi-oluşun objektif tarafı kastedilerek kullanılmaktadır. Öznel iyi-oluşla ilgili bir açıklama yapılmamaktadır. Ayrıca insan merkezli bir kalkınma için atılacak somut adımlar, politika öncelikleri ve bunun bütçe sürecine adaptasyonu ile ilgili açıklama yapılmamaktadır. Amaçlara ulaşmak için seçilen hedefler ise sadece makroekonomik temel büyüklüklerdir. İyi-oluşla ilgili herhangi bir hedef gösterge bulunmamaktadır.

Oysaki iyi-oluşla ilgili bazı istatistikler düzenli olarak yayımlanmaktadır. TÜİK tarafından 2003 yılından bu yana her yıl yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırmasında (YMA) bireylere yöneltilen sorular içerisinde iyi-oluşun farklı boyutlarıyla ilgili sorular da bulunmaktadır. YMA soru kağıdı ilk uygulandığı 2003 yılından bu yana bazı değişiklikler geçirmiştir. 2009 yılında, diğer kişilerde önem atfedilen konular, diğer kişilerin bireyin kendi algısı hakkındaki düşüncelerine verdiği önem, toplumsal baskı algısı ve toplumda itibar sağladığı düşünülen

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

özellikler ve bireylerin toplumsal konulara olan ilgisine dair sorular soru kağıdına eklenmiştir. 2011 yılı araştırmasında, ulaştırma hizmetlerinden, belediyelerin gıda denetiminden memnuniyet ve ülkenin en önemli üç probleminin ne olduğuna ilişkin sorular eklenmiştir. YMA soru kağıdında 2014 yılında da bazı değişiklikler yapılmıştır. Önceki yıllarda anket sorularında olmayan belediye hizmetleri ve mevcut kamu hizmetlerinden memnuniyeti ölçmeye yönelik sorular eklenmiştir. Yine bireylerin Avrupa Birliği'yle ilgili görüşlerini tespit edecek sorular da ilave edilmiştir. 2017 yılında yaşam memnuniyeti ölçümü, yaşanan yerdeki su kalitesi, dinlenme alanları ve temizlik hizmetlerinden memnuniyet ve ihtiyaç olduğunda yardım alınabilecek yakının varlığına ilişkin sorular soru kağıdına eklenmiştir. 2018 yılında gerçekleştirilen araştırmada uyuşturucu kullanımına yönelik algı soruları eklenmiştir. Dolayısıyla YMA soru kağıdı, ulusal ve uluslararası ihtiyaçların değişimine göre her yıl gözden geçirilmekte ve ihtiyaç duyuldukça soru kağıdına yeni sorular eklenmekte veya çıkarılmaktadır (TÜİK, 2023).

Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nın (YMA) temel amacı; bireyin genel mutluluk algısını, toplumsal değerlerini, temel yaşam alanlarından ve kamu hizmetlerinden memnuniyetini ölçmek ve bu memnuniyet düzeylerinin zaman içindeki değişimini izlemektir (TÜİK, 2023). Anket soru kağıdı hane soru formu ve fert soru formu olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Hane soru formunda oturulan konut özellikleri, YKS ve LGS sınavlarına hazırlık amacıyla gidilen kursların özelliği, eğitim hizmetlerinde yaşanan problemler, hane halkının aylık gelir grubu, gelirin ihtiyaçları karşılama düzeyi ve hane güvenliği konularında sorular bulunmaktadır. Fert soru formunda ise bireysel özellikler, mutluluk düzeyi, kamu hizmetlerinden memnuniyet, çevre güvenliği, umut ve beklentiler konularıyla ilgili sorular yer almaktadır.

Ankette objektif ve sübjektif iyi-oluş ölçümü için önerilen pek çok konuda sorular bulunmaktadır. Örneğin mutluluk ölçümüyle ilgili "Yaşamınızı bir bütün olarak düşündüğünüzde ne kadar mutlusunuz?" sorusu 2003 yılından bu yana sorulmaktadır. Yaşam memnuniyeti sorusu ankete görece daha geç eklenmiştir. 2017 yılından itibaren fertlere "Bir bütün olarak düşündüğünüzde, son zamanlardaki yaşam memnuniyetinizi 0 ile 10 arasında derecelendiriniz." sorusu eklenmiştir. Anket soruları içerisinde bireylerin iyi-oluşu üzerinde etkili olacak bireysel, toplumsal ve çevresel birçok faktörle ilgili sorular sorulmaktadır.

2003 yılından bu yana yapılan bu anketin sonuçları Türkiye'de bireylerin iyi-oluşuyla ilgili önemli bilgiler içermektedir. Fakat bu bilgilerin başta kalkınma planı olmak üzere kamusal politika metinlerde yeterince yer almadığını görmekteyiz. Halbuki bireylerin iyi-oluşunun yükseltilebilmesi ülke şartlarına, bölgesel ayrımlara ve ülke önceliklerine uygun iyi-oluş göstergelerinin belirlenmesini ve bu göstergelerin düzenli olarak ölçülüp kamu politikası metinlerinde ölçüt olarak yerleştirilmesini gerektirir.

İyi-oluş ölçütlerinin belirlenmesi ve ölçülmesinde bölgesel ayrımlar ihmal edilmemelidir. Türkiye'de bölgeler arası sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıklar önemli değişiklikler göstermektedir. Anketler hazırlanırken bu farklılığın göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır. 2013 öncesi kent ve kırsal ayrımı yapılarak hazırlanan YMA anket örneklemini, 2013 yılında il düzeyinde tahminlere imkan tanıyacak örneklem büyüklüğüyle yapılmıştır. 2013 yılında 103312 haneden 206203 kişiyle görüşme yapılmıştır. Oysaki 2013 yılından sonra araştırma sadece Türkiye'yi temsil edecek şekilde tasarlanmıştır. 2022 yılında yapılan araştırma için 5410 örnek hane seçilmiş, bu hanelerin 4736 tanesinden cevap alınabilmiş ve YMA, 9841 ferdin katılımıyla Türkiye'yi temsil edecek şekilde yapılmıştır.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Türkiye bölgesel olarak ekonomik, sosyal, kültürel, coğrafi çok önemli farklılıkları içerisinde barındıran bir ülkedir. İyi-oluş ekonomisi birey merkezli bir büyüme modeli kurma çabasıdır. Ülkelerin milli gelirindeki artıştan tüm bireylerin adil biçimde faydalanabilmesi çabasıdır. Bunun için iller arasındaki farklılıkların göz önünde bulundurularak illerin iyi-oluş düzeylerinin düzenli olarak takip edilmesi ve illere özel politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının iyi-oluşla ilgili vermiş olduğu değerli bilgilerin 2013 yılında olduğu gibi il düzeyinde tahminlere imkan tanıyacak şekilde yeniden tasarlanması gerekmektedir.

Bunun için iyi-oluşun politika gündemine taşınması ve politika metinlerinde yer alması amacıyla hükümetin ciddi bir irade ortaya koyması kaçınılmazdır. İyi-oluş ekonomileri olarak adlandırılan ülke tecrübeleri göstermektedir ki iyi-oluşun bir kamu politikaları hedefi olması için kamu kuruluşları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, şirketler kısacası toplumun her kesimine rol düşmektedir. Bu fedakarlık ve sabır gerektiren bir süreçtir. Çünkü içerisinde on yıllardır alışlagelmiş bir ekonomi ve politika algısının değişimini barındırmaktadır. Bu değişime gerek kamu gerekse de özel sektörden direnenler olacaktır. İşte tam da bu noktada hükümetin ciddi bir irade ortaya koyarak bu geçiş sürecinin en az zararla atlatılması için çaba göstermesi gerekmektedir.

Sonuç

Ekonomi politikalarının nihai hedefi yaklaşık bir asırdır GSYH’de istikrarlı bir artış yakalamak olmuştur. Kamu politikaları büyüme oranı, işsizlik oranı ve enflasyon oranı gibi somut makroekonomik göstergelerde gösterilen başarıya göre değerlendirilmiştir. Ülkeler GSYH düzeylerine göre gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş gibi gruplara ayrılmıştır. Böyle bir durumda az gelişmiş ülkelerde hükümetlerin öncelikli amacı GSYH artışıyla az gelişmiş ülke grubundan çıkmak olmuştur.

2000’li yıllara geldiğimizde büyüme odaklı ekonomi politikalarının bireysel, toplumsal ve çevresel olumsuz etkileri daha açık gözlemlenmeye başlamıştır. Bu durum milli gelirin yetersiz bir refah ölçütü olduğu şüphelerini doğurmuştur. Bu şüphelerin çoğalmasıyla birlikte OECD öncülüğünde GSYH’ye alternatif iyi-oluş göstergesi arayışları başlamıştır. Bu çerçevede iyi-oluşun önemi ve ölçümüyle ilgili raporlar hazırlanmış ve istatistik kurumlarına ve hükümetlere iyi-oluş göstergeleriyle ilgili hesaplamalara önem vermeleri tavsiye edilmiştir.

Bu çağrılara öncelikle cevap veren ülkeler Finlandiya, İskoçya, Galler, Yeni Zelanda, Avustralya ve İtalya gibi ülkeler olmuştur. Bu ülkeler bireylerin iyi-oluşlarını düzenli olarak ölçmek için göstergeler belirlemişler ve bu göstergeleri kamu politikalarına uyarlamaya başlamışlardır. İyi-oluş ekonomisi olarak adlandırılan bu ekonomik yapıyla gelir odaklı bir büyüme modeli yerine insan odaklı bir büyüme modeli amaçlanmaktadır.

Ülkemizde kamusal metinlerde iyi-oluşla ilgili bir açıklamanın olmadığından hareketle iyi-oluşun henüz bir politika hedefi olarak görülmediği anlaşılmaktadır. İyi oluş yerine refah kelimesi sıklıkla tercih edilmekte fakat bu kelimeyle iyi-oluşun sadece objektif tarafı kastedilmektedir. Türkiye’de uzun vadeli kamu politikalarına kılavuzluk eden Kalkınma Planları ve Orta Vadeli Planlar incelendiğinde iyi-oluşla ilgili bir açıklama olmadığı görülmektedir. Refahla ilgili açıklamalar ise sadece objektif hedefler içermektedir. Ana vurgu GSYH artışıyla istikrarlı bir ekonomik büyüme oranına ulaşmak ve işsizlik oranı ve enflasyon gibi makroekonomik göstergelerde düşüş yakalamaktır.

Türkiye’de iyi-oluş göstergelerinin kamu politikalarına dahil edilebilmesi ve bütçeleme sürecinde dikkate alınabilmesi için öncelikle bu konuda bürokratlar, politikacılar,

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

akademisyenler, şirket temsilcileri, sivil toplum kuruluşları, dini kanaat önderleri gibi toplumun her kesiminin görüşleri alınmalıdır. Bu konuda toplumun her kesimini kucaklayacak toplantılarla müzakereler yapılmalıdır. Türkiye’de yaşayan insanlar için önceliklerin ne olduğu tespit edilmeli ve kamu politikaları bu önceliklere göre planlanmalıdır.

İyi-oluş göstergelerinin kamu politikalarına uyarlanması kısa bir sürede tamamlanabilecek bir çalışma değildir. Ülke tecrübeleri göstermektedir ki bu sabır ve dirayet isteyen bir süreçtir. Çünkü iktisada bakış açısında, milli gelire atfedilen değerde, kamu kaynaklarının tahsis önceliklerinde topyekun değişiklikleri gerektiren bir süreçtir. Bu konuda hükümetin kararlı tutumu bireyler, şirketler, yerel yönetim kuruluşları, sivil toplum kuruluşları için yol gösterici olacaktır. Bu fedakarlık ve çabanın sonunda anayasamızda devlete atfedilen “*kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak*” amacına ulaşılmış olacaktır.

Kaynakça

Abramovitz, M. (1959). The welfare interpretation of secular trends in national income and product. İçinde M. Abramovitz (Ed.), *The Allocation of Economic Resources – Essays in Honor of Bernard Francis Haley* (ss. 1-22). Stanford University Press.

Acar, Ü., & Tirgil, A. (2023). Public expenditures and life satisfaction: Evidence from Turkey. *The Developing Economies*, 61(1), 36-56.

Bakanlığı, K. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. TC Kalkınma Bakanlığı.

Bank, W. (1978). *World development report 1978*. The World Bank.

Bentham, J. (1996). *The collected works of Jeremy Bentham: An introduction to the principles of morals and legislation* (J. H. Burns & H. L. A. Hart, Ed.). Oxford University Press.

Beyond GDP. (2007). Summary notes from the Beyond GDP conference: Highlights from the presentations and the discussion. *International Conference, November, 19-20*.

Bhutan, R. G. of. (2012). *The Report of the High-Level Meeting on Wellbeing and Happiness: Defining a New Economic Paradigm*.

Birkjær, M., Gamerdinger, A., & El-Abd, S. (2021). *Towards a Nordic wellbeing economy*. Nordic Council of Ministers.

Cobb, C., Halstead, T., & Rowe, J. (1995). If the GDP is up, why is America down? *ATLANTIC-BOSTON-*, 276, 59-79.

Dictionary, C. (2023). *Well-being*. Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/well-being>

Diener, E., & Seligman, M. E. (2004). Beyond Money: Toward an Economy of Well-Being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5(1), 1-31.

Duncan, G. (2010). Should happiness-maximization be the goal of government? *Journal of Happiness Studies*, 11(2), 163-178.

Easterlin, R. A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. İçinde *Nations and households in economic growth* (ss. 89-125). Elsevier.

Frey, B. S., & Stutzer, A. (2005). Beyond outcomes: Measuring procedural utility. *Oxford Economic Papers*, 57(1), 90-111.

G20. (2023). *About G20*. <https://www.g20.org/en/about-g20/#overview>

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Gallup. (2017). *What Happiness Today Tells Us About the World Tomorrow*. Gallup. <https://news.gallup.com/reports/220601/what-happiness-today-tells-us-about-the-world-tomorrow.aspx>

The Constitution of the Republic of Türkiye, 5 (1982).

Helliwell, J. F., Huang, H., & Wang, S. (2015). The geography of world happiness. *World Happiness Report, 2015*, 12-41.

Jefferson, T. (1776). *The declaration of independence*. <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>

Kennedy, J. F. (1968). *Remarks at the University of Kansas, March 18, 1968*. <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/the-kennedy-family/robert-f-kennedy/robert-f-kennedy-speeches/remarks-at-the-university-of-kansas-march-18-1968>

Kuznets, S. (1962). How to judge quality. *The New Republic*, 147, 29-32.

Lequiller, F., & Blades, D. (2014). *Understanding National Accounts* (Second Edition). OECD Publishing.

Llena-Nozal, A., Martin, N., & Murtin, F. (2019). The economy of well-being: Creating opportunities for people's well-being and economic growth. *OECD Statistics Working Papers, 2019(2)*, 0_1-54.

New Zealand Treasury. (2018). *The Treasury Approach to the Living Standards Framework*. Government of New Zealand. <http://www.treasury.govt.nz/publications/research-policy/tp/approach-to-lsf>

New Zealand Treasury. (2019). *The Well-being Budget 2019*. Government of New Zealand. <https://www.treasury.govt.nz/sites/default/files/2019-06/b19-wellbeing-budget.pdf>

Nordhaus, W. D., & Tobin, J. (1972). Is growth obsolete? İçinde *Economic Research: Retrospect and Prospect, Vol 5, Economic Growth* (ss. 509-564). NBER. <http://www.nber.org/chapters/c7620>

OECD. (2013). *OECD guidelines on measuring subjective well-being*. OECD.

OECD. (2018). *Opportunities for All-A Framework for Policy Action on Inclusive Growth*. OECD Publishing.

OECD. (2023). *Well-being Analytics for Policy Use in Italy*. <https://www.oecd.org/wise/events/Well-being-Analytics-for-Policy-Use-in-Italy-30-May-2022-Agenda.pdf>

Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. (1985). *Economics*. McGraw-Hill.

Seligman, M. E. (2012). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Simon and Schuster.

Smith, A. (2010). *The theory of moral sentiments*. Penguin.

Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2009). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. European Commission. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>

TÜİK. (2014). *Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2013*. TÜİK.

TÜİK. (2023). *Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2022*. TÜİK.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

University of Pittsburgh. (2023). *What is well-being*. <https://www.thrive.pitt.edu/what-is-well-being>

Ura, K., Alkire, S., Zangmo, T., & Wangdi, K. (2012). *An extensive analysis of GNH index*.

WEAll. (2021). *Wellbeing economy policy design guide*. Wellbeing Economy Alliance.

WEAll. (2023). <https://weall.org/wego>

WHO. (2021). Health promotion glossary of terms 2021. *World Health Organization*.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Töz Problemine Russell'ın Yaklaşımı

Doç. Dr. Selami Atakan Altınörs
Galatasaray Üniversitesi

Özet

Deneyimlediğimiz şeylerin altında yatan bir nihaî gerçeklik fikri, Antikçağ'dan beri filozoflar tarafından gündeme getirilmiş ve onlar arasındaki hararetli tartışmaların değişmez bir konusuna dönüşmüştür. Bu konu, felsefi terminolojide "töz problemi" olarak adlandırılmaktadır. Böylece, görünüşlerin altındaki taşıyıcı katmanın ne olduğu sorusu ekseninde, felsefe tarihinde çok farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Soruya verilen cevaplar kabaca iki grupta toplanır: Düalizm ve monizm. Düalist yaklaşıma göre iki tür töz vardır ve bunlardan biri maddî, diğeryse zihinsel veya ruhanîdir/spiritüeldir. Buna karşı çıkan monist yaklaşım ise sadece tek bir töz türü olduğunu savunur. Materyalist monistlere göre o tek töz türünün fiziksel veya maddî bir vasfı vardır. Bunun alternatifi olan yaklaşım spiritüalist monizmdir ve tözün zihinsel, yani gayrimaddî bir mahiyette olduğunu iddia eder. Monizmin üçüncü bir versiyonu da mevcuttur ve "ya o, ya diğeri" şeklindeki önceki iki monizm versiyonundan kaçınmak ister. Nötr monizm daha ziyade, "sadece ne o, ne de diğeri" veya "hem o, hem de diğeri" seçeneğini benimser. Ancak bunu klasik bir düalist perspektifle karıştırmamalıdır; şöyle ki nötr monizm, düalizmden farklı olarak biri maddî ve diğeri gayrimaddî iki töz türü bulunduğunu varsaymaz. Tek tür tözün mahiyeti hakkında net bir belirleme yapılamayacağını, onun, fenomenal deneyimimizde bizlere kendini her iki veçheyle sunduğunu esas alır. Russell'ın kendi ontolojisinde töz problemine, düalizm-materyalizm dilemması dışında kalan bir çözüm önerisi ortaya koyduğu görülmektedir. Russell sağduyu kaynaklı "kalıcı töz" [*permanent substance*] tasavvurumuzun geçersiz olduğunu savunur. Russell çağdaş fiziğin sunduğu yeni bilgiler ışığında, maddeyi bir "olaylar dizisi" olarak kavramaktadır. Dış dünya hakkındaki bilgimizin kaynağı olan "algılar" dan yapılan çıkarımla üretilen "fiziksel nesne"nin tek bir şey değil, bir olaylar dizisi olduğunu belirten Russell sağduyu kaynaklı "nesne" fikrini hatalı bulur. Russell'ın ontolojisi dünyayı tek bir muhtevadan, yani olaylardan müteşekkil görür. Onun töz problemine yaklaşımı bizzat verdiği isimle bir "nötr monizm" dir.

Anahtar Kelimeler: Ontoloji, töz problemi, nötr monizm, çift veçhe teorisi.

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Russell's Approach to the Problem of Substance

Assoc. Prof. Dr. Selami Atakan Altınörs

Galatasaray University

Abstract

The idea of an ultimate reality underlying the things we experience has been raised by philosophers since antiquity and has become a constant topic of heated debate among them. In philosophical terminology, this issue is called the "problem of substance". Thus, many different approaches have been developed in the history of philosophy on the axis of the question of what is the carrier layer beneath appearances. The answers to the question are roughly categorised into two groups: Dualism and monism. According to the dualist approach, there are two types of substance, one of which is material and the other is mental or spiritual. The monist approach, on the other hand, argues that there is only one type of substance. According to materialist monists, that single type of substance has a physical or material characteristic. The alternative approach is spiritualist monism, which claims that the substance is mental, that is, immaterial. A third version of monism also exists and seeks to avoid the previous two versions of monism, which are "either/or". Rather, neutral monism adopts the option of "only neither that nor the other" or "both that and the other". However, this should not be confused with a classical dualist perspective, since neutral monism, unlike dualism, does not assume that there are two kinds of substance, one material and the other immaterial. It assumes that no clear determination can be made about the nature of the one kind of substance, and that it presents itself to us in both aspects in our phenomenal experience. In his ontology, Russell proposes a solution to the problem of substance that is outside the dualism-materialism dilemma. Russell argues that our common-sense conception of "permanent substance" is invalid. In the light of new information provided by contemporary physics, Russell conceives matter as a "series of events". Stating that the "physical object" produced by inference from "perceptions", which are the source of our knowledge of the external world, is not a single thing but a series of events, Russell finds the common-sense idea of "object" erroneous. Russell's ontology sees the world as consisting of a single content, namely events. His approach to the problem of substance is a "neutral monism" as he himself calls it.

Keywords: Ontology, the problem of substance, neutral monism, double aspect theory.

Giriş

Gündelik fenomenal deneyimimiz, bizi kuşatan dünyadaki şeylerin bir resmigeçidi gibidir. Deneyimlediğimiz şeylerin altında yatan nihaî bir gerçeklik fikri, Antikçağ'dan beri filozoflar tarafından gündeme getirilmiş ve onlar arasındaki hararetli tartışmaların değişmez bir konusuna dönüşmüştür. Bu konu, felsefî terminolojide "töz" ya da "cevher" problemi olarak adlandırılmaktadır. Böylece, görünüşlerin altındaki taşıyıcı malzemenin ne olduğu sorusu ekseninde çok farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu tebliğimizde Bertrand Russell'ın yaklaşımını inceleyeceğiz. Onun töz problemine yaklaşımını incelemeye, dış dünya hakkındaki bilgimiz bağlamında savunduğu görüşle başlamak yerinde olacaktır.

Beş duyumuz yoluyla dış dünyadan edindiğimiz tatlar, renkler, sesler, kokular, katılıklar, vb. gibi, duyumla dolaysız olarak bilinen şeylere Russell "duyu-verileri" [sense-data] adını verir

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

(Russell, 1994: 13). Bunları dolaysız olarak fark etme deneyimimizi de, “duyum” diye adlandırır. Onun bu hususta sık sık kullandığı örnek “masa”dır (dilerseniz biz buna “çalışma masamız” diyelim). Russell’a göre çalışma masamız hakkında bildiklerimiz, birleştirdiğimiz duyu-verilerimizin (kahverengi, dikdörtgen, katı, vb.) aracılığıyla. Fakat, çalışma masanızın kendisinin “duyu-verileri” olmadığı açıktır. Böylece, “çalışma masam” diye bir şey olduğunu kabul ettiğimde, duyu-verilerimin gerçek masayla ilişkileri meselesi doğmuş olur. Gerçek masaya, sağduyu kaynaklı yaklaşımla bir “fiziksel nesne” deriz. Fiziksel nesnelerin hepsine “madde” dediğimize göre, [1] madde diye bir şey var mıdır, [2] şayet varsa onun doğası nedir? (Russell, 1994: 13). Russell’ın bu şekilde ortaya koyduğu iki soru, onun “madde” kavramı hakkında uzun ve detaylı analizlere girişmesine sebep olur. Bunu ana hatlarıyla gözden geçirelim.

1. Madde Analizi

Russell’ın analizinin hareket noktası olarak sorduğu sorular şunlardır: «Madde nedir? Böyle bir şey var mıdır, yoksa dış dünya, farklı türden malzemeden mi oluşmaktadır? Ve fiziksel dünyanın doğru bir teorisi, algılama sürecine nasıl bir ışık tutar?» (Russell, 1951: 103). Russell bu sorulara cevap ararken sırtını dayayacağı bilimin elbette fizik olacağını bildirir (Russell, 1951: 103). Hemen ardından da, çağdaş fizikteki atomun yapısına ilişkin yeni modeliyle ve de izafiyet teorisiyle birlikte fiziksel dünya hakkındaki eski iki kavrayışın aynı anda sarsıntıya uğradığını ekler. Hem sağduyu kaynaklı fiziksel dünya inancı hem de On Yedinci ve On Sekizinci yüzyıllarda cari olan fiziğin bakış açısı artık açıklayıcılık gücünü yitirmiştir. Bu konuda söylediklerini inceleyelim.

Sağduyu kaynaklı fiziksel dünya tasavvurunda Russell masaların ve iskemlelerin, dağların, yeryüzünün, ay ve güneş gibi şeylerin sürekliliğine [*permanence*] ve katılığına inanıldığına işaret eder (Russell, 1996: 94). Fakat, masalar ve iskemleler, taşlar ve dağlar, tamamen sürekli olmadığı gibi tamamen katı da değildir: “Masaların ve iskemlelerin ayakları kırılır, taşlar dondan çatlar, dağlar da püskürmelerle ve sarsıntılarla yarılr” (Russell, 1996: 94). Russell ayrıca, maddî olduğu halde ne süreklilik ne de katılık sergileyen başka şeylerin de var olduğuna dikkat çeker ve bunlara insan nefesini, dumanı ve bulutları örnek verir. Russell sağduyunun “bir şey” olarak gördüğü ve fiziğin bir parçacıklar topluluğu olarak gördüğü arasında bir çatışma bulunduğunu kaydeder (Russell, 1996: 99). Sağduyu bakımından insan bedeni “bir şey”dir, bilim açınsındansa onu oluşturan madde sürekli değişir (Russell, 1996: 99).

Russell dış dünya hakkındaki sağduyu kökenli bakış açımızı “naif realist” diye nitelendirir ve bu açıdan sağduyunun, kural olarak algılarımızın bize nesneleri gerçekte oldukları gibi gösterdiği inancının altını çizer (Russell, 1992: 149). Böylece, sağduyu bize, güneşi gördüğümüzde, gördüğümüzün güneşin kendisi olduğu yanılsamasını telkin eder. Oysa, Russell’ın belirttiği gibi bu hususta bilim farklı bir görüşü benimser: «Bilim, “güneşi gördüğümüzde”, güneşten başlayan, güneş ile göz arasındaki boşluğu kat eden, göze ulaştığında karakterini değiştiren, optik sinirde ve beyinde tekrar karakterini değiştiren ve sonunda “güneşi görmek” dediğimiz olayı üreten bir süreç olduğunu savunmaktadır. Güneş hakkındaki bilgimiz böylece çıkarımsal [*inferential*] hale gelir» (Russell, 1992: 197). Dış dünya hakkındaki bilgimizin esasen mantıksal çıkarım yoluyla “inşa edilmiş” olması, dış dünyayı olduğu haliyle algıladığımızı bize telkin eden sağduyu temelli inancı geçersiz kılar. Bu itibarla Russell, sağduyunun ve naif realizmin gerçek fiziksel nesneyi gördüğümüz varsayımını, algımızın, nesnenin ışık yaymasından biraz daha sonra gerçekleştiği yönündeki bilimsel görüşle bağdaştırmanın çok zor olduğunu vurgular (Russell, 1992: 155).

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

Russell sağduyu kökenli “madde” anlayışımız karşısında, çağdaş fiziğin verileri ışığında “madde”den ne anlaşılması gerektiğini irdeler. Ona göre, fiziğin tasvir ettiği bir madde parçasığı, olaylardan yapılıdır ve bu yapı son derece karmaşıktır; fizikçinin gerçekten olup bittiğini varsaydığı şeye bir yakınsamadan ibarettir (Russell, 1951: 289). Russell 1925 yılına kadar atomun yapısı hakkındaki teorilerin, maddenin yok edilemez bir töz olduğu şeklindeki eski anlayışa dayandığını ve bu anlayışın çağdaş atom modelinin ortaya konmasının ardından artık geçerliliğini yitirdiğini vurgular: «eski katı atomun son kalıntıları da eriyip gitmiş ve madde bir ruh çağırma seansındaki herhangi bir şey gibi hayaletimsi bir hâl almıştır» (Russell, 1951: 104). Bu surette Russell çağdaş fiziğin bize sunduğu iki “madde” anlayışından birinin atomun yapısına, diğerininse kütle çekiminin açıklamasını sunan genel izafiyet teorisine uygun olduğunu kaydeder. Atomun yapısına uygun görüşün de iki versiyonunu birbirinden ayırır:

«Birisi Heisenberg’e, diğeryse De Broglie ve Schrödinger’e dayanır. Bu iki versiyonun matematiksel anlamda denk olduğu doğru olsa da söze döküldüğünde farklılaşır. Heisenberg madde parçasına, ışıınının [radiation] çevreye yayıldığı bir merkez olarak yaklaşır; ışıınınların gerçekleştiği kabul edilir, ama merkez olarak madde, salt matematiksel bir kurguya indirgenir. Işıınlar, örneğin ışığı oluşturan şeylerdir. Işıınınların hepsi açıkça olay ağlarıdır. [...] De Broglie-Schrödinger sisteminde, madde dalga-hareketlerini içerir. [...] Dolayısıyla De Broglie-Schrödinger sisteminde de maddeyi, sadece meydana gelen ve ne maddeye ne de başka bir şeye ait olmayan olaylar ağlarından mantıksal olarak çıkarsamaya yönlendiriliyoruz» (Russell, 1951: 289).

Böylelikle yeni teori atomu ondan çıkan ışıınınlarla tarif etmektedir ve yeni teori kapsamında atomun ışıının yapmadığı durumda ne olup bittiğine dair hiçbir şey söyleyemiyoruz (Russell, 1951: 111). Dolayısıyla da elektron artık sağduyuyla algılanan bir “şey” olma özelliklerini büsbütün yitirmiştir (Russell, 1951: 112). Çağdaş teorideki ana nokta, maddenin bir “şey” olarak ortadan kalkmasıdır: «masalar ve sandalyeler, güneş ve ay ve hatta günlük ekmeğimiz bile sönük soyutlamalara, belirli bölgelerden ısıma yapan olaylar silsilesinde kendini açığa vuran salt yasalara dönüşmüştür» (Russell, 1951: 112).

Çağdaş fizikteki kütle çekiminin açıklamasını sunan genel izafiyet teorisine uygun madde anlayışı üzerine Russell şunları söyler:

«Genel izafiyet teorisinin açıkladığı haliyle, kütle çekimi uzay-zamanda “kırıksıklıklar”a [crinkles] indirgenir. [...] Uzay zaman, olaylardan oluşan bir sistem olduğundan, onun içindeki “kırıksıklıklar” da olaylardan kaynaklanır. “Kırıksıklığın” en kırıksık olduğu yerde bir “şeyin” var olduğunu kabul etmek için bir neden yoktur. Dolayısıyla fiziğin bu kısmında da madde bir “şey” olmaktan çıkar ve salt olaylardan oluşan karmaşık mantıksal yapılar arasındaki ilişkilerin matematiksel bir özelliğine dönüşür» (Russell, 1951: 290).

Sonuç itibarıyla Russell sağduyuya görüldüğü haliyle ve yakın döneme kadar fizikte ele alınma şekliyle “madde” kavramından vazgeçilmesi gerektiğini öne sürer. Russell “töz” düşüncesiyle bağlantılı olduğunu belirttiği eski madde kavramının (ve “kozmetik zaman” anlayışının) savunulmaz olduğunu bize gösterenin, izafiyet teorisi olduğunu beyan eder (Russell, 1951: 164). Ona göre artık “madde”, onun olmadığı yerde ne olduğunu tanımlamada kullanışlı bir formülden ibarettir (Russell, 1951: 165).

Russell bu surette hükmünü yitirdiğini gerekçelendirdiği eski madde anlayışına karşı, dünyadaki her şeyin “olaylardan” meydana geldiğini savunur (Russell, 1951: 287). “Benim anladığım kadarıyla” der, “olay, uzayda kısa bir süresi ve küçük bir uzamı olan bir şeydir;

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

daha doğrusu, izafiyet teorisine göre, sınırlı miktarda küçük bir uzay-zamanı işgal eden bir şeydir” (Russell, 1951: 287). Ve ekler: “Eğer parçaları varsa, o parçalar da yine olaylardır; onlar asla, ne uzayda, ne zamanda, ne de uzay-zamanda tek bir noktayı ya da ânı işgal eden bir şey değildir” (Russell, 1951: 287). Olayların, madde için varsayıldığı gibi içine nüfuz edilemez [*impenetrable*] olmadığını belirten Russell uzay-zamandaki her olayın başka olaylarla üst üste bindiğini ya da çakıştığını öne sürer [*overlapped*] (Russell, 1951: 287).

2.Zihin Analizi

Dış dünya hakkındaki bilgimizin kaynağı olan “duyumlar”dan yapılan çıkarımla üretilen “fiziksel nesne”nin tek bir şey değil, bir olaylar dizisi olduğunu düşünen Russell böylece sağduyu kaynaklı “nesne” fikrini hatalı bulur. Onun vurguladığı gibi duyumlar aslında psikolojik verilerdir (Russell, 2023: 277). Dolayısıyla, Russell fizik bilimlerinin bütün verilerinin de psikolojik veriler olduğuna hükmeder. Ona göre fiziksel dünyada doğrudan gözlemleyebildiğimiz her şey aslında kafamızın içinde gerçekleşir ve (“zihinsel” kelimesinin en azından bir anlamında) “zihinsel” olaylar ile, aynı zamanda fiziksel dünyanın bir parçasını meydana getiren olaylardan kaynaklanır (Russell, 1951: 147-148). Russell bu bakış açısının geliştirilmesinin, bizi, zihin ile madde arasındaki ayrımın yanıltıcı olduğu sonucuna götüreceğini savunur. Dünyanın hammadresi [*stuff*] “fiziksel”, “zihinsel” ya da “her ikisi de” veyahut da “hiçbiri” olarak nitelendirilebilir; aslında kelimeler hiçbir amaca hizmet etmez. Bu kelimelerin itiraz edilemeyecek tek bir tanımı vardır: “fiziksel” fizik tarafından ele alınan şeydir, “zihinsel” ise psikoloji tarafından ele alınan şeydir (Russell, 1951: 148).

Bir önceki alt başlığımızda, Russell’ın ontolojisinin dünyayı tek bir muhtevadan, yani olaylardan müteşekkil gördüğünü söylemiştik. Onun bu görüşü fiziksel dünya kadar insan zihnini de kapsar. “Madde” der Russell “bu kötü sona uğrarken zihin de ondan aşağı kalmamıştır” (Russell, 1951: 291). Ona göre “zihinsel” sıfatı kesin bir anlama sahip değildir. Hepsi “zihinsel” olarak nitelendirilebilecek önemli bir grup olayın, yani algıların var olduğunu kabul eden Russell zihinsel olayları, “canlı bir beyindeki, daha doğrusu duyarlılık ile öğrenilmiş tepkiler yasasını kayda değer ölçüde birleştiren bir bölgedeki olaylar” olarak tarif eder (Russell, 1951: 291). En nihayetinde Russell’ın nezdinde, “zihin” ve “zihinsellik”, belli tahminî nedensel yasaların uygun kestirme bir ifadesini veren tahminî kavramlardır sadece (Russell, 1951: 292). Russell tamamlanmış bir bilimde “zihin” ve “zihinsel” kelimelerinin ortadan kalkacağını ve onların yerini “olaylar”ın, bizim bilebildiğimiz olaylarla ilgili nedensel yasaların alacağını savunur (Russell, 1951: 292).

Sonuç

Russell töz problemine, idealizm-materyalizm alternatiflerinden birini benimsemeyi gerektirmeyen bir çözüm önerisi geliştirmiştir. Russell, realitenin zihinsel olduğunu ve “maddenin kötü bir rüya olduğunu” iddia eden idealistlerin karşıt kutbunda realitenin maddi olduğunu, zihninse bir protoplazma özelliğinden ibaret olduğunu savunan materyalistlerin konumlandığını kaydeder (Russell, 2023: 26). Russell idealistler ile materyalistlerin şu noktadaysa hemfikir olduklarını tespit eder: «“Zihin” ve “madde” sözcükleriyle ne kastettiklerini, tartışmalarını akıllıca gerçekleştirebilecek kadar iyi bildikleri noktası» (Russell, 2023: 26). Ne var ki ona göre, idealistler ile materyalistler tam da hemfikir oldukları bu noktada benzer bir hataya düşerler. Russell bu iki karşıt kutbun savunduğunun aksine, deneyim dünyamızı oluşturan hammadenin [*stuff*] ne zihin ne de madde olduğu, her ikisinden

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

daha ilkel bir şey olduğu kanısındadır: «Hem zihnin hem de maddenin birer bileşim olduğu anlaşılıyor ve onların oluşturulduğu hammadde bir bakıma bu ikisi arasında yer alıyor; bir anlamda ortak bir ata gibi her ikisinin de üstünde yer alıyor» (Russell, 2023: 26). Bu paragrafımızda atıf yaptığımız *Zihnin Analizi* eserinde Russell kendi bakış açısını şöyle tasvir eder:

«[...] maddenin genelde farz edildiği kadar maddî ve zihnin genelde düşünülüp olduğu kadar zihinsel olmadığına sizi ikna etmeye çalışacağım. Madde hakkında konuştuğumuzda sanki idealizme yöneliyormuşuz gibi gözükecek; zihin hakkında konuştuğumuzda da sanki materyalizme yöneliyormuşuz gibi gözükecek. Her ikisi de doğru değil. Bizim dünyamız Amerikalı realistlerin “nötr” varlıklar olarak adlandırdıkları, ne maddenin sertliğine ve yok edilemezliğine ne de zihni nitelediği farz edilen nesnelere atıfta bulunan varlıklardan inşa edilecektir» (Russell, 2023: 49).

Sonuçta Russell hem fiziksel nesneler hem de zihinsel olan bağlamında, süreklilik arz eden geleneksel “töz” anlayışının bütünüyle terk edilmesi yanlısıdır:

«İster modern fiziğe ister modern psikolojiye herhangi bir şekilde uygun bir felsefe elde edeceksek, her hâlükârda kalıcılığı içeren “töz” kavramı düşüncelerimizden çıkarılmalıdır. Modern fizik, hem izafiyet teorisinde hem de atom yapısıyla ilgili Heisenberg-Schrödinger teorilerinde, “madde”yi, her biri yalnızca çok kısa süren bir olaylar sistemine indirgemıştır. [...] ve psikolojide de, aynı şekilde, nihai bir kavram olarak “ego” ortadan kalktı ve bir kişiliğin birliği, bir dizi olay arasındaki zâti bir nedensel bağlantı haline geldi» (Russell, 1951: 254).

Russell kendi “olay ontolojisi” açısından bakıldığında, sürekli değişen durumlarla birlikte kalıcı bir entite olarak töz kavramının, artık dünyaya uygulanamayacağı kanısındadır (Russell, 1951: 309). O, töz problemine kendi yaklaşımını, (terimi ilk öneren kişi olarak H. M. Sheffer’ın adını anarak) “nötr monizm” diye nitelendirir. Yaklaşımının, dünyayı tek bir içerikten, yani olaylardan ibaret görmesi nedeniyle “monizm” olduğunu ekler (Russell, 1951: 293). Russell “olaylar”ın, psikolojinin perspektifinden “zihinsel” diye nitelendirilirken fiziğin perspektifinden “fiziksel” diye nitelendirildiğini, oysa onların kendi başlarına ise ne salt zihinsel ne de salt fiziksel olduğunu düşünür. Duyu-verilerimizin [*sense-data*] zihinsel ve fiziksel tasvirler karşısında “nötr” olduğunu savunması (Russell, 1951: 217) bakımından, onun monizmi “nötral” karakterdedir.

Kaynakça

Russell, Bertrand (1951) *An Outline of Philosophy*, London: George Allen & Unwin LTD.-New York: The Macmillan company.

Russell, Bertrand (1971) *Logic and Knowledge* (beşinci basım), London: George Allen & Unwin Ltd. - New York: The Macmillan Company.

Russell, Bertrand (1994) *Felsefe Sorunları* (üçüncü basım), Çev: Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul: Kabalcı yay.

Russell, Bertrand (1996) *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz* (ikinci basım), Çev: Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul: Kabalcı yay.

Russell, Bertrand (1992) *The Analysis of Matter*, Cornwall: T.J. Press (Padstow) Ltd.

Russell, Bertrand (2023) *Zihnin Analizi*, Çev: Halil Kayıkçı, Ahmet Özcan, Ankara: FOL yay.

كتاب المتون الكاملة للمؤتمر الدولي السابع عشر للدراسات الاجتماعية والتاريخية والقانونية

17. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri

978-625-00-1719-7

مع تطور مناهج البحث العلمي وتنوع غاياته ومرامييه، غدت العلوم الاجتماعية والتاريخية والقانونية أكثر التصاقا بالحياة المتسارعة، ففي كل يوم كشف جديد، وفي كل حين نظريات متجددة، تثبت على الدوام أن العلم الذي لا يزكو يموت، وزكاء كل علم ومعرفة في إنفاقه في قاعات الدرس وتحصيله بين أوراق الكتب والمجلات، ولكن أنى لصاحب العلم أن يسطع، وللمعرفة أن تزكو إذا كنا جزرا متباعدة لا تتصل ببعضها بوثائق يسند بعضها بعضا

INSTITUT SUPÉRIEUR DES TECHNOLOGIES
DE L'ENVIRONNEMENT DE L'URBANISME ET
DU BÂTIMENT

